

I. FEDOSSOV

NSV LIIDU
AJALUGU

IX KL.

A-29220

I. A. FEDOSSOV

NSV LIIDU AJALUGU

IMPERIALISMIPERIOOD

ÕPIK IX KLASSILE

2. TRÜKK

RAAMATUKOGU
TARTU ÜLKOOLI

KIRJASTUS «VALGUS» TALLINN 1968

9(N)1
F20

Originaali tiitel:

И. А. Федосов
История СССР
Период империализма
Учебное пособие
9 класс
Издательство «Просвещение»
Москва, 1967

Vene keelest tõlkinud M. Arukaevu

Kunstiliselt kujundanud E. Tali

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt

**TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU**

Õpiku metoodilisest ettevalmistamisest võtsid osa
S. J. Levin ja L. I. Petrova

SISSEJUHATUS.

Käesolevas õpikus käsitletakse tähtsat ajaloolist perioodi meie kodumaa ajaloos — XIX sajandi lõpust kuni 1917. aasta märtsini, s. t. Venemaa jõudmisest imperialismistaadiumi kuni Vene isevalitsuse kukutamiseni.

Sellel suhteliselt lühikesel ajavahemikul toimusid tohutu suured ajaloolised sündmused, millel oli määrav tähtsus mitte ainult meie maa saatusele, vaid ka kogu maailma ajaloo käigule.

XIX ja XX sajandi vahetusel jõudis kapitalism Venemaal, nii nagu teisteski maades, oma arenemise kõrgeimasse ja viimasesse staadiumi — imperialismi. Kuid Venemaa majandust ja ühiskondlikku korda aheldasid pärisorjuse igandid, millest peamised olid mõisnike maavaldus ja tsaariisevalitsus. Pärisorjuse igandid pidurdasid maa arenemist. Just seepärast omandas klassivõitlus Venemaal enneolematu ulatuse. Venemaa oli töö ja kapitali, mõisnike ja talupoegade, isevalitsuse ja rahva vaheliste vastuolude sõmpunktiks. Kogu imperialismiperiood Venemaal oli sisuliselt revolutsiooni küpsemise periood.

XX sajandi alguses loodi bolševistlik partei, kes viis vene proletaariaadi rünnakule isevalitsuse vastu. Aastail 1905—1907 toimus Venemaal revolutsioon — esimene kodanlik-demokraatlik revolutsioon imperialismiajastul. See pani liikuma kõik Venemaa rahvad ja oli proletaarse revolutsiooni peaprooviks.

Rasked sõjad, mida Venemaal sel ajal tuli pidada (Vene-Jaapani sõda ja Esimene maailmasõda), põhjustasid majanduse desorganiseerumise ja laostumise. Nad soodustasid nende tingimuste tekkimist, mis viisid Vene isevalitsuse täieliku krahhini.

1917. aastal kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon tegi lõpu isevalitsuslikule korrale Venemaal ja kehtestas lühikeseks ajaks kodanlik-demokraatliku korra. Kuid kapitalism oli Venemaal juba oma aja ära elanud. Venemaa osutus kõige nõrgemaks lüliks maailma imperialismiahelas. Venemaal algas võitlus proletaarse sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Selle võitluse eesotsas seisis bolševistlik partei, keda juhtis maailma proletariaadi suur juht V. I. Lenin.

Seega on Venemaa ajalugu imperialismiajastul eelkõige Vene revolutsiooni ajalugu. NSV Liidu ajaloo imperialismiperioodi kur-
suse peamiseks sisuks on Venemaal 1917. aasta oktoobris toimu-
nud ja maailma ajaloolises arenemises otsustavat pööret tähista-
nud proletaarse sotsialistliku revolutsiooni ning maa majanduse,
ühiskondliku ja poliitilise elu eeltingimuste selgitamine.

IMPERIALISM KUI KAPITALISMI ARENEMISE KÕRGEIM JA VIIMANE STAADIUM. VENEMAA SOTSIAAL- MAJANDUSLIK ARENEMINE IMPERIALISMAJASTUL.

§ 1. TÖÖSTUSE ARENEMINE. MONOPOLIDE TEKKIMINE JA ÜLEVÕIM. XX SAJANDI ALGUSE MAJANDUSKRIIS.

Millal muutusid kapitalistlikud suhted Venemaal valitsevaiks? Kuidas see toimus ja millist mõju see avaldas maa majanduslikule arenemisele?

V. I. Lenin imperialismist.

Venemaa jõudmine XIX ja XX sajandi vahetusel imperialismiperioodi ei tähistanud põhjalikku murrangut ühiskondlikes suhetes, ühiskonna klassisstruktuuris ja riigi poliitilises korras, kuna *imperialism on kapitalistliku formatsiooni arenemise kõrgeim ja viimane staadium*. Samal ajal tähistas imperialism suuri nihkeid majanduses, tootlike jõudude arenemises, tootmise organiseerimises, mis vajutasid pitseri kogu rahva elule.

Teoses «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» iseloomustas V. I. Lenin imperialismi põhijooni ning avas tema arengu seaduspärasused. Ta tõestas tohutu veenmisjõuga, et imperialism on monopolistlik, parasiitlik ning järelikult roiskuv ja surev kapitalism. Imperialism on kapitalismi viimane staadium, mis paratamatult lõpeb proletaarse revolutsiooniga.

V. I. Lenin tõstis esile järgmised imperialismi põhijooned:

- 1) tootmise ja kapitali kontsentratsioon, mis lõpeb monopolide tekkimisega;
- 2) pangakapitali liitumine tööstuskapitaliga ja finantsoligarhia tekkimine;
- 3) eriti suure tähtsuse omandab mitte kaupade väljavedu, nagu see oli tööstusliku kapitalismi ajastul, vaid kapitali väljavedu;
- 4) rahvusvaheliste monopoliliitude tekkimine, mis jaotavad omavahel maailma;
- 5) maakera lõplik territoriaalne jaotamine suurimate kapitalistlike riikide vahel.¹

Nagu näeme, märgib V. I. Lenin muutusi mitte ainult tootmis sfääris, vaid ka ühiskonna klassisstruktuuris, tarbimissfääris ja rahvusvaheliste suhete süsteemis.

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 247.

Lenini õpetusel imperialismist on rahvusvaheline tähtsus. See õpetus annab võtme ajaloosündmuste mõistmiseks ja on proletaarsele parteidele teoreetiliseks relvaks nende võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest.

Lenin määras kindlaks imperialismi põhijooned ja tõi ühtlasi esile Venemaa sotsiaal-majandusliku arenemise iseärasused imperialismiajastul, mis olid tingitud ajaloolise protsessi omapärast Venemaal. Need iseärasused olid järgmised: 1) pärisorjuse igandite säilimine mõisnike maavalduse ja tsarismi näol, mis aheldasid Venemaa majandust ja ühiskondlik-poliitilist elu; 2) majanduslik mahajäämus eesrindlike kapitalistlike riikidega võrreldes. Majanduse agraarne iseloom; 3) majanduse sõltuvus väliskapitalist; 4) rahvahulkade äärmiselt raske olukord nende ekspluateerimise poolpärisorjuslike meetodite tagajärjel.

Vaatame, kuidas avaldusid imperialismi üldised jooned ja Venemaa arenemise iseärasused maa majanduses XX sajandi alguses.

Tööstuse arenemine ja kontsentratsioon.

Tööstuse arenemise iseloomulikuks jooneks imperialismiajastul on *tootmise kontsentratsioon*, s. t. suurte tööstusettevõtete loomine. See protsess toimus ka varem, kuid eriti tugevnes ta imperialismiperioodil. Tootlike jõudude arenemine, masinate rakendamine tootmises nõuab suuri kapitalimahutusi ning viib tootmise koondumisele ja suurendamisele. Poolkäsitöenduslikku laadi vähese võimsusega väike-ettevõtetel ei ole vahendeid keerukate masinate rakendamiseks ja nad jäävad tehnilises ratsionaliseerimises maha. Nad ei kannata välja konkurentsi, laostuvad ja neelatakse suurte tööstusettevõtete poolt.

Venemaal hakkas suurtööstus kiiresti arenema pärast pärisorjuse kaotamist. Tööstuse kontsentratsiooni poolest kuulus Venemaale XIX sajandi lõpul esikoht Euroopas.

Monopolide tekkimine.

V. I. Lenin näitas, et teataval arenemisastmel viib tootmise kontsentratsioon ise vahetult *monopolide* (kapitalistide suurte koondiste) tekkimisele. Nad haaravad majanduses valitseva koha. *Monopolide ülevõim on imperialismi tähtsaimaks tunnuseks.*

Konkurentsivõitluse tugevnemine sise- ja maailmaturul viib selleni, et suurkapitalistid hakkavad looma oma koondisi — monopolid — ühiseks võitluseks konkurentide ja tööliste vastu. Algul luuakse monopolid kaupade ühiseks kõige kasulikumaks müügiks turgudel, seejärel ühendatakse aga juba tootmine. Luuakse suured kombineeritud ettevõtted, mis hõlmavad peale antud tööstusharu ka naaberharusid.

Koondades enda kätte tunduva osa tootmisest ja surudes maha konkurente, on monopolidel võimalik oma suva järgi alandada tööliste töötasu ja tõsta kaupade hinda. Nad jaotavad omavahel müügitorge ja tooraineallikaid, jagavad tellimusi ja tulu. Tööstuse

Kuude kaupa seisid töötud tehasevärava taga.

monopoliseerimine viib tööliste ekspluaterimise tugevnemisele ja elanikkonna riisumisele kunstlikult kõrgele kruvitud hindadega.

Venemaal tekkisid esimesed monopolistlikud koondised juba XIX sajandi 80—90-ndatel aastatel. Need koondised olid ebapüsivad ega muutunud tööstuse organisatsiooni valitsevaks vormiks.

90-ndate aastate tööstusliku tõusu ajal kasvas tormiliselt raske-tööstus — metallurgia, masinaehitus, nafta- ja kivisöe tööstus, s. t. peamiselt suuretevõtteid märkimisväärsete kapitalimahutustega ja suure hulga tööjõuga. 1903. aastaks koondus ettevõtteisse, kus tööliste arv oli üle 500 inimese kuni 50% töölistest.

1900.—1903.
aasta majanduskriis.

Pärast 90-ndate aastate tõusu algas ülemaailmne *majanduskriis*, mis haaras ka Venemaa majanduse. Majanduslikud ületootmiskriisid korduvad kapitalismi tingimustes perioodiliselt kapitalistliku majanduse stiihilisuse ja plaanituse tagajärjel. Too-

tes kaupu müügiks turul ei tea kapitalist, kui palju samasuguseid kaupu paiskavad turule teised ettevõtjad.

Kuna elanikkond oli vaene, siis oli tema ostuvõime väike ja osa kaupu ei leidnud turustamist; kaupa toodeti rohkem, kui suutsid osta peamised tarbijad — töörahva hulgad. Algab hindade lange- mine ja seoses sellega kasumi vähenemine. Koondatakse tootmist, suletakse ettevõtteid, kasvab tööpuudus. See ongi majandus- kriis.

Kriisil oli Venemaal terav ja pikaleveniv iseloom. Ta tabas valu- salt maa majandust. See seletub Venemaa majandusliku maha- jäämusega, elanikkonna madala elatustasemega ning perioodiliste näljahädadega, mis haarasid tohutu suuri piirkondi.

Kriisiaastail kahanes järsult raudteede ehitamine, langesid kau- pade hinnad, vähenesid kapitalimahutused tööstusse. Paljud ette- võtted suleti või töötasid poole võimsusega. Kõige tugevamini halvas majanduskriis rasketööstust. Aastail 1900—1903 kahanes malmisulatamine 15%, rööbaste valtsimine 32%, vedurite toot- mine 25%. Eriti raskelt mõjus kriis väike- ja keskettevõtetele. Kokku likvideeriti neil aastail umbes 3000 ettevõtet. Kriis viis töö- liste arvu kahanemisele paljudes tööstusharudes, tööpuuduse suu- renemisele ja tööliste töötasu alanemisele. «Jekaterinoslavis, Har- kovis, Odessas, Nikolajevis, Mariupolis, Juzovkas ja teistes koh- tades — kõikjal töö vähenemine, tööliste vallandamine kümnete ja sadade kaupa, kõikjal puuduse õudus; näljasurma vari tõuseb töö- lisasulate kohale,» kirjutas üks kaasaegne.

Väljapääsu raskest olukorrast otsisid kapitalistid ühinemises, monopolide loomises, sest võimsad suurettvõtted võisid edukalt võistelda konkurentidega. Majanduskriis kiirendas Vene tööstuse monopoliseerumise protsessi.

Kõige levinumaks monopolide liigiks Venemaal olid *sündikaadid*, s. o. kapitalistide liidud kaupade ühiseks turustamiseks. 1902. aastal tekkis suurim sündikaat metallurgiatööstuse toodete müügiks — «Prodamet», 1904. aastal — sündikaat «Prodogol», mis hõlmas 75% Donbassi kivisöökaevandustest, ja sündikaat «Prodvagon», mis monopoliseeris vagunehituse Venemaal.

Kokku moodustati XX sajandi alguses üle kolmekümne monopo- listliku koondise.

Monopolide võimutsemine.

Haaranud valitseva seisundi siseturul, püüavad suurmonopolid tõsta oma kaupade hindu. Sel- leks vähendavad nad tootmist, et paisata vähem kaupu turule. Sageli loobuvad monopolid ettevõtete tehnilisest rekonstrueerimisest ja «külmutavad» uusi leiutisi, kuna need tin- givad hindade alanemist. Imperialismiaastail langeb Venemaal naftatoodang, vaatamata tohutule vajadusele ja naftaleiukoh- tade suurele hulgale. Üksnes Bakuu rajoonis vähenes naftatoot- mine 706 miljonilt puudalt 1901. aastal 561 miljonile 1913. aastal.

Monopolide võimutsemine ei nõrgendanud konkurentsivõitlust ja kapitalismile omast tootmise anarhiat, vaid tugevdas neid veelgi. Tööstuskapitalismi ajastu ettevõtjate vaba konkurentsi asemele tuleb konkurents monopolide vahel ja kapitalistide üksikute grupeeringute vahel monopolides, mis on veel julmem ja purustavam võitlus. Monopolid ekspluateerivad kiskjalikult loodusrikkusi, tekitades sellega väga suurt kahju rahvamajandusele.

Imperialismiajastul luuakse monopolistide rahvusvahelised koon-dised, kes alustavad võitlust juba jaotatud maailma ümberjaotamise eest. Ka see on imperialismi üks põhijoon. Võitlus monopo-listlike liitude vahel põhjustab veriseid imperialistlikke sõdu. Omades tohutuid kapitale, tugevdavad monopolid kolooniate riisumist, pidurdavad kunstlikult mahajäänud rahvaste majanduslikku arenemist.

Majanduskriis vahetus Venemaal pikaajalise depressiooniga (seisakuga), mis kestis kuni 1909. aastani. Kitsas siseturg, mis oli rahva äärmise vaesuse ja nõrga ostuvõime tagajärg, ei võimaldanud Vene tööstusel kriisi pihtide vahelt välja pääseda.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Miks tugevneb tootmise kontsentratsioon imperialismiperioodil eriti? Missugused on selle tagajärjed? Miks ühinevad kapitalistid monopolidesse? 2. Mis on majanduskriisist Venemaal XX sajandi alguses? Kuidas kajastus see maa majanduses ja tööliste olukorras? 4. Kirjutage vihikusse järgmised terminid ja selgitage nende tähendust: tootmise kontsentratsioon, monopolid.

§ 2. FINANTSKAPITALI TEKKIMINE. KAPITALI VÄLJAVEDU. VENEMAA MAJANDUSLIK MAHAJÄÄMUS.

Tööstuslik arenemine aastail 1909—1914.

Alles 1909. aastal algas uus tööstuslik tõus, mis kestis kuni 1914. aastani. Selle põhjuseks oli siseturu arenemine, mille tingis rahvastiku juurdekasv, eriti linnaelanike osas (aastail 1900—1914 8,6 miljoni inimese võrra). Mõju avaldas ka tööliste materiaalse olukorra teatav paranemine 1905.—1907. aasta revolutsiooni saavutuste ja streigivõitluse tulemusel. Tõusis talurahva ostuvõime. Väljaostumaksude kaotamine, mida talupojad maksid oma vabastamise eest aastail 1861—1906, parandas teataval määral nende olukorda. Kapitalismi edasine arenemine külas tingis põllumajanduse kaubalisuse suurenemist, põllumajandustoodete hindade kasvu tõttu tõusid aga sissetulekud. Kõik see soodustas nõudmise tunduvat laienemist tööstuskaupade järele ja viis siseturu avardumisele. Tööstuse arenemist stimuleeris ka tsaari-Venemaa ettevalmistumine sõjaks; toimus uute raudteede intensiivne ehitamine, suurenesid riiklikud tellimused.

Tööstuslik tõus haaras tähtsamad tööstusharud, eelkõige raske-

tööstuse. Malmisulatamine suurenes viie aasta jooksul 65%, raua- ja terasetoodang 67%, söetoodang 38%, tekstiilitööstuses moodustas juurdekasv 66%. Eriti kiiresti arenesid masinaehitus, elektrotehnika, laevaehitus ja sõjatööstus.

Samal ajal toimus tootmise kontsentratsiooni edasine suurenemine. Aastail 1901—1914 vähenes tööstuse üldise tõusu juures ettevõtete arv rohkem kui 4000 võrra. 1914. aastal töötas suurettevõtetes tööliste arvuga üle 500 inimese 56,5% kõigist töölistest. Tunduvalt tugevnes ka tööstuse monopoliseerumine. 1914. aastaks oli Venemaal 140—150 mitmesugust monopoli, kelle käes olid võtmepositsioonid kõige tähtsamates tööstusharudes. Monopolid muutusid maa majanduses valitsevaks jõuks.

Finantskapitali tekkimine.

Imperialismiajastul kasvab tunduvalt pankade osa. *Pank* on asutus, kes annab kapitalistidele rahalisi laene tootmise ja kaubanduse laiendamiseks. Laenude pealt võtsid pankurid teatud protsenti. Kuid pangad võtsid ka ise kapitalistidelt vastu hoiuseid ja maksid neile selle eest protsente. Finantsoperatsioonide tagajärjel mõningad pangad rikastusid ja muutusid tohutute kapitalide valdajateks. Imperialismi ajal toimub *pankade kontsentratsioon ja monopoliseerumine*. Suurpangad, kes käsutavad tohutuid kapitale, hakkavad ise osa võtma tööstus- ja kaubandusettevõtete juhtimisest ning allutavad need järk-järgult oma kontrollile. Tekivad võimsad pangamonopolid, kes kontrollivad terveid majandusharusid. 1914. aastaks valdasid 12 panka 80% kõigist riigi rahalistest vahenditest. Juhtivat osa etendasid Peterburi Rahvusvaheline Pank ja Vene-Aasia Pank.

Tööstuslikud monopolid omakorda püüavad tungida pangakapitali sfääri. Nad muutuvad suurte pangaaktsiate¹ omanikeks. Selle tulemusena toimub pangakapitali liitumine tööstuskapitaliga ja tekib niinimetatud *finantskapital*, mis hakkab valitsema maa majanduses. Seda kokkukasvamist tugevdab tavaliselt isikuline ühtsus: pankade juhtkond hõivab vastutavad kohad tööstuses, muutub tööstusmonopolide juhatuse liikmeks, rikkad tehaseomanikud aga saavad ühtlasi pankade juhtijaks — kuuluvad nende juhatuse koosseisu. Kujuneb *finantsoligarhia*, s. t. valitsev ekspluataatorlik ladvik, kes hakkab poliitikale üha suuremat mõju avaldama. Finantsoligarhia sõlmib tiheda liidu tsaarivalitsusega, ostab ära kõrgeid ametnikke ning loob tiheda kontakti tähtsaimate riigiorganite — Rahandusministeeriumi, Riigipanga ja teistega.

Imperialismiajastul tugevneb kodanluse parasitism. Tunduv osa kodanlusest muutus rantjeedeks, s. t. inimesteks, kes ei võta osa tootmisest, vaid elavad tulusalt panka või aktsiatesse paigutatud kapitali protsentidest.

¹ *Pangaaktsia* — dokument, mis andis omandiõiguse ettevõtetele ja õiguse osa saada enda poolt mahutatud kapitali tuludest.

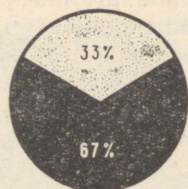
Kapitali väljavedu. Venemaa sõltuvus väliskapitalist.

Üheks Vene imperialismi kõige tähtsamaks iseärasuseks oli tema *sõltuvus väliskapitalist*. Oma mahajäämuse ja agraarse iseloomu tõttu langes tsaari-Venemaa ise välismaise imperialismi ekspluateerimise alla.

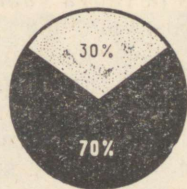
Imperialismi üheks tähtsamaks iseärasuseks on peamiselt *kapitali väljavedu* välismaale, erinevalt tööstuskapitalismi ajast, mil domineeris kaupade väljavedu. Väliskapitali sissetung Venemaale algas juba XIX sajandi 80-ndatel aastatel, eriti hoogsaks muutus see aga XX sajandi alguses. Suured kasumid, mida andis tööliste ekspluateerimise kõrge astmega ja odava tööjõuga Vene tööstus, meelitasid ligi välismaa kapitaliste. Nad asutasid Venemaal tööstuslikke aktsiakompaniisid, ostsid kokku Vene tööstusettevõtete aktsiapid, allutasid endale kõige tulutoovamad tööstusharud. Nii hõivasid valitseva koha naftatööstuses kaks välismaist monopolistlikku rühma — Inglise trust «Oil» ja Inglise-Hollandi trust «Royal Dutch Shell». Erakordselt suur oli väliskapitali osa metallurgias, masinaehituses, kivisöetööstuses ja teistes tööstusharudes. Enne Esimest maailmasõda kuulus umbes üks kolmandik tööstuslike aktsiakompaniide kapitalist ja umbes pool kümne suure panga kapitalist välismaalastele, kes kahekümne aasta jooksul (aastail 1891—1910) said umbes 3 miljardit rubla kasumit.

Välismaised kapitalistid ekspluateerisid halastamatult Venemaa

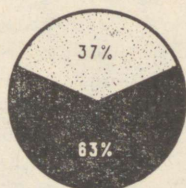
Malmi- ja rauatööstus Venemaa lõunaosas.

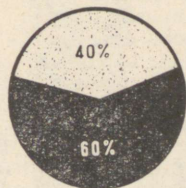
Kivisöetööstus Donbassis.

Vasetaotööstus.

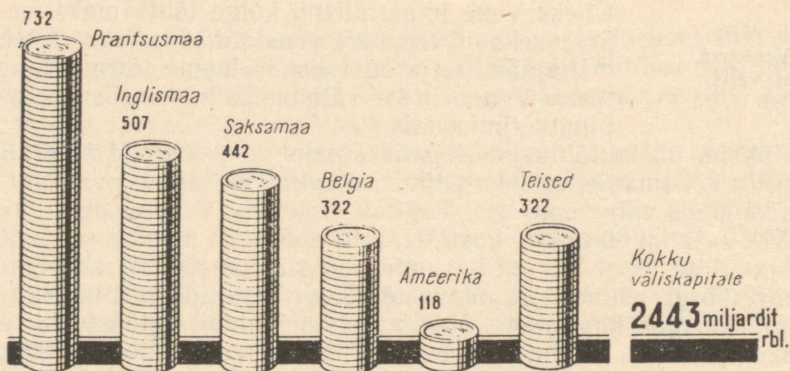
Naftatööstus.

Vene kapitalistide ettevõtted

Välismaa kapitalistide ettevõtted

Väliskapitali osa Venemaal tööstuses. 1913. a.

Vene tööstusesse mahutatud välislaenude jaotumine (riikide kaupa) 1917. aastal.

töölisklassi: vene, ukraina ja aserbaidžaaani töölisi. Kapitalimahutuste poolest tööstusse seisid esikohal prantsuse, neile järgnesid inglise, belgia, saksa, ameerika jt. kapitalistid. Haarates enda kätte tähtsamaid tööstusharusid, pidurdas väliskapital majanduse arenemist, takistas maa vabanemist majanduslikust sõltuvusest.

Venemaal saadud tohutute kasumite eest andsid välismaised kapitalistid tsaarivalitsusele kõrgete protsentidega laenu sõjapidamiseks ja rahva vabadusvõitluse mahasurumiseks. Juba 1900. aastaks ulatus Venemaa välisvõlg tohutu summani — 4 miljardi rublani. Üksnes protsendid sellelt summalt moodustasid 100 miljonit rubla aastas. Tsarism pressis need elanikkonnalt välja maksude enneolematu suurendamisega. 1914. aastaks suurenes riigivõlg 7,5 miljardi rublani. Venemaa finantssõltuvus Lääne-Euroopa imperialismist võimaldas sellel avaldada tõsist survet tsaarivalitsusele ja mõjutada riigi poliitikat.

Venemaa majanduslik mahaäämatus eesrindlikest kapitalistlikest riikidest.

Vaatamata sellele et tööstuslik arenemine tegi mõningaid edusamme, viies Venemaa keskmise arenemistasemega kapitalistlike maade hulka, jäi ta ka imperialismiperioodil maha eesrindlikest kapitalistlikest riikidest. Tööstusliku tootmise tasemelt jäi Venemaa kaugele maha Ameerika Ühendriikidest, Inglismaast, Prantsusmaast ja Saksamaast. Esimese maailmasõja eelõhtul oli Venemaa tööstustoodang 14,5 korda väiksem kui Ameerika Ühendriikides, 5,9 korda väiksem kui Saksamaal, 4,5 korda väiksem kui Inglismaal. Sõe- ja terasetoodangult oli Venemaa viiendal kohal maailmas, masinaehitustel neljandal ja naftatoodangult teisel kohal. Elektrienergia tootmises oli Venemaal viieteistkümnes koht. Auto- ja lennukitöös-

tust ei olnud üldse, keemiatööstus ja mõned teised tööstusharud olid aga alles tekkimas.

Eriti ilmekalt nähtub Venemaa mahajäämus tööstuskaupade tootmises ühe elaniku kohta: 13 korda vähem kui Saksamaa, 14 korda vähem kui Inglismaa ja 21,4 korda vähem kui Ameerika Ühendriigid. Venemaa tööstuse mahajäämuse peamiseks põhjuseks olid pärisorjuse igandid, mis pidurdasid tema majanduslikku arenemist.

Töölisklassi olukord.

Imperialismiajastul kasvas Venemaal tunduvalt tööliklass. Juba sajandi alguses oli vabrikutehase- ja mäetööstuse ning raudteetranspordi tööliste arv aukartust äratav — üle 3 miljoni inimese. Esimese maailmasõja alguseks suurenes tööstus- ja raudteetöölise arv 4,2 miljoni inimeseni. Need olid põlise proletariaadi kaadrid. Imperialism tõi tööliklassile ekspuaterimise tugevnenemise ja töötavate hulkade vaesumise. Venemaa töölistel oli teiste imperialistlike riikidega võrreldes kõige madalam töötasu ja kõige pikem tööpäev. Ehkki tööpäev oli tsaariseadusandlusega piiratud 11,5 tunniga, pikenes ta faktiliselt 12—13 tunnini. Töötasu oli niivõrd madal, et sellest ei jätkunud isegi väikese perekonna toitmiseks. Laialdaselt kasutati naiste ja laste tööd, mille eest tasuti vähem kui meestele. Töötingimused tehastes ja eriti kaevandustes olid erakordselt rasked. Ohutustehnika oli madalal tasemel, sageli aga puudus üldse. Seetõttu oli sageli õnnetusjuhtumeid, mis põhjustasid vigastusi ja isegi surma. Majanduskriisid halvendasid tööliste olukorda veelgi: kasvas töö-

Kaevanduses. Foto järgi.

puudus, vähenes palk ja pikenes tööpäev. Ettevõtjad püüdsid kriisi kogu raskust panna tööliste õlgadele.

Halastamatule ekspluaterimisele lisandus politseirežiim ja tsaarivõimude omavoli tööliste isiku üle. Töölistel ei olnud mingisuguseid poliitilisi õigusi. Igasuguse väljaastumise eest kapitalistliku ekspluaterimise vastu karistas isevalitsus karmilt. Streikidest osavõtu eest pandi töölisi vangi. *Vastuolud töö ja kapitali vahel omandasid Venemaal suurima pinevuse.*

Ulesandeid ja küsimusi.

1. Millal ja missugustel põhjustel algas Venemaal tööstuslik tõus? Milles see väljendus? 2. Mis tingis väliskapitali suure sissevoolu Venemaale? Tooge näiteid Venemaa suurenenud majanduslikust sõltuvusest Lääne-Euroopa kapitalistidest XX sajandi alguses. 3. Milles väljendus tsaari-Venemaa majanduslik mahajäämus eesrindlikest kapitalistlikest riikidest? Mis oli selle mahajäämuse peamiseks põhjuseks? 4. Kirjutage vihikusse ja selgitage järgmisi termineid: pank, finantskapital, finantsoligarhia, aktsiad.

§ 3. PÖLLUMAJANDUS IMPERIALISMIPERIOODIL.

Kapitalismi aeglane arenemine põllumajanduses.

Eriti ilmekalt väljendus Venemaa mahajäämus põllumajanduses. Venemaa majandusliku arenemise iseärasus XX sajandi alguses seisis selles, et seal oli «... kõige mahajäänud maavalodus, kõige metsikum küla — kõige eesrindlikum tööstus- ja finantskapitalism!»¹. Venemaa jäi agraarmaaks — 97 miljonit inimest 125,6 miljonist (s. t. 77% elanikkonnast) oli tegev põllumajanduses. Üle 50% ekspordi väärtusest andsid põllumajandussaadused.

Põllumajandus arenes kapitalistlikku teed mööda, kuid see arenemine oli aeglane ja moonutatud. Imperialismiaastail kasvas varem söödis olnud maade ülesharimine, suurenes teravilja kogusaak, mõningal määral tõusis ka saagikus. Märkimisväärselt arenes tehniliste kultuuride — kartuli, kanepi, lina ja puuvilla kasvatamine. Kariloomade arv suurenes vähe. Kapitalismi arenemisest põllumajanduses andis tunnistust aadlike maavalduse kahanemine. Reformijärgsel ajal vähenesid need valdused peaaegu kaks korda. Põllumajanduses hakati laialdasemalt kasutama masinaid ja kunstväetisi, ta tõmmati sügavamale turusuhetesse ja muutus kaubamajanduslikuks. Ent tööstuse arenemisega võrreldes oli see protsess palju aeglasem. Rohked pärisorjuse igandid hoidsid küla oma kammitsais ja takistasid tal edasiliikumist.

Mõisnike maavaldus takistab põllumajanduse arenemist.

Kõige rängem igand, mis jättis jälje kogu Venemaa majandusele, oli mõisnike maavaldus «... vene maavalduse ühel poolusel,» kirjutas Lenin, «on meil 10¹/₂ miljonit talundit (umbes

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 13. kd., lk. 393.

50 miljonit inimest) 75 milj. tiinu maaga, kuna teisel poolusel on kolmkümmend tuhat perekonda (ligikaudu sada viiskümmend tuhat inimest) 70 milj. tiinu maaga.»¹ Iga mõisa kohta tuli keskmiselt 2333 tiinu, iga talumajandi kohta ainult ligi 7 tiinu maad. Valitsevaks kujuks külas jäi mõisnik.

Talupojad kannatasid maa vähesuse all. Oma maalapi abil ei suutnud nad peret toita. Olles sunnitud rentima mõisamaad, andsid talupojad tunduva osa oma sissetulekust mõisnikele. Mõisnikud kasutasid endiselt pärisorjuslikke ekspluateerimismeetodeid — teokohustust, pooleterarenti jm. Talupojad laostusid ja kannatasid viletsust: ühed neist sattusid võlaorjusse kulakute ja mõisnike juures, teised jätsid oma majapidamise ja siirdusid linna, täiendades töölisklassi ridu.

Üldiselt oli Venemaa põllumajandus tehnika poolest väga mahaäänud. Masinaid oli vähe. Maaharimisvõtted jäid äärmiselt primitiivseks. Puuäke ja ader olid endiselt kõige levinumad töövahendid. Kunstväetisi kasutati ainult kõige eesrindlikumates majandites.

Kõige selle tagajärjeks oli madal saagikus ja perioodilised näljahädad, mis kordusid umbes iga viie aasta järel. 1901. aasta ikaldus, mis langes kokku tööstuskriisiga, tõi endaga kaasa nälja Euroopa-Venemaa tohutul territooriumil. Tsarism ei osutanud nälgiijatele reaalset abi, ta hoolitses rohkem selle eest, et nälja ümber ei tekiks «kära», ja püüdis vaigistada rahulolematuid. L. N. Tolstoi nimetas valitsuse abinõusid parasiidi abiks, kes «püüab toita seda taime, mille mahladest ta ise toitub».

Talurahvas jäi õigusteta seisuseks. Ta maksis riigile erilisi makse, kandis naturaalkohustusi, maksis kuni 1905. a. revolutsioonini 1861. a. reformiga kehtestatud kolossaalseid väljaostumakse. Lõpuks, talupojale võis kohtu otsusel ihunuhtlust anda.

Talurahva vaesumine.

Kapitalismi arenemine põllumajanduses tõi talupoegadele uusi hädasid. Külas toimus kiiresti kehvikuteks ja kulakuteks kihistumise protsess. Pärast 1905.—1907. a. revolutsiooni asus isevalitsus kulakluse soodustamise, külakodanluse küllalt arvuka kihi loomise teele. Kulakud ostsid kehvikuilt maad üles, tegelesid liigkasuvõtmisega, ekspluateerisid halastamatult viletsusse sattunud talupoegi.

Küla vaesumisest annab tunnistust kehvikute majandite (hobuse ja ühe hobusega) arvu kasv 5,6 miljonilt 1900. aastal 8,4 miljonini 1912. aastal. Külas tekkis maaproletariaat, kes elas ainult oma tööjõu müügist. XIX sajandi lõpuks oli Venemaal 3,5 miljonit põllumajandustöölist. Kõik see viis selleni, et külas hakkas puhkema uus sotsiaalne sõda — sõda kehvikute ja kulakluse vahel. Kuid peamisteks vastuoludeks jäid vastuolud talurahva ja mõisnike vahel.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 65.

Talurahvas taotles pärisorjuse igandite ja eelkõige mõisnike maavalduse likvideerimist. See oli tööliklassi ja talurahva revolutsioonilise liidu aluseks võitluses isevalitsuse vastu.

Küsimusi.

1. Mis iseloomustas Venemaa põllumajandust XX sajandi alguses? 2. Milles väljendus põllumajanduse mahajäämus ja mis oli selle põhjuseks? 3. Millised faktid annavad tunnistust kapitalismi arenemisest Vene külas? Kuidas kajastus see talurahva olukorras?

§ 4. VENEMAA POLIITILINE KORD XX SAJANDI ALGUSES. KODANLUS JA TSARISM.

Sõjalis-feodaalne imperialism.

Iseloomustades Venemaa ühiskondlik-poliitilist korda, nimetas V. I. Lenin seda sõjalis-feodaalseks imperialismiks.

Pärisorjuse igandid pidurdasid maa arenemist, takistasid tootlike jõudude kasvu, tõkestasid teaduse ja kultuuri arenemist.

Tähtsaimaks feodalismi igandiks mõisnike maavalduse kõrval oli Venemaal tsarism. XIX sajandi teise poole kodanlikud reformid ei puudutanud riiklikku süsteemi. XX sajandi alguseks säilis Venemaal piiramatu monarhia. Romanovite dünastiast tsaar võimutes kontrollimatult riigis, tuginedes bürokraatiale ja sõjaväelisele kildkonnale. Mingeid tsaari ja ametnike võimu piiravaid seadusi ei olnud. Inimese väärikustunnet ja isikupuutumast ei kaitstud millegagi. Rahval ei olnud mingisuguseid poliitilisi õigusi. Tema huvisid ei esindanud ega kaitsnud valitsuses keegi. Rahva õigustus ning bürokraatia ja politsei kontrollimatus ja omavoli olid Vene riigi poliitilise elu peamised jooned, mis tekitasid raevukat protesti Vene ühiskonna mitmesugustes ringkondades. Isevalitsuse kaotamine muutus kõige tähtsamaks ülesandeks, mille lahendamiseta ei olnud võimalik maa progressiivne arenemine.

1894. aastal astus troonile Nikolai II — viimane Vene tsaar. Nikolai II oli tahtejõuetu, silmakirjalik, piiratud mõistusega ja vähese haridusega inimene.

Tema valitsemisaja algust tähistas kohutav, verine katastroof. Kroonimise puhul 1896. aastal korraldati Moskvas rahvapidu. Hodõnka väljale kogunes kümneid tuhandeid inimesi, keda meelitas tsaarikingituste jagamine. Politsei ei võtnud tarvitusele mingeid ettevaatusabinõusid. Kohutavas rüseluses hukkusid tuhanded inimesed. Selle katastroofi tõttu kutsus rahvas Nikolai II Hodõnskiks ja Veriseks.

Nikolai II valitsus ajas mõisnike ja kodanluse huvides reaktioonilist poliitikat. Ta surus halastamatult maha töölis- ja talurahvaliikumist, peatumata relva kasutamise ees tööliste rahulike streikide ja demonstratsioonide vastu, õhutas rahvuslikku vaenu, mahitas juudidpogromme, tugevdas koloniaalset iket. Tsaarikohus saatis rahulolematuid tuhandete kaupa vanglasse, sunnitööle ja asumisele.

kraatia ja ohvitserkond. Tsarism teostas oma sise- ja välispoliitikat eelkõige aadli huvides. Aadel oli kõige reaktsoonilisemaks jõuks riigis, kõige uue ja eesrindliku vaenlaseks. Kuid ka aadel kasvas ümber, muutus kodanlikuks — kujunes kodanliku ühiskonna klassiks. Osa temast liitus kodanlusega, hakkas omaks võtma kodanlikku ideoloogiat. Kuid see protsess kulges väga aeglaselt.

Koondanud enda kätte märkimisväärsed rikkused, muutus Vene kodanlus XX sajandi alguses suureks majanduslikuks jõuks. Tema positsiooni kindlustasid mõisnikud, kes läksid üle kodanlikele majandamisviisidele ja muutusid kapitalistlikeks ettevõtjateks. Samal ajal jäi kodanluse osa maa poliitilises elus tühiseks. Mahajäänud riigikord — isevalitsuslik monarhia — ei võimaldanud kodanlusel valitsemisest osa võtta ja valitsuse poliitikale mõju avaldada. Esindusorganit (parlamenti), kus kodanlus oleks võinud esitada oma nõudmisi ja seista oma huvide eest, Venemaal ei olnud. Toetudes suurmõisnikele ja ametnikkonnale, korraldas tsarism omavoliliselt tohtu suure riigi saatust. Tsaarivalitsus kaitses kodanluse ja mõisnike huvisid, kuid liberaalne kodanlus leidis, et kui tema ise võtaks valitsemisest osa, teeks ta seda täielikumalt ja paremini. Kodanluse püüdlemine võimu juurde oli liberaalse liikumise elavnemise üks põhjusi.

Liberaalkodanliku liikumise elavnemise teiseks põhjuseks oli töllis- ja talurahvaliidkumise kasv, mis muutis reaalseks rahvarevolutsiooni ohu. Poliitilise aktiivsuse tugevdamisega lootis kodanlus allutada endale revolutsioonilise liikumise ja hoida sellega ära revolutsioonilise plahvatuse. Liberaalne opositsioon oli väga mõõdukas, ebajärjekindel ja arg. Liberaalid olid valmis sobinguks isevalitsusega. Nad tahtsid, et isevalitsus loovutaks neile osa oma võimust, teeks mõningaid ümberkorraldusi kodanluse kasuks. Sel teel lootsid nad ühelt poolt tugevdada oma mõju riigis, teiselt poolt aga tõmmata tööllisklassi ja talurahvast eemale tõelisest revolutsioonilisest võitlusest, ära hoida revolutsiooni.

Seega väljendus klassivastuolude teravnemine ka liberaalkodanliku liikumise elavnemises. Liberaalne kodanlus püüdis poliitilisele võimule ja astus välja reformide läbiviimiseks enda huvides.

Esseeride partei tekkimine. XX sajandi alguses moodustusid Venemaal kodanlikud ja väikekodanlikud parteid. 1902. aastal luuakse säilinud narodniklike rühmade jäänustest *sotsialistide-revolutsionääride (esseeride)* partei. Esseerid püüdsid taaselustada narodniklikku külakogukonna teooriat ja pooldasid individuaalse terrori taktikat. Sotsialistlik oli nende juures ainult nimetus. Tegelikult oli see väikekodanluse ja kulakluse partei. Esseeride ultrarevolutsioonilised fraasid ja terroristlik taktika olid väga ohtlikud, kuna nad tõmbasid tööllisklassi ja talu-

rahvast eemale massilisest võitlusest sotsialistliku revolutsiooni eest. Just seepärast pidasid bolševikud visa võitlust esseeride vastu, näidates nende teooria paikapidamatust ja nende taktika kahjulikkust.

1904. aastal tekkis vene liberaalse kodanluse organisatsioon «Vabastusliit», mis muutus hiljem kadettide (konstitutsiooniliste demokraatide) parteiks. Selle partei eesmärgiks oli saavutada isevalitsuselt järeleandmisi ja allutada töölisliikumist oma mõjule.

Kodanlik-natsionalistlikud parteid.

Kapitalismi arenemine Venemaal soodustas kohaliku rahvusliku kodanluse kasvu. See omakorda põhjustas natsionalismi kasvu.

XX sajandi alguses tekkisid kodanlik-natsionalistlikud parteid Poolas, Ukrainas, Gruusias ja Aserbaidžaanis. Rahva võitlust tsarismi koloniaalpoliitika vastu püüdsid natsionalistid allutada oma kodanlikele klassihuvidele. Astudes välja kohaliku proletariaadi ja vene tööliklassi liidu vastu, unistas kodanlus jagamatust valitsemisest oma rahvusest rahva üle. Ent neid katseid ei krooninud edu. Vene proletariaadi juhtimisel võitles kõigist rahvustest tööliklass isevalitsuse ja kapitalismi vastu.

Liberaalkodanliku liikumise elavnemine andis tunnistust sellest, et küpses «ülemkihtide» kriis — valitsevad klassid ei saanud enam valitseda endist viisi.

See kriis ilmnis valitsuse poliitikas.

Venemaa kui vastuolude sõlmpunkt.

Riigis kasvava revolutsioonilise liikumise tingimustes ei saanud tsarism enam valitseda üksnes tääkide ja repressioonide abil. Isevalitsus oli sunnitud laveerima, andma lubadusi, et petta

rahvast ja rahustada ühiskondlikku arvamust.

Töölisliikumise survele andis valitsus ähmaseid lubadusi reformide läbiviimise kohta. Kuid valitsuse poliitika reaalsed sammud olid tühised. Nimetagem 1897. aasta seadust, mille põhjal tööpäev piirati üheteistkümnega ja poole tunniga. Kuid selline väike järeleandmine ei saanud töörahva hulkade olukorda parandada.

Venemaa ajaloolise arenemise omapära seisis selles, et seal liitus oma kõrgeima staadiumi — imperialismi saavutanud arenenud kapitalism arvukate pärisorjuse iganditega.

Tsarism seisis valitsevate klasside huvide eest, ta kindlustas mõisnikele ja kodanlusele võimaluse riisuda takistamatult vene rahvast ja rahvuslike ääremaade rahvaid. Valitsedes riiki despootlikult politsei, sandarmeeria ja sõjaväelise kildkonna abil, muutis tsarism Venemaa «rahvaste vanglaks».

Kapitalistlik ike omandas eriti koletislikud jooned poliitiliste vabaduste puudumise ja inimõiguste täieliku jalge alla tallamise juures.

Venemaa oli kõige teravamate vastuolude sõlmpunktiks. Vastuolud olid töö ja kapitali, talurahva ja mõisnike, rahva ja isevalitsuse, emamaa ja kolooniate vahel. Ainult revolutsioon võis need vastuolud kaotada.

Küsimusi.

1. Miks iseloomustas V. I. Lenin imperialismi Venemaal sõjalis-feodaalse imperialismina?
2. Milles seisis vene kodanluse nõrkus? Mille poole ta püüdis ja missugused parteid ta moodustas?
3. Millised vastuolud olid Venemaal XX sajandi alguseks kõige teravamad?

REVOLUTSIOONILISE KRIISI KÜPSEMINE VENEMAAL XX SAJANDI ALGUSES. MARKSISTLIKU PROLETAARSE PARTEI LOOMINE.

§ 5. TÖÖLIS- JA TALURAHVALIIKUMINE AASTAIL 1900—1903.

Proletariaadi 90-ndate aastate revolutsioonilise võitluse tulemused. Vabadusliikumise proletaarsete etapi algus.

Enne kui asuda XX sajandi alguse revolutsioonilise liikumise ajaloo tundmaõppimisele, on vaja meenutada Venemaa proletariaadi klassivõitluse peamisi sündmusi XIX sajandi 90-ndatel aastatel. Nimelt 90-ndatel aastatel algas vabadusliikumise uus, proletaarne etapp, mis lõppes 1917. aastal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga.

90-ndate aastate tähtsaimaks iseärasuseks oli massilise töölisliikumise tõus, mis haaras paljud Venemaa kubermangud. Tööliste streigid muutusid suure ühiskondliku tähtsusega sündmusteks. Ent streikidel oli veel stiihiline ja organiseerimata iseloom, töölised püstitasid ainult majanduslikke nõudmisi.

Tohutu suur pööre töölis- ja revolutsioonilises liikumises on seotud Vladimir Iljitš Lenini nimega.

V. I. Lenin astus revolutsioonilisse võitlusse 90-ndate aastate alguses ja sai peagi töölisliikumise suurimaks organisaatoriks, proletariaadi juhiks, suureks teoreetikuks, kes rajas uue õpetuse — *leninismi* — imperialismi ja proletaarsete revolutsioonide ajastu marksismi. 1895. aastal loodi V. I. Lenini initsiatiivil Peterburi «Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit», mis oli proletaarsete partei algüksus Venemaal. Sellest ajast algabki *vabadusliikumise proletaarne etapp Venemaal*. Proletariaat muutus revolutsioonilise võitluse otsustavaks jõuks, rahva kõigi vabadustarmastavate jõudude hegemooniks, juhiks. «Võitlusliit» tegi palju marksistlike ringide ühendamiseks, proletariaadi klassilahingute organiseerimiseks, sotsialistliku teadlikkuse viimiseks töölisliikumisse. 90-ndatel aastatel alguse saanud sotsialismi ühendamine töölisliikumisega viis vabadusvõitluse uude, kõrgemasse etappi ja juhtis revolutsionäärid marksistliku proletaarsete partei loomise vajaduse vahetule mõistmisele. Kuid sellist parteid ei õnnestunud luua. Jõudu oli veel vähe. Arvukad areteerimised kiskusid eemale kõige paremaid, kõige kindlamaid ja aktiivsemaid revolutsionääre. Areteeriti ka V. I. Lenin ja saadeti Siberisse. Tõsi küll, rühm revolutsionääre

kutsus 1898. aastal kokku oma I kongressi, mille võeti vastu manifest Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) loomise kohta. Kuid seda ülesannet praktiliselt lahendada rühm ei suutnud. Programm oli välja töötamata. Ürituse juhid areteeriti peagi. Tegelikult koosnes VSDTP nii organisatsiooniliselt kui ka ideeliselt üksteisega ühendamata hajutatud ringidest. Proletaarse partei loomise ülesanne jäi XX sajandile ja lahendati V. I. Lenini juhtimisel käesoleva sajandi alguses.

XIX sajandi lõpus ilmnis selgelt uus nähtus maailma revolutsioonilises liikumises: selle liikumise keskus kandus Läänest Itta — Venemaale.

Klassivõitluse ulatus Venemaal, vene proletariaadi jõud ja organiseeritus ning marksistlikku teooriat edasiarendanud leninlike ideede tähtsus olid põhjuseks, et *Venemaa muutus maailma revolutsioonilise liikumise keskuseks ning vene proletariaat selle liikumise avangardiks*. XIX sajandi lõpuks jõudis Venemaa revolutsioonilise kriisi künnisele, mis lõppes käesoleva sajandi alguses esimese Vene revolutsiooniga.

Üleminek poliitilistele streikidele ja demonstratsioonidele.

XX sajandi algust tähistas Venemaal töölisliikumise uus võimas tõus, mis kestis vahetult kuni 1905.—1907. aasta revolutsioonini.

Töölisliikumise iseärasuseks sel ajal oli see, et majanduslike nõudmistega ühendati juba poliitilisi nõudmisi. Seega astus töölisliikumine suure sammu edasi, tõusis uuele, kõrgemale astmele. Juhtivaks võitlusvormiks ei olnud enam majanduslikud streigid, nagu 90-ndatel aastatel, vaid poliitilised streigid ja demonstratsioonid. See tähendab, et töölised astusid välja mitte ainult oma materiaalse olukorra parandamise nõudmisega, vaid püstitasid ka poliitilisi loosungeid: isevalitsuse likvideerimine, sõnavabadus, koosolekute vabadus jm.

1900. aastal toimusid reas linnades suured demonstratsioonid ja streigid. Eriti võimas oli 1. mai demonstratsioon Harkovis, millest võttis osa ligi 10 000 töolist. Harkovi demonstratsioonil püstitati avalikult loosung «Maha isevalitsus!». Suured streigid ja demonstratsioonid toimusid Peterburis, Kiievis, Odessas, Jekaterinoslavis ja Tiflisis.

Obuhhovi kaitsmine.

1901. aastal võtsid 1. mai demonstratsioonid veelgi suurema ulatuse. Üle kogu maa sai tuntuks niinimetatud Obuhhovi kaitsmine — Obuhhovi tehase tööliste verine kokkupõrge sõjaväe ja politseiga Peterburis.

1. mail ei ilmunud tööle 1200 inimest. Selle eest vallandati tehastest kakskümmend kuus kõige aktiivsemat töolist. Nõrduinud töölised katkestasid töö ja alustasid 3. mail protestistreiki. Nendega ühinesid naaberettevõtete töölised. Streikijad nõudsid vallandatud tööliste tagasivõtmist, 1. mai kuulutamist pidupäevaks, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamist. Administratsioon kutsus välja sõjaväe ja politsei, kes ajasid tehase-esisele prospektile tul-

nud töölisel laiali. Töölisel osutasid ägedat vastupanu. 7. mail toimus tõeline võitlus. Töölisel loopisid politseinikke munakividega. Politseile tulid appi regulaarväed. Nende survele streikijad taganesid ja barrikadeerusid ümberkaudsetes hoonetes. Kaks korda löid streikijad sõjaväe ja politsei rünnakud kividega tagasi. Alles kella üheteistkümneks õhtul õnnestus politseil ja sõjaväel murda tööliste vastupanu. Politsei areteeris kaheksasada töolist. Osa neist mõisteti sunnitööle ja vanglasse, osa aga saadeti pealinnast välja. Arveteõiendamine obuhhovlastega kutsus esile protestistreike kogu maal. Streigivõitluse säde suurenes veelgi 1902.—1903. aastal.

**Poliitiline
demonstratsioon
Sormovos.**

1902. aastal olid eriti suurteks tööliste väljastumisteks 1. mai demonstratsioon Sormovos (Nižni Novgorodi lähedal) ja streik Rostovis Doni ääres.

Sormovos tuli 1. mail tänavale ligi viis tuhat töolist. Rühm demonstrante käis revolutsioonilisi laule lauldes kaks korda mööda Sormovo peatänavat. Noor tööline P. Zalomov kandis punast lippu loosungitega: «Maha ivalitsus!», «Elagu poliitiline vabadus!» Demonstrandid laulsid revolutsioonilisi laule: «Varšavjankat», «Te ohvreina langend». Demonstrantide vastu saadeti sõjavägi. «Me läksime...» meenutab P. Zalomov. «Vahemaa meie ja sõdurite vahel kahanes kiiresti. Me olime relvitud hambuni relvastatud sõdurite vastu, kuid ükski seltsimees ei löönud vankuma, ei lahkunud rivist... Seal käsutas ohvitser valjusti: «Püssid käele! Joostes marss!»... Täägid ees, söötsid sõdurid meie peale... Nagu oli kokku lepitud, ühinesid demonstrandid rahvamassiga ja kadusid selles. Jäi ainult väike rühm.» P. Zalomov tõstis lipu kõrgele, ja juba üksinda, ilma seltsimeesteta, läks vastu lähenevate sõdurite rivile. «See oli ülima õnne moment minu elus... Täägid on päris lähedal. Nüüd kohe... Mulle näis, et sõdurid ei saa peatuda ja jooksevad edasi, minu laip täägi otsas. Kuid mitte ükski tääk ei riivanud mind. Rood jäi ilma juhatuseta. Tääkidemets kerkis üles, ja ma ise pörkasin eesmistele sõduritele otsa...» Ohvitser kiskus P. Zalomovil lipu käest ja hakkas teda peksma. Politsei areteeris ja andis kohtu alla kakskümmend kaheksa inimest.

Kohtus pidas P. Zalomov hiilgava revolutsioonilise kõne. Ta rääkis, et ainult võitluses tsarismi vastu saab proletariaat kätte võita vabaduse. Nižni Novgorodi revolutsionäärid trükkisid kõne ära ja seda levitati lendlehtedena. P. Zalomov sai prototüübiks M. Gorki romaani «Ema» kangelasele Pavel Vlassovile.

Üldstreik Rostovis Doni ääres.

Streik Rostovis Doni ääres algas 1902. aasta novembris majandusliku streigina. Töölisel nõudsid administratsioonilt viisakat kohtlemist, tööpäeva lühendamist üheksa tunnini, palga

tõstmist 20% võrra, koolide ehitamist lastele. Peagi kasvas streik üle tööliste suureks poliitiliseks väljaastumiseks. Sellest võtsid osa kõik linna ettevõtted. Kokku streikis ligi 30 000 inimest.

VSDTP Doni komitee organiseeris miitinguid, kus püstitati poliitilisi loosungeid: isevalitsuse likvideerimine, sõna-, trüki- ja koosolekute vabaduse kehtestamine jm. Neil miitingutel oli suur tähtsus — nad olid rahvahulkade poliitilise kasvatamise kooliks. Rahvast kogunes miitingule nii palju, et need tuli pidada linnast väljas — töölisagulis Temernikis.

Ühest niisugusest Rostovi tööliste miitingust jutustas «Iskra» korrespondent. Kokkutulnud töölised piirati kasakate ja sandarmeeria poolt ümber. Sandarmipolkovnik käskis töölistel laiali minna, need aga keeldusid. Kasakatele anti käsk töölised nagaikadega laiali ajada. Aga kui kasakad hakkasid tööliste peale liikuma, istusid tuhanded töölised kõnepidaja märguandel maha. Hobused peatusid. Üks koosolekust osavõtja pöördus kasakate poole kõnega, kutsudes neid üles tööliste vastu mitte välja astuma. Ohvitserid kiirustasid väeosa äraviimisega.

Streik oli erakordselt visa. Valitsus koondas linna arvukalt sõjaväge ja võttis appi relvad. Tööliste ja kasakate vahel algasid tõelised lahingud, mis lõppesid relvitute tööliste tulistamisega. See tulistamine kutsus esile kogu rahva nõrdimuse. Rostovi streik andis tunnistust proletariaadi klassiteadlikkuse kasvust ja sellest, et töölisliikumine oli astunud uude etappi — massiliste poliitiliste demonstratsioonide etappi.

Uldstreik Venemaa lõunaosas.

1903. aastal kasvas streigiliikumine veelgi. Streigid haarasid kaks korda rohkem töölisi kui 1902. aastal. Eriti võimas oli Venemaa lõunaosa tööliste üldstreik 1903. aasta juulis. Streik algas Bakuus ning kandus seejärel Tiflisi, Batumi, Donbassi ja Ukrainasse. Suure organiseerituse ja jõu andis streigile selle juhtimine kohalike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide poolt. Streikidest võtsid osa venelased, aserbaidžaanlased, armeenlased, grusiinlased ja ukrainlased. Streik demonstreeris eri rahvustest tööliste proletaarset solidaarsust. Töölised esitasid majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi: palga tõstmine, töötingimuste parandamine, kaheksatunnilise tööpäeva, streikide, koosolekute, sõna- ja trükivabaduse kehtestamine. Tööliste koosolekuil kõlasid loosungid: «Maha isevalitsus!», «Elagu demokraatlik vabariik!» Streikidega kaasnesid massilised poliitilised demonstratsioonid. Ainult relvitute tööliste vastu sõjaväge suunates õnnestus valitsusel streik maha suruda. Ehkki tööliste nõudmised jäid rahuldamata, oli streigil väga suur tähtsus. Massivõitluse kogemus soodustas tööliste klassiteadvuse kasvu, internatsionaalset liitumist eri rahvustest tööliste vahel, kes astusid üksmeelselt välja kapitalistliku ekspluateerimise ja isevalitsuse vastu.

Töölisliikumine tugevnes, omandas ülevenemaalise ulatuse. Kohalikest killustatud streikidelt läksid töölised sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide juhtimisel üle streikide organiseerimisele, mis haarasid suuri territooriume ja terveid tööstusharusid.

Talurahvaliikumine.

Töölise revolutsioonilised väljaastumised andsid tõuke talurahvaliidumise kasvule. Talupoegade väljaastumised olid veel stiihilised ja organiseerimata. Talupojad süütasid aadlike mõisaid, raiusid mõisnike metsi ja niitsid heina, mõningail juhtudel aga tõusid avalikult üles. Eriti tugevad olid talurahvarahutused 1902. aastal Ukrainas. Harkovi ja Poltaava kubermangus kasvasid need rahutused üle avalikuks ülestõusuks. Sellest võttis osa ligi 150 000 talupoega. Valitsusel õnnestus liikumine maha suruda ainult relvade abil. Talurahva rahustamiseks saadetud väeüksused viisid läbi massilisi arveteõiendusi. Talupoegi peksti, sunniti tundide kaupa põlvili olema. Üle tuhande läbipekstud, piinatud talupoja areteeriti ja heideti vanglasse.

Talurahvaliidumisel, mis oli suunatud mõisnike maavalduse vastu, ei olnud selgelt väljendatud poliitilisi nõudmisi, ta kulges lahus töölisliikumisest. Sotsiaaldemokraatide mõju talurahvale oli alles väike. Kuid selle liikumise ulatus ja talupoegade nõudmiste iseloom näitasid, et talurahva näol on proletariaadil olemas liitlane revolutsioonilises võitluses isevalitsuse vastu. *Tööliklassi ja talurahva liidu tugevdamine sai sotsiaaldemokraatia tähtsaimaks ülesandeks.*

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Meenutage revolutsioonilise liikumise tähtsamaid sündmusi Venemaal XIX sajandi 90-ndatel aastatel. Millistel põhjustel kandus maailma revolutsioonilise liikumise kesketariaadile tootmise kõrge kontsentratsioon? 2. Millist mõju avaldas Venemaa proletariaadile tootmise kõrge kontsentratsioon? 3. Missugused uued jooned ilmnesid Venemaa revolutsioonilises töölisliikumises XX sajandi alguses? Millist mõju avaldas töölisliikumise tõus talurahvale?

§ 6. REVOLUTSIOONILISE MARKSISTLIKU PARTEI LOOMINE VENEMAAL.

Meenutage, missugune oli Lenini hinnang sotsiaaldemokraatliku liikumise olukorra kohta Venemaal XIX sajandi 90-ndate aastate lõpul.

Partei loomise leninlik plaan.

Töölis- ja talurahvaliidumise tormiline tõus andis tunnistust sellest, et maal küpseb revolutsioon. Neis tingimustes kerkis erilise jõuga pävakorda ülesanne luua revolutsiooniline marksistlik partei, kes viiks tööliklassi rünnakule isevalitsuse vastu. Oli vaja niisugust parteid, kes võiks kindlustada proletariaadi juhtiva osa eelseisvas kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. «Meie ees,» kirjutas V. I. Lenin, «seisab vaenlase kindlus kogu oma tugevuses, kust meid külvatakse üle pommi- ja kuulirahega, mis röövib meilt parimaid võitlejaid. Me peame selle kindluse vallutama ja me vallutame selle, kui me ärkava proletariaadi kogu jõu ühendame kõigi

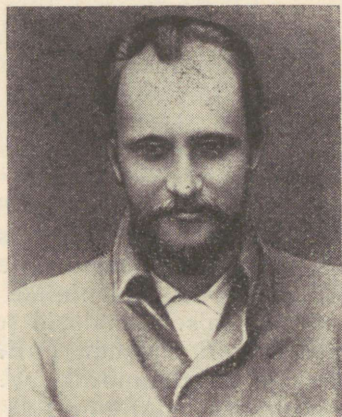
«Iskrat» trükiti õhukesele paberile, veeti salaja Venemaale ja levitati revolutsioonilistes ringides tööliste hulgas. Et rahuldada kasvavat nõudmist ajalehe järele, asutati Venemaal kohalikud trükikojad, mis väga rasketes põrandaalustes tingimustes, alalises rüüstamise ja areteerimiste ohus trükkisid «Iskrat» massiliseks levitamiseks. Leninlik «Iskra» tegi ära tohutu töö. Ta valmistas ideeliselt ja organisatsiooniliselt ette marksistliku partei loomist Venemaal ning avaldas suurt mõju töölisliikumise arenemisele. Tema «ökonomitide» vastu suunatud artiklid näitasid töölistele, et «ökonomitid» on kodanluse mõju juurutajateks töölisliikumises, et proletariaat ei või piirduda majandusliku võitluse raamidega võitluses tehaseomanike ja vabrikantide vastu. Ainult laialatuslik poliitiline võitlus kehtiva ühiskonnakorra vastu teeb proletariaadist üldrahvaliku liikumise avangardi ning viib isevalitsuse ja kapitalismi täielikule likvideerimisele. «Iskra» propageeris internationalismi ideid, s. t. kõigist rahvustest töötajate koondumist ühiseks võitluseks oma vabanemise eest. Ta kasvatas töölisi lepitamatu klassivõitluse vaimus kodanluse ja oportunistide vastu. Ajaleht kutsus töölisi üles aktiivsele pealetungile tsarismi vastu ning talurahvahulkade kui proletariaadi liitlase enda poole tõmbamisele.

Partei programmi väljatöötamine.

Tohutu tähtsus revolutsiooniliste ridade koon- dumisele oli *partei programmi* projekti väljatöötamisel ja avaldamisel. Selles dokumendis formuleeriti partei lähemad ülesanded ja lõppees- märk, piiritleti proletariaadi võitluse viisid ja meetodid. Prog- rammi arutamine aitas kohalikel organisatsioonidel ületada kõiku- misi ja teoreetilisi vigu ning soodustas revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimist.

Ivan Vassiljevits Babuškin.

Nikolai Ernestovits Bauman.

Feliks Edmundovič Dzeržinski.

«Iskra» arendas edasi partei ülesehituse leninlikke printsiipe. Proletariaadi partei, õpetas Lenin, peab olema monoliitne, massidega tihedalt seotud ja relvastatud revolutsioonilise teooriaga, mis on vaba oportunistist. Raudne distsipliin, mis on kohustuslik kõigile partei liikmeile, sõltumata nende positsioonist, partei organite tsentraliseeritud ülesehitus, s. t. partei madalamal asuvate organite tingimusteta allumine kõrgematele (demokraatlik tsentralism), võimaldavad tal saada töölisliikumise tõeliseks juhiks. Parteis peab olema laialdane siseparteiline demokraatia. See tähendab partei juhtivate organite valitavust, nende aruandlust partei ees, kolleegiaalsust nende töös, partei kõigi liikmete osavõttu parteiorganisatsiooni elust.

Silmapaistvaks panuseks marksistlikku teoriasse oli V. I. Lenini raamat «Mis teha?». Selles kritiseeris Lenin halastamatult «ökonomiste» ja teisi oportuniste, töötas välja õpetuse uut tüüpi revolutsioonilisest parteist. See partei peab olema tööliklassi poliitiliseks juhiks, proletariaadi klassiorganisatsiooni kõrgeimaks vormiks.

«Iskra» ümber koondus järjekindlate revolutsionääride suur aktiiv, kes olid tema agentideks, tema esindajateks kohalikes sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides ja vene proletariaadi revolutsiooniliste väljaastumiste juhtideks.

Väljapaistvat osa leninlike ideede propageerimisel ja bolševistliku partei loomisel etendasid sellised revolutsionäärid, nagu I. V. Babuškin, N. E. Bauman, F. E. Dzeržinski, J. M. Sverdlov, S. G. Saumjan, G. M. Kržizanovski, V. V. Vorovski ja paljud teised. «Iskra» muutus, nii nagu ennustas Lenin, «kollektiivseks propagandistikks ja kollektiivseks organisaatoriks».

VSDTP II kongress.

«Iskra» suund saavutas võidu oportunistlike elementide üle. Enamik kohalikke komiteesid Venemaal tunnistas «Iskra» oma juhtivaks organiks ja toetus oma tegevuses tema näpunäidetele. Leninliku «Iskra» suuna võit tegi võimalikuks *Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) II kongressi* kokkukutsumise, mis etendas ajaloolist osa meie maa ja ülemaailmse revolutsioonilise liikumise saatuses.

II kongress tuli kokku 1903. aasta juulis (algul Brüsselis, seejärel Londonis). Sellest võttis osa 43 delegaati, kes esindasid 26 organisatsiooni. Enamik delegaate oli leninliku «Iskra» suuna kind-

lad ja veendunud pooldajad — niinimetatud «järjekindlad iskra-lased». Osa delegaate seisis partei ülesehituse, tema ülesannete ja osa määratlemise küsimustes oportunistlikel positsioonidel. Need olid «ökonomistid» ja bundistid (natsionalistlikel positsioonidel asuva oportunistliku juudi töölisühingu «Bund» esindajad) — V. I. Lenini ja «Iskra» avalikud vastased. Lõpuks, delegaatide hulgas oli ka ebakindlaid, kõikuvaid inimesi, kellel ei olnud veel oma kindlat seisukohta ja kes toetasid kord Leninit, kord oportuniste. Kongressil arenes visa võitlus. Revolutsioonilise liikumise kõige tähtsamates küsimustes saavutas võidu leninliku «Iskra» suund. Kongressi enamus pooldas Leninit ja see kindlustas tähtsate otsuste vastuvõtmise, millel oli maailmaajalooline tähendus.

**Partei prog-
ramm. Võitlus
oportunistidega.**

II kongress võttis vastu partei programmi, milles olid formuleeritud nii proletariaadi lõppeesmärk (*maksimumprogramm*) kui ka tema lähemad ülesanded (*miinimumprogramm*). Programmis näidati, et proletariaadi võitluse lõppeesmärgiks on sotsialismi ülesehitamine. Seda on võimalik saavutada sotsialistliku revolutsiooni läbiviimise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise teel. Oportunistid võitlesid eriti visalt selle sätte vastu, kinnitades, et sotsialismi võib ehitada ka ilma proletariaadi diktatuurita. Nad lähtusid sellest, et eelseisvas kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis pidi hegemooniks, juhtijaks saama kodanlus. Nende arvates pidi proletariaadi diktatuuri kohta käiva punkti sissevõtmine kodanluse eemale peletama ja nõrgendama revolutsioonilist hoogu. See oli kokkuleplalik seisukoht, mis andis tunnistust sellest, et oportunistid ei uskunud proletariaadi jõusse. Oportunistid esinesid kodanluse kannupoistena.

Sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kohta käiva punkti programmi võtmisel oli tohutu tähtsus: proletariaadile näidati täpselt ja selgelt ära võitluse lõppeesmärk ning võidu tingimused.

Miinimumprogramm määras kindlaks proletariaadi ülesanded kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ajajärgul: ivalitsuse kukutamise ja demokraatliku vabariigi kehtestamine, kõigi pärisorjuse igandite likvideerimine külas, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamine, rahvuste täieliku võrdõiguslikkuse elluviimine.

Agraar- ja rahvusküsimuse punktide võtmisel miinimumprogrammi oli suur tähtsus, kuna kõne all oli proletariaadi liitlaste küsimus eelseisvas revolutsioonis. Need küsimused kutsusid kongressil esile teravaid lahkarvamusi.

Oportunistid ei pidanud talurahvast proletariaadi liitlaseks ega tahtnud teda kaasa tõmmata revolutsioonilisse võitlusse. Nad võitlesid visalt selle eest, et programmist jäetaks välja punkt pärisorjuse igandite likvideerimise kohta külas, millest talurahvas oli eriti huvitatud. Oportunistide ettepanekud lükati kongressi poolt tagasi.

Agraarprogramm nõudis väljaostumaksude kaotamist, talupoegadele nende rahasummade tagasimaksmist, mis neilt võeti väljaostumaksude näol, «lõikude» (talupoegadelt 1861. aasta reformi ajal äravõetud maade) tagastamist. Lõikude tagastamise nõudmises nägi V. I. Lenin esimest sammu agraarküsimuse lahendamisel. Programm väljendas talurahva huvisid, soodustas töölisklassi ja talurahva revolutsioonilise liidu kujunemist.

Terav võitlus toimus ka rahvusküsimuses. Oportunistid soovitasid tööliste organiseerimist rahvusliku tunnuse põhjal. See tähendas, et eri rahvustest töölistel pidid olema oma eraldi organisatsioonid, mille tegevus oleks piirdunud haridus- ja kultuuriküsimustega. Nende ettepanekute ellurakendamine oleks viinud eri rahvustest tööliste eraldumisele ja natsionalismi kultiveerimisele — vaenu õhutamisele rahvaste vahel. See oleks andnud hoobi proletaarsele internatsionalismile. Kongress lükkas need ettepanekud tagasi ja võttis vastu leninliku rahvusprogrammi, mille järgi rahvustel on õigus enesemääramisele kuni täieliku lahkulöömiseni. See tähendab, et neil on õigus iseseisvalt otsustada oma saatust. See programm peegeldas kõigi Venemaa koosseisu kuuluvate rahvaste huve. Ta kasvas töölisi proletaarse internatsionalismi vaimus, soodustas rahvaste sõpruse tugevnemist ühises võitluses tsarismi vastu.

Partei põhikirj.

Kongress võttis vastu *partei põhikirja*, mis määras kindlaks partei organite ehituse, tema liikmete õigused ja kohustused. Lenin ja tema poolehoidjad võitlesid monoliitse, tsentraliseeritud võitluspartei eest. Partei liikmeid, õpetas V. I. Lenin, peavad ühendama ühised ülesanded ja raudne parteiline distsipliin; nad on kohustatud osa võtma kohaliku parteiorganisatsiooni tööst. Ainult selline partei võib saada rahvahulkade revolutsioonilise võitluse tõeliseks juhiks ja viia proletariaadi sotsialistliku revolutsiooni võidule ning proletariaadi diktatuuri kehtestamisele.

Kuna oportunistid olid proletariaadi diktatuuri vastased, astusid nad välja partei liikmeks oleku selle punkti vastu. Neil õnnestus läbi viia oma formuleering: partei liikmeks võib olla see, kes tunnustab tema programmi ja osutab talle «regulaarset isiklikku kaasabi». Osavõtt kohaliku organisatsiooni tööst ei ole kohustuslik. See formuleering avas ukse parteisse kõigile, kes ainult tundsid talle kaasa, kuid niisuguseid oli revolutsiooni laienemise perioodil küllalt ka elanikkonna kodanlike kihtide hulgas. Nad ei tahtnud oma elu parteiga siduda, ei tahtnud töötada alamastme parteirakukeses: kohalikus parteiorganisatsioonis. See formuleering võis viia lõhestatud väikekodanliku organisatsiooni moodustamisele, mis ei ole võimeline juhtima töölisklassi võitlust. See oli oportunistide ainus ning pealegi ajutine edu.

Keskkomitee valimistel saavutasid Lenini pooldajad otsustava võidu, saades häälteenamuse. Sellest ajast alates hakati seda osa

parteist (VSDTP), kes läks kaasa Leniniga ja toetas teda, nime-
tama *bolševikeks*, partei juhtkonna valimistel vähemusse jäänud
oportuniste aga *menševikeks*. «Bolševism,» kirjutas V. I. Lenin,
«kui poliitilise mõtte vool ja kui poliitiline partei on olemas 1903.
aastast.»¹

Partei II kongressi ajalooline tähtsus.

VSDTP II kongressil oli maailmaajalooline tähtsus. Kongressil loodi uut tüüpi marksistlik partei, kes sai revolutsioonilise organisatsiooni eeskujuks. Vene oportunistide purustamine tähendas oportunistide positsioonide tõsiselt nõrgenemist rahvusvahelises töölislühikumis. *Kommunistliku Partei loomine oli II kongressi peamiseks tulemuseks. Tema juhtimisel saavutas vene tööliklass võidu sotsialistlikus revolutsioonis ja ehitab edukalt kommunismi.*

Revolutsioonilise situatsiooni küpsemine.

Rahva olukorra halvenemine, massilise tööliku ja talurahvaliikumise tohutu ulatus, vene kodanluse ja liberaalsete mõisnike opositsioonilisuse kasv isevalitsuse vastu, valitsuse kõikumine — kõik see tunnistas, et Venemaal oli kujunenud revolutsiooniline situatsioon.

Tohutu suur maa paljumiljonilise elanikkonnaga läks vastu revolutsioonile. Lähenevat revolutsiooni püüdis isevalitsus ära hoida vallutusliku välispoliitikaga. Tsaar ja tema lähikondsed lootsid, et sõda aitab rahvahulkade tähelepanu revolutsioonilt kõrvale juhtida ja seejärel lüüa revolutsiooniline liikumine. «Revolutsiooni ärahoidmiseks,» rääkis siseminister, «on vaja väikest võidukat sõda.» Kuid tema arvestused ei pidanud paika. Sõda ainult kiirendas revolutsiooni saabumist.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Milles seisis proletariaadi revolutsioonilise partei loomise leninlik plaan? 2. Tõestage, et «Iskra» oli marksistliku partei «kollektiivne propagandist ja kollektiivne organisator». 3. Millistes küsimustes arenes VSDTP II kongressil võitlus ühelt poolt V. I. Lenini ja tema võitluskaaslaste ning teiselt poolt oportunistide vahel? Missugused olid selle võitluse tulemused? 4. Missugused olid VSDTP II kongressil vastuvõetud partei programmi peamised sätted? Milles seisab selle kongressi ajalooline tähtsus?

Tähtsamad aastaarvud.

1870—1924 V. I. Lenini eluaastad.

1898 VSDTP I kongress.

1900 Hakati välja andma leninlikku ajalehte «Iskra».

Juuli 1903 VSDTP II kongress. Bolševike partei loomine.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 8.

«ISKRA» TOI-
METUSE TEA-
DAANNE.

(Väljavõtteid.)

Poliitilist ajalehte «Iskra» välja andma hakates peame vajalikuks ütelda mõni sõna sellest, mille poole me püüame ja kuidas me oma ülesandeist aru saame.

Me elame üle äärmiselt tähtsat momenti vene töölisliikumise ja vene sotsiaaldemokraatia ajaloos. Viimaseid aastaid iseloomustab sotsiaaldemokraatlike ideede hämmastavalt kiire levik meie haritlaste seas, sellele ühiskondliku mõtte voolule tuleb aga vastu iseseisvalt tekkinud liikumine tööstusproletariaadi hulgas, kes hakkab ühinema ja oma rõhujate vastu võitlema, kes hakkab õhinal tungima sotsialismi poole...

Kui teiselt poolt on meie liikumise peajooneks killustatud, nüü-õelda nokitsev iseloom, mis viimasel ajal eriti silma paistab: kohalikud ringid tekivad ja tegutsevad üks-teisest sõltumata ja koguni (mis on eriti tähtis) sõltumata neist ringidest, mis on tegutsenud ja tegutsevad samades keskustes; ei kujune traditsioone, ei ole järjekestvust ja kohalik kirjandus kajastab täielikult liikumise killustatud iseloomu ja seose puudumist sellega, mis vene sotsiaaldemokraatia on juba loonud...

Praktiline järeldus sellest kõigest on järgmine: meie, vene sotsiaaldemokraadid, peame liituma ja suunama kõik jõupingutused tugeva partei loomisele, kes võitleks revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia ühise lipu all. Just selle ülesande seadiski üles juba 1898. aasta kongress...

Luuu partei ja teha ta tugevaks tähendab luua ja teha tugevaks kõigi vene sotsiaaldemokraatide ühendus... Tuleb esiteks luua tugev ideeline ühendus... see ideeline ühendus tuleb kindlustada partei programmiga. Teiseks tuleb luua organisatsioon, mis oleks spetsiaalselt määratud ühenduse pidamiseks kõigi liikumise keskuste vahel, täielike ja õigeaegsete teadete hankimiseks liikumise kohta ja kõigi Venemaa nurkade korrapäraseks varustamiseks perioodilise ajakirjandusega...

Enne kui ühineda ja selleks et ühineda, on tarvis kõigepealt otsustavalt ning kindlalt üksteise vahele piirid tõmmata. Vastasel korral oleks meie ühinemine ainult fiktsioon, mis varjaks praegust segasust ja takistaks selle radikaalset kõrvaldamist. Seepärast on arusaadav, et me ei kavatse teha oma häälekandjast lihtsat laoruumi mitmesugustele vaadetele. Vastupidi, me hakkame teda juhtima rangelt kindlaksmääratud suunas. Seda suunda võib väljendada sõnaga: marksism, ja vaevalt tarvitseb meil lisada, et me pooldame Marxi ja Engelsi ideede järjekindlat arendamist...

Me hakkame jõudumööda püüdma selle poole, et kõik vene seltsimehed vaataksid meie väljaandele kui oma hääle-

kandjale, kellele iga rühm teataks kõik liikumisse puutuvad andmed, kellega ta jagaks oma kogemusi, oma vaateid, oma nõudeid kirjanduse suhtes, oma hinnanguid sotsiaaldemokraatlike väljaannete kohta, kellega ta jagaks, lühidalt, kõike, mis ta ise liikumisse toob ja mis ta sellest liikumisest saab. Ainult niisugusel tingimusel on võimalik luua tõeline ülevenemaaline sotsiaaldemokraatlik häälekandja. Ainult niisugune häälekandja suudab liikumise viia poliitilise võitluse avarale teele...

(V. I. L e n i n, Teosed, 4. kd., lk. 312—316.)

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millised ülesanded püstitas Lenin ajalehe «Iskra» ees?
2. Selgitage, kuidas te mõistate Lenini seisukohta, et ajaleht peab saama «kollektiivseks propagandistiks ja kollektiivseks organisatoriks».

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

M. G o r k i, Ema, Tallinn, 1963.

S. M s t i s l a v s k i, Kännivares — kevadine lind, Tallinn, 1955.

M. S o k o l o v, Sädemed, Tallinn, 1957.

§ 7. VENE-JAAPANI SÕJA ALGUS.

Sõja põhjused ja iseloom.

Juhtivate kapitalistlike riikide jõudmine imperialismistaadiumi viis rahvusvaheliste vastuolude teravnemisele. XIX sajandi lõpuks sirgusid uued imperialistlikud kiskjad — Saksamaa, Ameerika Ühendriigid ja Jaapan, kes pretendeerisid asumaadele ja oma kaupade müügiturgudele, «kohale päikese all». Kuid maailm oli vanade kapitalistlike riikide vahel juba ära jaotatud. Puhkes võitlus maailma ümberjaotamise eest.

Eriti teravad olid vastuolud Kaug-Idas, kus arenes imperialistide võitlus Hiina — mahajäänud, poolfeodaalse riigi pärast. Kui varem võimutes Hiina turgudel jagamatult Inglismaa, siis nüüd hakkasid ka teised imperialistlikud riigid nõudma oma osa Hiina riisumisel. Jaapan ja Ameerika Ühendriigid läksid üle avalikele vallutustele Vaikse ookeani piirkonnas. Aktiivset imperialistlikku poliitikat ajas Kaug-Idas ka tsaari-Venemaa.

90-ndail aastail päästis Jaapan valla sõja Hiina vastu ning purustas Hiina armee ja laevastiku. Hiinaga sõlmitud rahulepingu põhjal sai Jaapan rea Hiina alasid (sealhulgas ka Liaodongi poolsaare) ja suure kontributsiooni. Kuid Venemaa, keda toetasid Saksamaa ja Prantsusmaa, sundis Jaapanit loobuma Liaodongist. Sellest ajast peale algas pinev võitlus Jaapani ja Venemaa vahel.

Tsaarivalitsus sai Hiinalt kontsessiooni Ida-Hiina raudtee ehitamiseks Tšitaast Vladivostokini läbi Hiina territooriumi. XIX sajandi lõpul sõlmis ta Hiinaga lepingu Liaodongi poolsaare lõunaosa rentimise kohta kahekümne viieks aastaks koos Port Arturiga, millest sai Venemaa peamine mereväebaas Vaiksel ookeanil. Tsaari-Venemaa imperialistlikud ringkonnad tõukasid valitsust vallutuspoliitika läbiviimisele Kaug-Idas.

Ettevalmistumine sõjaks.

XIX sajandi 90-ndate aastate lõpust alates alustas Jaapan avalikku ettevalmistust sõjaks Venemaaga. Jaapanit toetasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid, kes lootsid eemaldada Venemaad Jaapani kättega Vaikse ookeani äärest, sejärel aga kindlustuda ise Põhja-Hiinas. Nad andsid Jaapanile tohutuid krediite, mis võimaldasid ümber

relvastada Jaapani armee ning ehitada võimsa sõjalaevastiku. Jaapani laevastik ületas Venemaa Vaikse ookeani laevastiku. Elseisvas sõjas tahtis Jaapani sõjaväeline kildkond hõivata Korea ja Mandžuuria, tugevdada oma mõju Vaikse ookeani basseinis ja Hiinas. Jaapani imperialistid unistasid kogu Vene Kaug-Ida valutamisest. •

Tsaari-Venemaa sõjaline mahajäämus.

Küpses Vene-Jaapani sõda. Jaapan valmistus selleks tunduvalt paremini kui tsaari-Venemaa. Vene armee Kaug-Idas oli väikesearvuline.

Reservvägede vedu tohutu vahemaa taha oli raskendatud Siberi raudtee väikese läbilaskevõime tõttu, pealegi ei olnud raudtee ehitamine veel lõpetatud. Port Arturi kindlustamine kulges aeglaselt. Selle lõpetamine oli planeeritud 1909. aastaks. Tsaariarmees lokkas vargus, riigiröövimine, sõjaväeametnike ja ohvitseride müüdavus. Kõrgema juhtiva koosseisu moodustasid peale väheste erandite reaktsioonilised ja sõjaasjanduses vähiklikud aadli ja mõisnike esindajad. Tsaari väejuhatuse tundis halvasti vastase armee olukorda ja alahindas Jaapani jõude.

Täiesti ebasoodsaks kujunes Venemaale ka rahvusvaheline olukord. Sel ajal kui Jaapanit abistasid võimsad suurriigid, jäi Venemaa tegelikult isoleerituks. Väga pingeline oli sisepoliitiline olukord — riigis küpses revolutsioon. Vaatamata sellele läksid tsaar ja teda ümbritsevad isikud kergemeelselt Jaapaniga suhete teravdamise teele, arvates, et Jaapaniga saab kergesti hakkama.

Osa tsaari-Venemaa kaugelenägelikumaid poliitikuid astus välja

Mobilisatsioon külas. Viimane õhtusöök rindele mineja peres.

sõja vastu, kuid neid ei kuulatud. Tõsi, viimasel momendil tegi tsarism järeleandmisi, kuid oli juba hilja. Jaapan lükkas tsaarivalitsuse ettepanekud tagasi, kuna need ei rahuldanud teda, ja alustas 1904. aasta jaanuaris sõda.

1904.—1905. a. Vene-Jaapani sõjal oli imperialistlik, anastuslik iseloom nii Jaapani kui ka tsaari-Venemaa poolt. Sõda oli vene rahva hulgas väga ebapopulaarne. Ta tõi rahvale üksnes uusi kannatusi. Sõja eesmärgid olid rahvale võõrad.

Bolševikud eesotsas V. I. Leniniga astusid otsustavalt välja sõja vastu, paljastasid tsarismi anastuspoliitikat. Nad olid tsarismi lüüasaamise poolt selles röövsõjas, arvates õigesti, et kaotus nõrgendab tsarismi ja kiirendab Vene revolutsiooni võidu saabumist.

Sõjategevuse algus.

Õöl vastu 27. jaanuari 1904. aastal ründas Jaapani laevastik sõda kuulutamata Vene eskaadrit Port Arturis ja vigastas kolme laeva. Järgmisel päeval lähenes Jaapani eskaader Korea sadamale Tšemulpole, kus sel ajal asusid ristleja «Varjag» ja kahuripaati «Korejets». Jaapani väejuhatuse tegi neile reidil tulistamise ähvardusel ettepaneku lahkuda neutraalsest sadamast.

«Varjagi» kapten V. F. Rudnev otsustas tugeva Jaapani eskaadri rivist läbi tungida. Oma kõnes madrustele ütles ta: «Me läheme läbimurdele ja astume võitlusse eskaadriga, ükskõik kui tugev see ka ei oleks... Me ei anna kätte ei laevu ega iseennast, ning võitleme viimse veretilgani.»

Kangelaslik ebavõrdne võitlus kestis 45 minutit. Laeva meeskond ilmutas ülimat vaprust. Isegi haavatud madrused ja ohvitserid ei lahkunud relvade juurest, kuni suutsid veel abistada oma seltsimehi. «Varjagi» kapten, kes oli peast haavata saanud, jäi komandosillale, innustades madruseid oma mehisusega. Kuid Port Arturi läbi murda ei õnnestunud. Mõlemad laevad said raskesti vigastada. Suurtükid langesid rivist välja. Soovimata laevu vaenlase kätte anda, uputas meeskond need ise.

Need kaotused nõrgendasid Vene laevastikku. Vaatamata sellele hakkas suurepärase laevastikujuht S. O. Makaroy, kes määrati Vaikse ookeani laevastiku juhatajaks siis, kui sõjategevus juba käis, energiliselt valmistuma võitluseks merel.

Stepan Ossipovitš Makaroy pärines lihtsast madruseperekonnast. Ta tundis suurepäraselt mereasjandust, oli andekas mereväeinsener ja teadlane. Juba Vene-Türgi sõjas (1877—1878) sai ta kuulsaks kui mehine, algatusvõimeline ja vilunud ohvitser. Port Arturis arendas ta energilist tegutsemist kannatada saanud laevade remontimisel ja laevastiku ettevalmistamisel eelseisvaks heitluseks Port Arturi blokeeritud Jaapani merejõududega. Kuid tema teenistus Kaug-Idas ei kestnud kaua. 31. märtsil, kui Makaroy viis eskaadri merele, et astuda vaenlasega võitlusse, sattus lipulaev miini otsa ja vajus mõne minuti jooksul põhja.

Pärast Makarovi surma keeldus tsaari väejuhatust aktiivsest tegevusest merel. Kuid Vaikse ookeani laevastiku meremehed andsid suure panuse Port Arturi kangelaslikul kaitsmisel.

Sõja käik maismaal.

Sõjategevus maismaal kulges Vene armeele samuti edutult. Relvastatud jõudude ülemjuhataja Kaug-Idas admiral Aleksejev oli osav õukondlane ja intrigaan, kuid andetu väejuht. Mandžuuria armeed juhatas kindral Kuropatkin. Ühe kaasaegse hinnangu järgi võis ta mängida «ainult teisejärgulisi osasid», kuna tal «ei jätku otsustusvõimet ja kindlat tahet».

Jaapani väed maabusid takistamatult algul Koreas, seejärel ka Mandžuurias. Ehkki Kuropatkini jõud olid võrdsed vastase omadega, andis ta käsu taanduda. **1904. aasta mais** lõigati Port Artur ära armee põhiosast, seejärel aga piirati sisse jaapanlaste poolt, kelle jõud ületasid tunduvalt kindluse garnisoni.

1904. a. augustis toimus suur lahing Liaoyangi all. Vene sõdurid kaitsesid end kindlalt ja tekitasid vaenlasele raskeid kaotusi. Jaapani väed olid lüüasaamise lävel, kuid Kuropatkin, kaotanud usu võidusse, käskis jälle taganeda. Port Artur jäeti saatuse hooleks. Tema garnison oli sunnitud üksinda pidama rasket ebavõrdset võitlust.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Missugused olid Vene-Jaapani sõja põhjused? 2. Miks olid bolševikud tsarismi lüüasaamise poolt selles sõjas? Milles seisab niisuguse seisukoha tõeline patriotism?
3. Jutustage sõja algusest ja vene meremeeste kangelaslikust võitlusest.

§ 8. PORT ARTURI KANGELASLIK KAITSMINE. TSARISMI LÜÜASAAMINE.

Port Arturi kaitsmine.

Port Arturi kaitsmine on üks suurepärasemaid lehekülgi Vene sõja-ajaloos. Enam kui seitsme kuu vältel löid vene sõdurid ja madrused, eraldatuna oma kodumaast, saamata kusagilt abi, kangelaslikult tagasi vaenlase ülekaalukate jõudude pealetungid maismaalt ja merelt. Neli korda võttis Jaapani armee ette üldrännaku kindlusele. Maa- ja meresuurtükivägi tulistas lakkamatult linna, kuid kindluse kaitsjad pidasid visalt vastu ja löid vastase iga kord tagasi. Port Arturi kaitsmise hingeks oli kindral R. I. Kondratenko. See oli andekas väejuht, kes täitis oma sõjaväelist kohust lõpuni. Ta hukkus kangelasena.

Port Arturi kangelaslik kaitsmine sidus kauaks vastase suuri jõude ja tekitas talle tunduvalt kaotusi. Jaapanlased kaotasid Port Arturi all üle 110 000 inimese surnutena ja haavatutena. Tsaari väejuhatust ei mõistnud ümberpiiratutele abi osutada ega kasutanud isegi asjaolu, et tunduv osa jaapanlaste jõude oli aheldatud Port Arturi

külge. Tsaarikindralite andetus viis selleni, et Vene väed said pidevalt lüüa.

1904. aasta oktoobris toimus suur lahing Shahe jõel, mis kestis peaaegu kaks nädalat. Tundmatu mäginne maastik, mäesuurtükiväe puudumine ja lahingumoonna puudus raskendasid Vene vägede manöövreid. Väejuhatuse tegutses otsustusvõimetult. Vaatamata võimalustele vaenlast purustada ei osanud Kuropatkin edu saavutada. Lahing lõppes tagajärjetult. Ainus võimalus tõmmata jaapanlaste jõud ära Port Arturi alt oli mööda lastud.

Port Arturi langemine.

1904. aasta detsembris andis Guangdongi kindlustatud rajooni¹ ülem kindral Stössel Port Arturi vastasele, ehkki oli veel võimalusi kindluse edasiseks kaitseks. Port Arturi eskaader hukkus. Port Arturi langemisel oli suur mõju kogu sõja käigule: Jaapani laevastik sai piiramatu ülevõimu merel, maaväed aga, mis varem olid seotud kindluse blokaadiga, paisati Vene armee peajõudude vastu. Kindluse loovutamine mõjus rängalt Vene armee moraalsele seisukorrale, kutsus kogu maal esile nõrdimuse tsarismi ja väejuhatuse kuritegeliku käitumise üle. «Häbitavalt on lüüa saanud mitte vene rahvas, vaid isevalitsus...» kirjutab V. I. Lenin. «Port Arturi kapituleerumine on tsarismi kapituleerumise proloog.»² See lüüasaamine soodustas revolutsioonilise liikumise hoogustumist riigis. 1905. aasta jaanuaris algas Venemaal kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

Tsarismi lüüasaamine.

Vaatamata alanud revolutsioonile jätkas tsarism sõda. **1905. aasta veebruaris** toimus selle aja kohta grandioosne lahing Mukdeni all. Sellest võttis osa mõlemal poolel üle 650 000 inimese. Tsaari väejuhatuse ebarahuldava tegevuse ja täieliku segaduse tõttu vägede juhtimises said Vene väed raskete lüüasaamiste osaliseks. Venelaste kaotused moodustasid 90 000 inimest, jaapanlaste kaotused — 70 000 inimest. Armeed oli moraalselt maha surutud ja kaotas võitlusvõime. Armees tügevnes revolutsiooniline käärimine. Sõda oli kaotatud. Liberaalkodanlikes ringkondades hakati esitama nõudmisi rahu sõlmimiseks.

Ka Jaapani sõjalised jõud olid välja kurnatud. Juba veebruaris pöördus ta Ameerika Ühendriikide poole palvega olla vahendajaks rahu sõlmimisel.

Tsušima lahing.

Sõja lõppakordiks oli Tsušima merelahing. Juba 1904. aastal oli isevalitsus saatnud Vaiksele ookeanile Balti laevastiku laevadest moodustatud 2. Vaikse ookeani eskaadri. Pärast Port Arturi loovutamist ja Vaikse ookeani laevastiku peajõudude hukkumist muutus oma jõududel vastasest maha jääva eskaadri tulek Kaug-Idasse mõttetuks. Kuid tsaar tõukas

¹ Kindlustatud ala Liaodongi poolsaarel, millesse kuulus ka Port Artur.

² V. I. L e n i n, Teosed, 8. kd., lk. 37.

kangekaelselt vene meremehi hukule vastu. **1905. aasta mais** toimus Tsuſima saare lähedal verine merelahing. Vene madrused ja ohvitserid võitlesid selles heitluses kangelaslikult. Suur osa Vene laevu hukkus, teised hõivati jaapanlaste poolt või läksid neutraalsetesse sadamatesse. Ainult kolm laeva murdsid läbi Vladivostokki. See oli kõik, mis suurest eskaadrist oli järele jäänud.

Portsmouthi rahu.

Nüüd lõpuks taipas ka tsaar, et sõda võita on võimatu. **1905. aasta augustis** kirjutas tsaarivalitsus alla *Portsmouthi rahulepingule* (Portsmouthi linnas Ameerika Ühendriikides). Selle lepingu põhjal kindlustus Jaapan Koreas, sai õiguse Liaodongi poolsaare rentimiseks ja hõivas Sahhalini saare lõunaosa. Jaapan oli arvestanud tunduvalt rohke-
maga, kuid sõja jätkamiseks ei olnud tal jõudu.

Vene rahvas maksis selle tsarismi avantüüri eest kallist hinda: 27000 surnut ja haavatut, tohutud sõjalised kulutused, peaaegu kogu Vaikse ookeani laevastiku hukkumine. Iseloomustuse tsarismi tabanud sõjalise katastroofi põhjustele andis Lenin. Ta kirjutas: «Kindralid ja väejuhid osutusid andetuiks ja tühisteks inimes-
teks... Tsiiviil- ja sõjaväeline bürokraatia osutus niisama parasiitlikuks ja müüdavaks kui pärisorjuse ajalgi. Ohvitserkond osutus harimatuks, arenematuks ja ettevalmistamatuks, kellel ei olnud tihedat sidet sõduritega ega nende usaldust... Isevalitsusliku Venemaa sõjaline võimsus osutus petlikuks.»¹ Tsarismi sõjaline lüüasaamine soodustas revolutsioonilise liikumise hoogustumist riigis, nõrgestas Venemaa rahvusvahelist positsiooni, suurendas tema sõltuvust tugevamate imperialistlikest riikidest.

Portsmouthi rahu sõlmimine päästis tsarismi käed valla Vene revolutsiooni mahasurumiseks.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Koostage kronoloogia tähtsamate sõjasündmuste kohta ja kandke kaardile lahingute kohad. 2. Jutustage Port Arturi kaitsmisest, kasutades selleks ka loetud ilukirjandust. 3. Missugused olid Vene-Jaapani sõja tulemused?

Tähtsamad aastaarvud.

1904—1905 Vene-Jaapani sõda.
Mai—detsember 1904 Port Arturi kangelaslik kaitsmine.
Veebruar 1905 Mukdeni lahing.
Mai 1905 Vene laevastiku hukkumine Tsuſima all.
August 1905 Portsmouthi rahuleping.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

A. Novikov-Priboi, Tsuſima, Tallinn, 1946—1948.
A. Stepanov, Port Artur, Tallinn, 1946—1948.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 35.

§ 9. REVOLUTSIOONI ALGUS.

Revolutsiooni
põhjused,
iseloom ja
liikumapanevad
jõud.

Revolutsiooniline kriis, mis küpses Venemaal sajandi algusest alates, lõppes 1905.—1907. a. revolutsiooniga — esimese revolutsiooniga *imperialismiajastul*. Oma iseloomult oli see *kodanlik-demokraatlik revolutsioon*. Tema esmaseks ülesandeks oli pärisorjuse igandite kaotamine, mis hoidsid kammitsais riigi majandust ja poliitilist korda ning takistasid maa edasiarenemist. Feodalismi peamiseks igandiks oli mõisnike maavalduse säilimine, mõisnike suured latifundiumid, mis põhjustasid talurahva maapuuduse, talurahva eksploateerimise poolpärisorjuslikud meetodid. Kõik see tekitas seisakut põllumajanduses, rahvahulkade laostumist ja vaesumist.

Nimelt seepärast oli *agraarküsimus*, s. t. mõisnike maavalduse likvideerimine ja talupoegade varustamine maaga, esimese Vene revolutsiooni põhiküsimuseks ja määras tema omapära. Võitlusele maa eest tõusis paljumiljoniline Vene küla, andes revolutsioonile enneolematu ulatuse.

Maa rahvastiku tohutud hulgad olid huvitatud ka feodalismi teise peamise igandi — *isevalitsusliku riigikorra* likvideerimisest. Tsarism, kes toetus käputäiele mõisnikele ja bürokraatidele, kaitses pärisorjuslikku korda ning pidurdas tootlike jõudude arenemist. Ta tõukas rahvahulgad viletsusse, harimatusse ja ebakultuursusse, lämmatas neid maksudega ja jälitas igasugust vaba mõtte avaldust. Tsarism ajas reaktsioonilist, rahvavastast poliitikat. Riigis valitses politsei omavoli, altkäemaksuvõtmine, irvitamine inimese üle. Tekkis tungiv vajadus likvideerida isevalitsus ja kehtestada *konstitutsiooniline kord*, anda rahvale poliitilised õigused ja demokraatlikud vabadused — sõna-, trüki-, koosolekute ja usu-

vabadus.

Revolutsioon pani liikuma vene rahva ja teiste meie maa rahvaste tohutud hulgad. Tsarism muutis Venemaa rahvaste vanglaks. Arvukad Vene impeeriumi koosseisu kuuluvad rahvused olid kahekordse, nii oma mõisnike ja kapitalistide kui ka Vene tsarismi ja kodanluse rõhumise all. Isevalitsus lämmatas rahvuslikku kultuuri, külvas vaenu rahvaste vahele, soodustas koloniaalse riisumise kõige metsikumaid vorme.

**Proletariaat —
revolutsiooni
juht.**

1905.—1907. aasta revolutsioon oli rahvarevolutsioon. Selle revolutsiooni eestvedaja, tema *hegmoon* (juht) oli proletariaat — kõige revolutsioonilisem, kõige järjekindlam klass võitluses isevalitsuse vastu. Rasked töötingimused ja madal töötasu, võimude omavoli ja poliitiliste õiguste puudumine tegid Venemaa töölisklassi olukorra eriti raskeks. Proletariaat oli huvitatud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võidust, kuna ainult isevalitsuse likvideerimine ja kodanlik-demokraatlike vabaduste kehtestamine võisid luua tingimused võitluseks sotsialistliku revolutsiooni eest.

Arg, järjekindlusetu ja kontrrevolutsiooniline vene kodanlus ei saanud revolutsiooni juhtida — ta oli kõhklev, kõikuval positsioonil, kartis rahvast ning läks sobingule tsarismiga.

**Streikide ja
demonstratsioonide
laine.**

Vene-Jaapani sõda halvendas tööliste olukorda veelgi. Juba 1904. aasta sügisel tõusis tööliste miitingute, demonstratsioonide ja streikide uus laine. Need toimusid mitte ainult majanduslike, vaid ka poliitiliste loosungite all: «Maha isevalitsus!», «Kaheksatunniline tööpäev!», «Maha sõda!»

Kuid paljudel töölistel, eriti neil, kes alles hiljuti tulid külast ja ei olnud katkestanud sidemeid talumajapidamisega, oli veel väga tugev usk «isakesse-tsaari». Neid mahajäänud meeleolusid ära kasutada püüdes moodustas Peterburi ohranka oma sala-

Patrullid Peterburi tänavail 1905. aasta 9. jaanuari eelõhtul. Foto järgi.

agendi vaimulik Gaponi vahendusel «St. Peterburgi Vene Vabrik- ja Tehasetöölise Ühingu». Selle eesmärgiks oli tõmmata töölisi eemale poliitilisest võitlusest ja piirata töölisliikumist kultuurharidusliku tegevusega. Kõigi vahenditega toetas ta truualamlikke meeleolusid tööliste hulgas. Papp Gapon veenis töölisi selles, et tsaar, saanud teada rahva viletsusest, kergendab kindlasti tema olukorda. See propaganda saavutas ajutist edu.

Protestimärgiks mõne töölise vallandamise vastu, kes kuulusid Gaponi organisatsiooni, alustas Putilovi tehas 3. jaanuaril 1905. a. streiki. Putiilovlasi toetasid teiste ettevõtete töölised ja 8. jaanuaril levis streik üle kogu Peterburi. Streikijate arv oli tohutu suur — 150 000. Enamik suurettevõtteid seisis. Ajalehed ei ilmunud. Streik muutus suure poliitilise tähtsusega sündmuseks.

Gaponi initsiatiivil koostasid töölised palvekirja, mille nad otsustasid tsaarile üle anda pühapäeval, 9. jaanuaril rahuliku rongkäigu ajal Talvepalee juurde. Palvekirja arutati rahvakoosolekutel.

Bolševikud
kutsuvad üles
võitlusele.

Bolševikud astusid välja palvekirja esitamise vastu. Nad selgitasid, et tsarism on rahva vaenlane ja temalt heategevust oodata ei tohi. «Sellise odava hinnaga, nagu üks petitsioon,» öeldi

bolševike poolt väljaantud lendlehes, «... vabadust ei osteta. Vabadus ostetakse verrega, vabadus võidetakse kätte ägedafes lahingutes relvade abil. Tsaari ei tule paluda..., vaid ta tuleb tõugata troonilt ja kihutada koos temaga minema kogu isevalitsuslik jõuk — ainult sellisel teel võib kätte võita vabaduse.»

Kuid kuna töölised lootsid veel tsaari armulikkusele, otsustasid bolševikud palvekirja arutamise ja rahulikust demonstratsioonist osa võtta, et olla koos rahvaga. Bolševike ettepanekul lülitati petitsiooni poliitilised nõudmised: Asutava Kogu kokkukutsumine, maa andmine talupoegadele, sõna-, trüki- ja koosolekute vabadus, kaheksatunniline tööpäev jt. Ent tervikuna oli petitsioon läbi imbutud naiivsest monarhismist, usust tsaarisse.

Ettevalmistatav tööliste rahulik rongkäik oli valitsusele teada. Ta otsustas töölisi tsaaripalee juurde mitte lubada ja sõjaväe abil lämmatada igasugused rahulolematuse väljendused. Valitsus lootis sellega revolutsioonilise ülestõusu ohu ära hoida.

Verine pühapäev.

1905. a. 9. jaanuari varahommikul suundusid pühapäevarahulikke töölised koos naiste ja lastega

Talvepalee juurde. Rongkäigust võttis osa üle 140 000 inimese. Nad kandsid tsaaripilte, lippe ja ikoone ning laulsid palveid. Oma petitsioonis kirjutasid töölised: «Meie, Peterburi linna töölised, ... tulime sinu juurde, valitseja, otsima õigust ja kaitset. Me oleme jäänud puruvaeseks, meid rõhutakse, vaevatakse üle jõu käiva tööga, meid mõnitatakse, meid ei peeta inimesteks, meisse suhtutakse nagu orjadesse, kes peavad kannatama oma kibedat saatust ja vaikima... Meid tõugatakse ikka sügavamale viletsuse, õiguse- tuse ja harimatuse mülkasse, meid lämmatavad despotism ja oma-

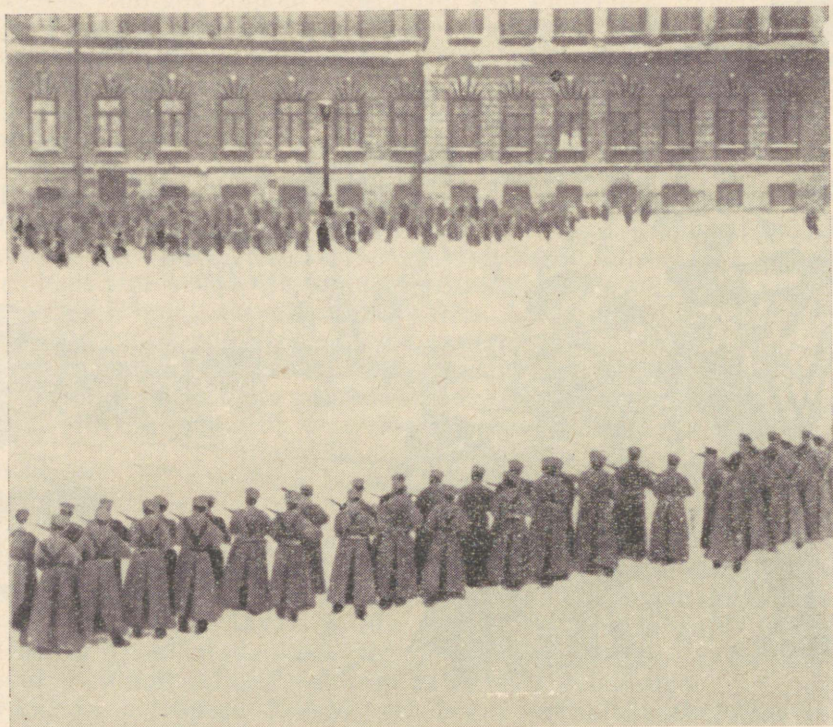

Töölise tulistamine 9. jaanuaril 1905. a. *Kunstnik V. S. Svarogi maali järgi.*

voli... Meie kannatus on otsas. Meile on kätte jõudnud see hirmus silmapilk, millal on parem surra, kui talumatut piina kannatades edasi elada.»

Tsaarivalitsus valmistus hoolikalt tööliste tulistamiseks. Sõjavägi ja politsei ääristasid tänavaid ja väljakuid rongkäigu tee ääres. Suurtükivägi oli lahinguvalmis. Valitsus pani tööliste vastu välja valikväeosad — tsaari kaardiväe ja kasakad. Demonstrandide tulistamine algas juba kesklinna viivate väravate ja sildade — Narva väravate, Troitski ja Nikolajevski silla juures. Siiski õnnestus suurel grupil töölistel jõuda tsaaripalee juurde. Palju inimesi, eriti naisi ja lapsi, kogunes Aleksandri aeda. Siin — Palee väljakul ja Aleksandri aias — võtsid neid vastu kuulid ja kasakate nagaikad. Tsaaritimukad tulistasid mitte ainult töölisi, vaid ka lapsi. Seejärel paisati tööliste peale ratsavägi, kes raius mõõgaga ja tallas inimesi hobuste jalge alla, suurendades haavatute hulka. Tulistamine toimus ka teistel Peterburi tänavatel.

Sellel *verisel pühapäeval* tapeti üle tuhande töölise ja ligi viis tuhat sai haavata. Nördimus ja raev haaras töölisi. Nad hakkasid

Tööliste tulistamine Talvepalee juures 9. jaanuaril 1905. a.

relvastuma: rüüstasid mitmeid relvakauplusi, hõivasid relvatöökoja ja hakkasid barrikaade ehitama. Töölised astusid ebavõrdsesse lahingusse sõjaväeosade ja politseiga.

Boiševikud olid koos rahvaga. Nad kutsusid üles relvade juurde, võitlusele, tasumisele. Ühes lendlehes kirjutasid bolševikud: «Kodanikud! Eile te nägite isevalitsuse metsikusi. Nägite verd, mis ujutas tänavaid. Kes siis saatis sõjaväeosad, kes suunas püssid ja kuulid töölisklassi rinda? Tsaar, suurvürstid, ministrid, kindralid ja õukonna lurjused. Nemad on mõrtsukad! Surm neile!!!»

9. jaanuari traagilistel sündmustel oli suur ajalooline tähtsus. Rahvale sajandite vältel sisendatud usu «heasse» tsaari surmasid sõdurite kogupaugud ja tallasid jalge alla kasakate hobused. «Töölisklass sai kodusõja suure õppetunni...»¹ kirjutas Lenin. Proletariaadi poliitiline kasvatus astus ühe päeva jooksul pika sammu edasi. Võitlusele tõusid miljonid töölised ja talupojad. Riigis algas revolutsioon.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 76.

Töölis- ja talurahvaliikumise tõus.

Verised sündmused Peterburis kutsusid esile rahva vihapurske. 1905. aasta jaanuaris toimusid massilised streigid Moskvas, Riias, Varssavis ja Tiflisis. Nendega kaasnesid poliitilised demonstratsioonid pealinna proletariaadi toetuseks. Paljudes linnades toimusid ägedad kokkupõrked politsei ja sõjaväeosadega. Jaanuarikuus streikis ainuüksi tööstustöölisi 440 000, s. t. rohkem kui kogu möödunud kümne aasta jooksul kokku. Streigilaine veeres üle kogu maa. Vene proletariaadi järel lülitus võitlusse Ukraina, Valgevene, Poola, Leedu, Aserbaidžani, Gruusia ja Kesk-Aasia töölisklass. 1905. a. kolme esimese kuu jooksul haarasid streigid üle 800 000 inimese. Tööliste streigiliikumist toetasid üliõpilased ning demokraatlik intelligents — arstid ja õpetajad.

Töölisklassi järel tõusis võitlusele talurahvas. Juba jaanuaris — veebruaris puhkesid Venemaa eri piirkondades talurahva ülestõusud. Süttisid mõisnike häärberid. Talurahvarahutused haarasid mitte ainult Suur-Venemaa kubermange, vaid ka rahvuslikke ääremaid. «... niiviisi sai uinuvast Venemaast revolutsioonilise proletariaadi ja revolutsioonilise rahva Venemaa,»¹ kirjutas Lenin. Talurahvaliikumine oli veel stiihiline, organiseerimata ning tööliste väljaastumistega nõrgalt seotud. Talupojad võitlesid üldreeglina oma kohalike vajaduste eest ega püstitanud laialdasi poliitilisi nõudmisi. Nende viha oli suunatud mõisnike ja ametnike vastu, kuid nad uskusid veel «heasse» tsaari ja lootsid tema armulikkusele.

Nõrdimus tsarismi kuriteo üle haaras ka Euroopa proletariaadi. Reas maades toimusid massilised väljaastumised — demonstratsioonid ja miitingud vene proletariaadi toetuseks. Need andsid tunnistust sellest, et revolutsioonilised sündmused Venemaal viisid kõigi maade tööliste solidaarsuse tugevnemisele.

Küsimusi.

1. Missugused olid esimese rahvarevolutsiooni põhjused Venemaal ja missugune oli tema iseloom? 2. Millised klassid olid revolutsiooni liikumapanevateks jõududeks ja miks? 3. Milline sündmus oli esimese Vene revolutsiooni alguseks? Milles seisis revolutsiooni ajalooline tähtsus?

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 23. kd., lk. 228.

DOKUMENT.

VSDTP
PETERBURI
KOMITEE
LENDEHT
1905. AASTA
9. JAANUARI
SÜNDMUSTEST.

*Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölis-
partei.*

*Kõigi maade proletaarlased, ühinege!
Kõigile!*

*Seltsimehed! Valati verd, see voolab ojadena. Veel kord
said töölised tunda tsaari hellust ja armu. Nad läksid
tsaari juurest õigust otsima ja said temalt kuule... Te
nägite, mis tähendab tsaari paluda, mis tähendab temale
loota. Õppige siis võtma jõuga seda, mida te vajate,
õppige lootma ainult iseendale.*

*Teid on sadu tuhandeid, kuid mida teete te paljaste
kätega? Relvastuge, kus iganes võimalik, millega iganes
võimalik... Üksnes jõuga ja verega võidetakse kätte
vabadus ja õiglus...*

*Jätkake streiki, seiske kindlalt. Ilma teie töömehekäteta on
teie rõhujad — kapitalistid ja valitsus — liiga nõrgad;
streik tabab neid valusasti, see on tugev relv. Ja parem
nälgida võitluse heaks, võidu heaks, kui olla päevast
päeva söömata röövijate hüveks ja kasuks. Olge kind-
lad ...*

*Meie, sotsiaaldemokraadid, rääkisime teile juba varem, et
tsaarilt ja ametnikelt ei saa midagi palumisega, et nende
peale mõjub ainult jõud, et nad on halastamatud vaen-
lased, aga mitte teie sõbrad. Nüüd te näete seda ise. Min-
gem siis koos. Ja ärgu valatud veri voolaku asjata. Toogu
ta meile vabaduse ja parema tuleviku. Ühinege, relvastuge,
lootke ainult iseenda peale, seltsimehed töölised.*

Maha mõrtsukas tsaar!

Elagu Asutav Kogu!

Jaanuar 1905. a.

VSDTP Peterburi komitee.

Küsimusi.

1. Kuidas hindasid bolševikud 9. jaanuari sündmusi?
2. Millised õppetunnid said töölised neist sündmustest?

§ 10. VSDTP III KONGRESS.

Menševikud
süvendavad
partei
lõhenemist.

Pärast VSDTP II kongressi alustas sellel kongressil moodustunud menševistlik fraktsioon parteis lõhestustegevust. Tal õnnestus haarata enda kätte ajalehe «Iskra» juhtimine. Kõigis revolutsiooni põhiküsimustes olid menševikud oportunistlikel seisukohtadel, läksid sobingule kodanlusega.

Menševike õnnestustegevus, mis viis partei faktilisele lõhenemisele, tekitas suurt kahju töölis- ja revolutsioonilisele liikumisele. See oli täiesti lubamatu revolutsiooni hoogustumise tingimustes, kus par-

В Петербурге сотни убитых, тысячи раненых. Пролетария святая кровь тех, кто захотел добиться для народа хлеба и свободы. Это кровь Петербургских рабочих. Они хотѣли лично поговорить с царем о своих делах. Они, идя на площадь перед зимним дворцом, несли его портрет и иконы. Царь вместе соею выслал на площадь войска, напустуя их словами: стрѣляйте в эту сволочь. Никомы были прострѣлены. Груды трупов покрыли площадь и улицы. Ирадовославный милосердный царь ознаменовал свое царствование еще одной кровавой расправой со своими голодными подданными. Из них он делает себѣ орудия, заставляет рубить и колоть их, стрѣлять в них....

В разных мѣстах Петербурга убито до 800 человек, раненых свыше 3000. Грозные призраки жертв загнали его и его родичей в Гатчину и Царское село. Сознавая свою неправоту он укрился в свое разбойничье гнѣздо, чтоб не слышать стонов избиваемых, не видеть крови на улицах....

Убийцх везут по улицам, прохожие с сочувствием снимают шапки. Между убитыми есть учащиеся. Правительство, озабоченное вслѣдствіе порежіей на Дальнем Востоке, тѣшит побѣдами на улицах Петербурга и Москвы над безоружными рабочими. Оно не останавливается даже перед поруганіем икон, которые были несены рабочими.

Рабочіе до самого послѣдняго времени не сопротивлялись. Они были без оръжія, но познав на себѣ милосердіе царя рѣшили вооружиться. Они разбили нѣсколько оружейных магазинов и запасились орудіем. Передают, что два армейских полка отказались стрѣлять-спасно им. К Петербургу идут вооруженные рабочіе с Сестротрѣнских заводов. Их требованія та же что и Петербургских рабочих: вот чего они требуют:

- 1) Созма выборных всей русской земли, свободы стачек, собраній союзов и печати, 8-ми час. рабочаго дня;
- 2) Свободы личности и гражданскаго равенства
- 3) Контроля над администраціей
- 4) Непосредственнаго общенія рабочих с верховною властью
- 5) Объединенія церквей от государства
- 6) Превращенія войны

Требуйте и вы, Московскіе рабочіе, того же и поддерживайте слон требования забастовкой. Как вы сами теперь видите, мирным путем ничего не добьетесь-так выходите на улицу с орудіем в руках. Заставляйте бастовать непросоединившіеся фабрики. Помните, что в случаѣ сильнаго движенія в Москвѣ я вам присоединятся рабочіе Орѣхова-Зуева и Иванова-Вознесенска. Слѣдите примѣру Петербургских товарищей-они вооружены и дали клятву добиться своего или умереть.

Петербургскіе писатели послали депутатов к Министру внутр. дѣл, требуя немедленно созвать представителей всей русской земли. Министр не принял их. Депутаты арестованы.

Товарищи, идите с окраин Москвы в центр, уговаривайте бастовать сахарные заводы, булочников, конки, электрическія станція, газовые заводы, водопроводных рабочих....

Помните, что за вас вы, интеллигенція, вся учающаяся молодежь ходим словом за вас весь русскій народ.

Моск. Ком. Росс. Соц. Дем. Раб. Партія

VSDTP Moskva komitee lendleht «Töölislete».
Jaauuar 1905.

tei osatähtsus proletariaadi organiseerimisel ja tema võitluse juhtimisel kasvas eriti suureks.

Ülesanne liita partei tihedasti ühte, määrata kindlaks täpne taktikaline joon revolutsiooni muutus edasilükkamatuks. Seejärs astusid bolševikud eesotsas Leniniga välja partei kongressi viivitamatu kokkukutsumise eest.

Menševikud keeldusid kongressi tööst osa võtmast ja kutsusid Genfis kokku oma konverentsi.

VSDTP III kongress tuli kokku Londonis 1905. aasta aprillis. Tema tööd juhtis V. I. Lenin.

Kongressi hinnang revolutsiooni iseloomu ja tema liikumapanevate jõudude kohta.

Kongress hindas Venemaal alanud rahvarevolutsiooni kodanlik-demokraatliku revolutsioonina, mis peab kukutama isevalitsuse, andma rahvale maad ja kehtestama riigis demokraatliku korra. Sellest lähtudes seadis kongress

proletariaadi põhiülesandeks viia koos kogu talurahvaga kodanlik-

demokraatlik revolutsioon võidukale lõpule, kukutada isevalitsus, seejärel aga alustada liidus kehvtalurahvaga võitlust sotsialistliku revolutsiooni eest. See leninlik määrang avas proletariaadi võitlusele avarad perspektiivid.

Kongress rõhutas, et proletariaat on kõige revolutsioonilisem klass. Ta on kõige rohkem huvitatud demokraatliku revolutsiooni võidust, kuna see toob poliitilise vabaduse ja loob tingimused võitluse jätkamiseks. Ta võib ja peab saama rahvahulkade juhtijaks. Seetõttu on proletariaadi hegemoonia tagamine proletaarse partei kõige tähtsamaks ülesandeks. Proletariaadi liitlaseks on revolutsiooniline talurahvas. Kuna Vene revolutsiooni põhiülesandeks on mõisnike maavalduse ja pärisorjuse igandite likvideerimine, on talurahvas selle võidust eluliselt huvitatud. Kongress seadis partei ette ülesande kindlustada igakülgset töölisklassi ja talurahva liitu. Sel eesmärgil võeti vastu otsus talupoegade revolutsiooniliste nõudmiste toetamise kohta kuni mõisnike maade täieliku konfiskeerimiseni. Tunnistati vajalikuks bolševike revolutsioonilise töö intensiivistamine külas, et tõsta talurahvaliidumise taset veelgi kõrgemale.

Suur tähtsus oli partei taktikal, mille kongress liberaalse kodanluse suhtes välja töötas. Kongress märkis, et liberaalid püüavad allutada rahvahulki oma mõjule ja kasutada revolutsiooni oma huvides. Kodanlus on tihedalt seotud tsarismiga ega soovi monarhistlikku korda likvideerida. Ta tahab seda vaid paremaks muuta ja parandada. Hirmust rahva ees läheb ta kokkuleppele tsarismiga. Seepärast püstitas kongress ülesande isoleerida liberaalne kodanlus, saavutada, et tal ei oleks mingit toetust tööliste ja talupoegade poolt.

Relvastatud ülestõusu ette- valmistamine.

Märkides ära massiliste poliitiliste streikide osa töölisklassi revolutsioonilisel mobiliseerimisel, rõhutas kongress ühtlasi, et tsarismile saab lõpu teha üksnes relvastatud ülestõusu teel.

Seejärel peab partei suunama oma jõupingutused ülestõusu organisatsioonilisele ja tehnilisele ettevalmistamisele, s. t. proletariaadi relvastamisele ja väljaõppele, ülestõusu konkreetse plaani välja töötamisele.

Revolutsiooni võit peab lõppema ajutise revolutsioonilise valitsuse kui proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organi moodustamisega. See valitsus peab läbi viima ümberkorraldusi proletariaadi ja talurahva huvides. Partei on kohustatud selle valitsuse tegevusest osa võtma, et kindlustada rahva saavutusi ja tagada kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks.

VSDTP III kongress võttis vastu põhikirja punkti leninliku formuleeringu partei liikmeks olemise kohta. Vana formuleering, mis oportunistidel oli õnnestunud II kongressil läbi suruda, tühistati. Kongress valis partei Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga.

Kongressi tohutu suur ajalooline tähtsus seisis selles, et ta töötas

üksikasjaliselt välja proletaarse partei taktika kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis ja püstitas ülesande minna pärast kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võitu üle sotsialistlikule revolutsioonile.

Menševike reetlikkus.

Oma konverentsil võtsid menševikud vastu oportunistlikud otsused, mis viisid proletariaadi desorganiseerimisele.

Menševikud pidasid revolutsiooni kodanlikuks ja omistasid seepärast hegemooni osa revolutsioonis kodanlusele. Nad eitasid ülestõusu sõjalise ja tehnilise ettevalmistamise ning tööliklassi ja talurahva liidu vajadust. Nad olid sotsiaaldemokraatide osavõtu vastu ajutisest revolutsioonilisest valitsusest, kuna see peletaks kodanluse revolutsioonist eemale. Menševike arvates peab proletariaat toetama kodanlust, talurahvast aga ei pidanud nad revolutsiooniliseks klassiks. Menševikud astusid välja kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise vastu sotsialistlikuks revolutsiooniks. Seega tekitasid menševike konverentsi otsused revolutsiooni iseloomu, tema liikumapanevate jõudude ja arenemisperspektiivide kohta kahju revolutsioonile, tööliste üritusele.

Oma raamatus «Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis», mis ilmus kohe pärast kongressi, kritiseeris Lenin halastamatult menševistlikke vaateid strateegiä ja taktika küsimuste kohta revolutsioonis. Raamatus on geniaalselt põhjendatud VSDTP III kongressi otsuseid ning arendatud edasi õpetust parteist, tema strateegiast ja taktikast revolutsiooni ajal.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Tooge tõendeid 1905.—1907. aasta revolutsiooni kodanlik-demokraatliku iseloomu kohta. 2. Miks võis revolutsiooni hegemooniks olla ainult proletariaat, tema liitlaseks aga kogu talurahvas? 3. Milliseid tingimusi pidas VSDTP III kongress revolutsiooni võiduks vajalikeks? 4. Kuidas määras partei III kongress kindlaks revolutsiooni perspektiivid? 5. Tõestage, et menševike seisukoht 1905.—1907. aasta revolutsiooni suhtes oli reeturlik.

§ 11. REVOLUTSIOONI ARENEMINE 1905. a. KEVADEL JA SUVEL.

Tööliikumine 1905. aasta kevadel.

1905. aasta kevadel puhkes streigiliikumine uue jõuga. Enne 1. maid arendasid bolševistlikud organisatsioonid, olles relvastatud partei III kongressi otsustega, laialdast agitatsiooni- ja organisaatorlikku tööd. 1. mai tähistamine kujunes proletariaadi solidaarsuse grandioosseks demonstratsiooniks, mis haaras meie maa eri rahvustest töölisi. Streigid ja demonstratsioonid toimusid valdavalt poliitiliste loosungite all. Varssavis, Odessas, Riias ja Bakuus lõppesid nad veriste kokkupõrgetega politsei ja sõjaväeosadega.

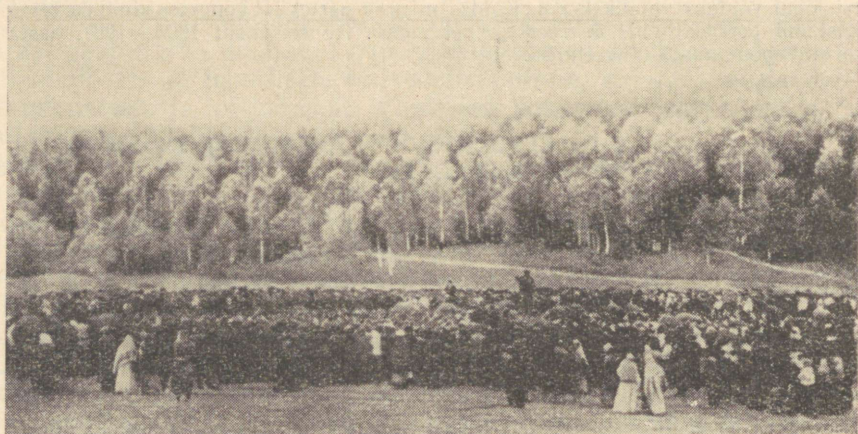
Streik Ivanovo-Voznessenski.

Eriti ulatuslik oli Ivanovo-Voznessenski kangrute streik, mis kestis 12. maist kuni juuni lõpuni. Sellest võttis osa üle 30 000 Ivanovo-Voznessenski töölise. Streiki juhtisid bolševikud. See tagas streigi suure organiseerituse ja monoliitsuse. Suur populaarsus oli tööliste hulgas töölisel-bolševikul F. A. Afanasjevil ja elukutselisel revolutsionääril M. V. Frunzel.

Kohalikud võimud püüdsid töölisi lahutada. Nad tegid neile ettepaneku pidada läbirääkimisi ainult oma peremeestega, iga ettevõtte eraldi. Kuid töölised ei lasknud ennast petta. Nad esitasid ühised majanduslikud ja poliitilised nõudmised. Streikijad nõudsid kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamist, palga tõstmist, Asutava Kogu kokkukutsumist, sõna-, trüki- ja ühingute vabadust, vabrikuvanglate ja -kartserite kaotamist.

Esimene tööliste saadikute nõukogu.

Streigi juhtimiseks ning läbirääkimiste pidamiseks ettevõtjatega ja võimudega moodustasid streikijad oma võimuorgani — Volinike Nõukogu. See oli kõigi streikivate tehaste ja vabrikute esindajaist koosnev valitav organ. Volinike Nõukogusse kuulus 151 saadikut, kellest kaks kolmandikku olid bolševikud. Nii tekkis üks esimesi *tööliste saadikute nõukogusid* Venemaal. Ta tegutses kui täieõiguslik võimuorgan: juhtis tööliste koosolekuid ja miitinguid, pidas läbirääkimisi võimudega, moodustas miilitsa ja võitlussalgad korra hoidmiseks ning politsei ja sõjaväe tagasilöömiseks, organiseeris streigikassa. Ivanovo-Voznessenski Nõukogul oli suur autoriteet linna ja ümberkaudsete külade elanikkonna silmis. «... Kõikjalt, kõige kaugemaist kolgastest ja küladest,» meenutas hiljem M. V. Frunze, «tulid Ivanovo-Voznessenskisse nõu-

Ivanovo-Voznessenski tööliste miiting Talka jõe kaldal. 1905. a. suvi. Foto järgi.

annete, instruksioonide ja näpunäidete järele... Kirjalikke järelepärimisi läbis sügav usk... Nõukogu jõusse ja tähtsusesse.»

Üle poolteise kuu pidevat streigivõitlust oli suureks kooliks rahvahulkade poliitilisel kasvatamisel. Miitingud, demonstratsioonid ja rahvarohked koosolekud laiendasid tööliste silmaringi, valmistasid neid ette tulevasteks lahinguteks revolutsiooni võidu eest. Bolševistlikud kõnemehed, eriti Frunze, tõestasid oma esinemistes töölistele, et ei tohi piirduda üksnes majanduslike nõudmistega. Nad rääkisid, et ilma võimu üleminekuta rahva kätte, ilma poliitilise vabaduseta on rahva olukorda võimatu parandada.

Fjodor Afanasjevitš
Afanasjev.

Võitluseks streigi vastu saatis valitsus kohale sõjaväeosad ja politsei. Need ajasid miitingud laiali, panid toime areteerimisi ja veriseid arreteerimisi, kuid streikijad jäid kindlaks. Ühte rahvarohket koosolekut, mis toimus linnast väljas Talka jõe ääres, ründasid kasakad ja politsei — tulistasid, raiusid mõõkadega, tallasid inimesi hobuste alla. Mitukümmend inimest sai surma ja haavata. Vastuseks sellele ehtasid töölisel barrikaade, süütasid mitmeid ettevõtteid ning vabrikantide ja ametnike maju.

Pikaajaline streik kurnas streikijate jõu. Juuni lõpus asusid rea vabrikute töölisel, kus peremehed tegid mõningaid järeleandmisi, tööle, suutmata taluda pidevat nälgimist ja repressioone. Oli vaja streik lõpetada, et koguda jõudu ja alustada võitlust uue energiaga. Volinike Nõukogu määruse kohaselt lõpetati streik organiseeritult. See näitas tööliste suurt poliitilist küpsust.

**Ülestõus
Lodzis.**

Samal ajal võttis tööliikumine Poolas suure ulatuse. Lodzi linna tööliste üldstreik 1905. aasta juunis kasvas üle relvastatud ülestõusuks. Kolm päeva kestis poola tööliste kangelaslik relvastatud võitlus tsaarivägedega. See ülestõus leidis palavat kaastunnet ja toetust vene proletariaadi poolt.

Talurahvaliikumine 1905. aasta kevadel ja suvel.

Tööliklassi streigivõitlus leidis aktiivset toetust külas. 1905. aasta kevadel ja suvel tugevnes talurahvaliikumine Venemaa keskrajoonides ja rahvuslikel ääremadel. Talurahvarahutused haarasid ühe viiendiku kõigist kreisidest. Talupojad ründasid mõisnike mõisaid, süütasid ja riisusid häärbereid, keeldusid makse maksmast.

Talurahvaliidu kongress. 1905. a. Foto järgi.

Talupoegade väljaastumised muutusid organiseeritumateks ja visamateks. Massiliseks nähtuseks muutus heinamaade ja niitude hõivamine, mõisamaade üleskündmine, orjastavate rendilepingute hävitamine.

Viljakoristusperioodil streikisid kõikjal põllutöölised, nõudes elutingimuste parandamist ja töötasu suurendamist. Eriti võimas oli põllutööliste liikumine Lätis. Selle mahasurumiseks saatis valitsus sõjaväeosad.

Talupoegade poliitilise teadlikkuse kasv väljendus eredalt talurahva massiorganisatsiooni — Talurahvaliidu loomises. Lenin hindas kõrgelt selle talupoegade esimese poliitilise koondise tähtsust. Ta püüdis bolševike tähtsaimaks ülesandeks selle organisatsiooni enda poole võitmist, tema vabastamist esseeride ja liberaalse kodanluse mõju alt. See oleks soodustanud tihedama sideme tekkimist töölis- ja talurahvaliidumise vahel, kindlustanud tööliklassi ja talurahva liitu.

1905. aasta kevadel ja suvel tugevnes liberaalse kodanluse poliitiline aktiivsus. Hirm revolutsiooni ees, kartus kaotada lõplikult oma mõju rahvahulkades ning rahulolematuse ebaeduga välispoliitikas sundis teda visamalt välja astuma «rahvaesindajate» kokkukutsu-
mise, s. t. konstitutsiooni kehtestamise eest.

Liberaalid lootsid tsaari isevalitsusliku võimu mõningase piiramisega rahustada rahvast ja tugevdada oma poliitilist osa riigis.

Küsimusi.

1. Millised uued võitlusvormid ja -meetodid tekkisid revolutsioonilise võitluse käigus 1905. aasta kevadel ja suvel? Missugune oli nende ajalooline tähtsus? 2. Kus ja millal loodi esimene tööliste saadikute nõukogu? 3. Millised uued jooned tekkisid talurahvaliidumises 1905. aastal? Mille poolest erines ta varasematest talupoegade väljaastumistest?

§ 12. ÜLESTÕUS SOOMUSLAEVAL «POTJOMKIN». BULÖGINI DUUMA.

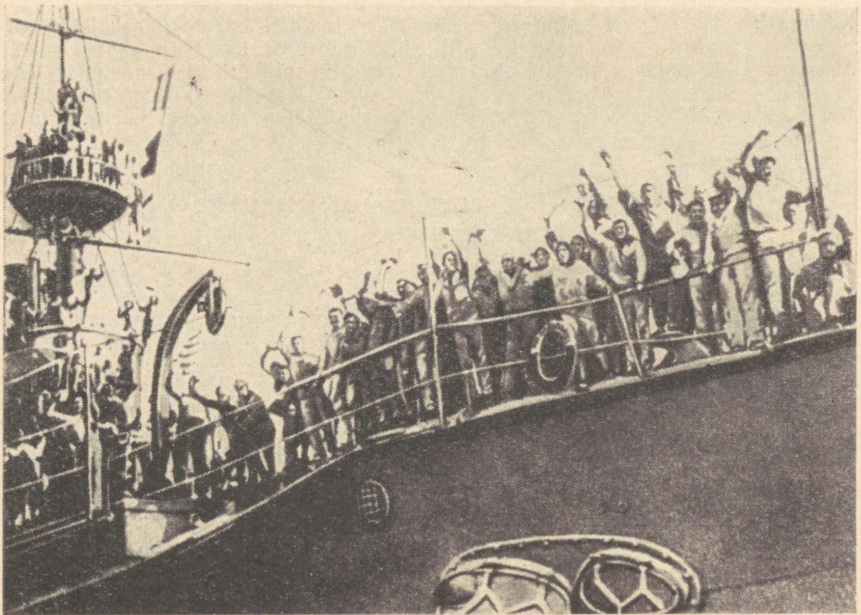
Revolutsiooni-
lised meeleolud
armees.

Revolutsioonilise liikumise tõus avaldas mõju armeele ja laevastikule, keda isevalitsus pidas oma ustavaks toeks. Lüüasaamised Vene-Jaapani sõjas kutsusid esile valitsus- ja sõjavastaste meeleolude kasvu sõdurite hulgas. Nende revolutsiooniliste väljaastumiste vahetuks põhjuseks olid sõjaväeteenistuse rasked tingimused. Kepidistsipliin, lõputu drill, näkkupeksumine ja mõnitamine ohvitseride poolt — kõik see tekitas nõrdimust sõdurite hulkades. Oma koosseisult oli armee talurahvaarmee, seetõttu olid talupoegade meeleolud sõduritele lähedased. Bolševikud omistasid suurt tähtsust propagandale sõdurite hulgas, kuid kasarmusse pääseda oli raske. Siiski levisid revolutsioonilised ideed ka sõdurite keskel. Eriti edukas oli agitatsioon madruste hulgas, kellest paljud olid enne sõjaväeteenistust olnud töölisel.

Ülestõusu
aigus.

Suureks revolutsiooniliseks sündmuseks oli ülestõus soomuslaeval «Potjomkin». Juba 1904. aastal tegid madrused-bolševikud aktiivset propagandat Musta mere laevastikus. 1905. aasta suvel valmistusid nad energiliselt ülestõusuks, mis pidi toimuma septembrikuus. Kuid ülestõus puhkes stiihiliselt varem. 14. juunil tõusid üles soomuslaeva «Vürst Potjomkin-Tavritšeski» meremehed. Vanemohvitseri käsk tulistada kolmekümmend madrust, kes keeldusid söömast roiskunud lihast borši, kutsus esile madruste nõrdimuse. Nad haarasid relvad, peksid läbi palju ohvitseri ja hõivasid laeva. Kokkupõrkes tapeti madrus-bolševik Grigori Vakulentšuk, kes oli juhtinud ettevalmistusi Musta mere laevastiku meremeeste ülestõusuks. Ülestõusnute etteotsa asus madrus A. Matjušenko. Ta oli vapper, mehine inimene, suurepärase kõnemees, kuid tal puudusid revolutsioonilise võitluse kogemused. Täpselt väljatöötatud võitlusplaani ülestõusnutel ei olnud.

Soomuslaev «Potjomkin» sõitis punase lipu all Odessasse, kus toimus üldstreik. Kuid ülestõusnud ei osanud kasutada soodsat momenti. Nad ei tihanud saata dessanti linna hõivamiseks, oodates ülestõusu teistel laevadel. Menševikud ja bundistid takistasid rahvahulkade revolutsioonilist mobiliseerimist, astudes välja ülestõusnud meremeeste relvastatud toetamise vastu. Nad kutsusid töölisi üles piirduma rahuliku streigiga ning ajasid sellega nurja tööliste ja madruste ühise väljaastumise.

«Potjomkini» saabumine Odessasse 14. juunil 1905. a.

Bolševike katse asuda ülestõusu juhtima ei õnnestunud. Saanud teate sellest ülestõusust, hindas V. I. Lenin kohe selle tähtsust ja saatis viibimata bolševik M. I. Vassiljev-Južini Odessasse. Lenin andis talle üksikasjalised näpunäited: «Püüdke iga hinna eest pääseda soomuslaevale; veenge madruseid tegutsema otsustavalt ja kiiresti. Saavutage, et viibimata teostataks dessant. Äärmisel juhul ärge peatuge valitsusasutuste pommitamise ees. Linn on vaja haarata meie kätte.» Vassiljev-Južinil ei õnnestunud täita Lenini ülesannet. Ta saabus Odessasse, kui laev oli juba sadamast lahkunud.

«Potjomkini»
kohtumine
Musta mere
eskaadriga.

18. juunil läks «Potjomkin» vastu kaheteistkümnest laevast koosnevale eskaadrile, mille tsaarivalitsus oli saatnud arveteõiendamiseks mässulise laevaga. Julgelt lähenes ülestõusnud soomuslaev eskaadrile. Tsaarieskaadri madrused tervitasid oma seltsimehi müriseva «hurraaga», ning soomuslaev «Georgi Pobedonossets» ühines «Potjomkiniga». Kuid ka sel momendil tegid ülestõusnud meremehed vea. Nad ei takistanud juhtkonda eskaadri laevu Sevastopoli viimast ja jätsid «Georgi Pobedonossetsile» reaktsioonilised ohvitserid, kellel õnnestus peagi juhtida laev madalikule. Pärast kohtumist tsaarieskaadriga suun-

dus «Potjomkin» Rumeenia sadamasse Konstantsasse, et täiendada söe- ja toiduainetevarusid, kuid Rumeenia valitsus ütles ülestõusnud meremeestele ära. Katse saada sütt ja toiduaineid Feodossiast ebaõnnestus samuti — laeva tulistas rannakaitse suurtükivägi.

Üle nädala sõitis ülestõusnud soomuslaev punase lipu all Mustal merel, tekitades paanikat tsaarivõimudes. Jäänud ilma söe, vee ja toiduaineteta, oli ta sunnitud uuesti Rumeeniasse minema ja andma end Rumeenia võimude kätte. Osa madruseid naasis vabatahtlikult Venemaale, kus neid karistati julmalt, osa aga jäi emigratsiooni. Salaja koju tagasitulnud Matjušenko võeti kinni ja hukati 1907. aastal.

Ülestõusu tähtsus.

Soomuslaeva «Potjomkin» ülestõusul oli tohutu suur ajalooline tähtsus. Esimest korda läks suur sõjalaev üle revolutsioonilise rahva poolele ja jäi Lenini sõnade järgi «... revolutsiooni võitmatuks territooriumiks...».¹ Selle ülestõusu kogemused näitasid, et ainult tööliste, sõdurite ja talupoegade ühine väljaastumine võib olla edukas ja et revolutsiooniline töö armees on partei kõige tähtsamaks ülesandeks, kuna see kindlustab revolutsiooni relvastatud jõududega. Ülestõus soomuslaeval andis tunnistust revolutsiooni tohutust ulatusest ja sisendas hirmu mitte ainult Venemaa, vaid ka teiste kapitalistlike maade valitsevates ringkondades.

Bulõgini duuma boikott.

Revolutsioonilise liikumise tormiline kasv sundis tsarismi tegema järeleandmisi. 1905. aasta augustis avaldas valitsus manifesti riigiduuma — rahva poolt valitava kõrgema võimuorgani kokkukutsumise kohta. Siseminister Bulõgini järgi nimetati seda bulõgini duumaks. Kuid selle manifesti põhjal kutsuti duuma kokku kui nõuandev organ tsaari juures, kes endiselt säilitas kogu võimutäiuse. Valimiseks duumasse kehtestati kõrge varanduslik tsensus, seetõttu pidid seal valitseva koha hõivama mõisnikud ja suurkodanlus. Töölised, maata talurahvas ja tunduv osa väikekodanlusest jäid valimistest kõrvale. Sellise pettusega püüdis tsaar rahvast lõhestada.

Kodanlus ja tema kannupoisid menševikud võtsid kokkuleplasiliku hoiaku, olid valmis koostööks isevalitsusega. Bolševikud paljastasid valitsuse manöövri ja kutsusid töölisi üles duuma aktiivsele boikotile. Kasvav revolutsiooniline liikumine purustas tsarismi plaanid.

Ülesanne ja küsimus.

1. Jutustage ülestõusust soomuslaeval «Potjomkin». 2. Milline tähtsus oli sellel ülestõusul?

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 8. kd., lk. 521.

Ülevenemaaline
poliitiline
oktoobristreik.

1905. aasta sügis ja talve algus oli revolutsiooni võimsa tõusu periood. Streigiliikumine omandas enneolematu ulatuse, muutus grandioosseks ülevenemaaliseks poliitiliseks streigiks ja viis proletariaadi avalikule relvastatud väljaastumisele isevalitsuse vastu.

Septembris toimus bolševike juhtimisel Moskva tööliste massiline streik. Sellest võtsid osa trükitöölised, pagarid, tubakatöölised, metallitöölised ja raudteelased. Streiki juhtisid valitavad tööstusharude saadikute nõukogud, mis ühinesid hiljem ülelinnaliseks saadikute nõukoguks. Septembri lõpus toimusid ägedad kokkupõrked tööliste ja politsei vahel, mida Lenin nimetas esimeseks äikesähvatuks, mis valgustas lahinguvälja.¹

Oktoobrikuu alguses algas bolševistliku organisatsiooni initsiatiivil streik Moskva—Kaasani raudteel. **8. oktoobril** haaras streik kogu Moskva raudteesõlme, välja arvatud Nikolai (praegune Oktoobri) raudtee, kuhu saadeti sõjaväed. Järgnevatel päevadel muutus streik ülelinnaliseks, kandus Peterburi, seejärel aga kasvas *ülevenemaaliseks poliitiliseks streigiks*. Töölised astusid välja poliitiliste loosungite all: «Maha isevalitsus!», «Elagu üldrahvalik ülestõus!»

V. I. Lenini juhendeid täites püüdsid bolševikud muuta üldstreiki relvastatud ülestõusuks. Üleskutses Moskva töölistele kirjutasid nad: «Võitlus käib. Üldstreik levib tulekahjuna üle kogu Venemaa. Rahva meelepaha uus laine tõuseb ikka kõrgemale ja kõrgemale... Võib-olla saab ta selleks üheksandaks laineks, mis haarab läbinisti pehkinud tsarismihoone ning pühib maa pealt minema meie kodumaa häbi ja needuse — tsaarivalitsuse. Moskva — Venemaa süda — peab saama ja saab üldrahvaliku ülestõusu südameks.»

Streigi levimine
üle kogu maa.

Vene tööliste streigiliikumist toetasid aktiivselt Taga-Kaukaasia, Ukraina, Valgevene ja Baltimaade töölised. Paljudes linnades kaasnesid tööliste väljaastumistega relvastatud kokkupõrked ja barrikaadivõitlus. Ülevenemaalisest streigist võttis osa üle kahe miljoni inimese. Sellist grandioosset streiki ei tundnud veel ükski kapitalistlik riik. Sellest võtsid osa mitte ainult töölised, vaid ka väiketeenistujad, poesellid ning intelligents — advokaadid, arstid, insenerid, pedagoogid, ajakirjanikud ja näitlejad. Instituudid ja ülikoolid katkestasid õppetöö. Rongid ei liikunud, tehased, post ja telegraaf ei töötanud, ajalehed ja ajakirjad ei ilmunud, kauplused olid suletud.

Streik halvas valitsuse jõud. Valitsus osutus võimetuks jagu saama

¹ Vt. V. I. L e n i n, Teosed, 9. kd., lk. 313.

organiseeritud proletariaadist. «*Ülevenemaaline poliitiline streik*», kirjutas V. I. Lenin, «on haaranud seekord tõesti kogu maa, olles ühendanud . . . kangelaslikus tõusus Venemaa neetud «impeeriumi» kõik rahvad.»¹ Streigil oli tähtis osa proletaarsete hulkade poliitilisel kasvatamisel, ta viis nad relvastatud ülestõusule. Oktoobristreigi ajal kasvas töölisklassi monoliitsus ja organiseeritus, tugevnes Venemaa kõigist rahvustest tööliste proletaarne solidaarsus ja sõprus.

Tööliste saadikute nõukogud.

Ülevenemaalise streigi käigus tekkisid kõikjal tööliste saadikute nõukogud. Algul tekkisid nõukogud Peterburis, seejärel Moskvas ja peagi ka teistes suuremates linnades. Töölised valisid nõukogudesse oma parimaid esindajaid, kes tundsid nende vajadusi ja oskasid kaitsta proletariaadi huve. Töölised vaatasid nõukogudele kui oma võimule. Nad rääkisid: «Meil on oma valitsus. Mida nõukogu ütleb, seda ka teeme.»

Nõukogud tekkisid kui streigivõitluse juhtimise organid, kuid selle võitluse käigus muutusid nad uue revolutsioonilise võimu organeks. Nõukogud kontrollisid tehaste administratsiooni tegevust, seadsid ise sisse kaheksatunnilise tööpäeva ja kehtestasid demokraatlikud vabadused. Eriti tugevad ja aktiivsed olid nõukogud seal, kus neid juhtisid bolševikud, nagu näiteks Moskvas. Moskva Nõukogu jälgis kaubandust, võitles spekulatsiooni vastu, avas mitu sööklat töötutele, keelas kontrrevolutsiooniliste ajalehtede ilmumise. Bolševike poolt juhitud nõukogud muutusid proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri kehas- tuseks.

V. I. Lenin hindas kõrgelt nõukogusid, nähes neis revolutsioonilise võimu organite algeid. Tööliste saadikute nõukogudel, mis tekkisid rahvahulkade revolutsioonilise loomingu tagajärjel, oli Vene revolutsioonis erakordselt suur osa. Selle organisatsiooni vormi juurde tulid töölised tagasi 1917. aastal. Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu said kohalikud nõukogud Nõukogude riigi kui proletariaadi diktatuuri organi loomise aluseks.

17. oktoobri manifest.

Isevalitsus klammerdus kramplikult võimu külge. Valitsus käskis oma kindraleil «paukpadrunitega mitte lasta, tina mitte säästa». Ta püüdis uputada revolutsiooni rahva verre. Kuid jõudu võitluseks revolutsiooniga valitsusel enam ei jätkunud, armee ei olnud usaldusväärne. Tekkis jõudude ajutine tasakaal. «Tsarismi ja revolutsiooni jõud on tasakaalustunud . . .» kirjutas V. I. Lenin. «Tsarism ei suuda enam revolutsiooni maha suruda. Revolutsioon ei suuda veel tsarismi lõmastada.»² Proletariaadi kangelaslik võitlus sundis tsarismi tegema tunduvald järeleandmisi.

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 9. kd., lk. 356.

² V. I. L e n i n, Teosed, 9. kd., lk. 391.

17. oktoobril 1905. a. kirjutas tsaar alla manifestile, milles ta lubas kokku kutsuda seadusandliku *riigiduuma* (rahva poolt valitava kõrgeima seadusandliku võimu organi), anda rahvale demokraatlikud vabadused — sõna-, trüki-, koosolekute ja organisatsioonide ning südametunnistuse vabaduse, laiendada rahva valimisõigust.

Lenin hindas seda tsarismi taganemist kui revolutsiooni esimest suurt võitu. Kuid sellele ei võinud peatuma jääda. Bolševikud kutsusid rahvahulki üles tugevdama pealetungi kõikumalöönud isevalitsusele tema lõplikuks kukutamiseks.

**Kodanluse liit
isevalitsusega.**

Liberaalne kodanlus võttis tsaari manifesti vastu juubeldamisega. Liberaalid lugesid revolutsiooni lõppenuks ja tema eesmärgid saavutatuks. 17. oktoobri manifest vastas täielikult nende huvidele. Sellest kaugemale minna kodanlus ei tahtnud. Sellest momendist alates asus kodanlus avalikult kontrrevolutsioonilisele positsioonile. Tema loosungiks sai: «Aitab revolutsioonist, elagu kord!» Kodanlus ühendas oma jõud, lõi oma partei, et seista organiseeritult revolutsioonijõudude vastu. Ta liitus avalikult isevalitsusega, kuna teda hirmutas revolutsioonilise liikumise tõus, mis ähvardas muutada avalikuks ülestõusuks.

Kodanlike parteide loomine.

Sel ajal tekkisid kodanlikud oktoobristide ja kadettide parteid.

17. Oktoobri Liit (oktoobristide partei) ühendas suurtööstureid, kaupmehi ja neid mõisnikke, kes viisid oma majapidamise kapitalistlikele rööbastele. Toetades täielikult tsaari manifesti, väljendas oktoobristide partei suurkodanluse selle osa huve, kes oli isevalitsusega kõige rohkem kokku kasvanud. Selle partei põhiliseks ülesandeks oli võitlus revolutsiooniga, isevalitsusliku korra säilitamine. Ta püüdis kasutada 17. oktoobri manifesti kodanluse ladviku huvides.

Konstitutsioonilis-demokraatlik partei (kadettide partei) väljendas keskkodanluse, väikese osa mõisnike ning kodanliku intelligentsi huve. See oli liberaalkodanlik partei, kes püüdis võimu jagamisele tsaariga. Ülevenemaalise poliitilise streigi ajal väljendas ta sõna-des solidaarsust rahva nõudmistega. Kuid tegelikkuses oli ta revolutsiooniliste võitlusmeetodite vastu ega läinud kaugemale mõdukate reformide soovimisest. Need mõlemad parteid olid kontrrevolutsioonilised, kartsid rahvahulkade liikumist.

Bolševikud hoiatasid rahvast tsaari 17. oktoobri manifestis välja kuulutatud «vabaduse» eest, paljastasid selle poliitilise manöövri reaktsioonilisi eesmärgi, mille abil tsarism lootis aega võita kontrrevolutsiooniliste jõudude mobiliseerimiseks, et seejärel revolutsiooni purustada. «Tsaar ei ole kaugeltki veel kapituleerunud,» kirjutas V. I. Lenin sel ajal. «Isevalitsus pole sugugi veel lakanud olemast. Ta on ainult taganenud...»¹

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 9. kd., lk. 390.

Mustsadalaste organisatsioonide loomine.

Lenini ettenägelikkus leidis peagi kinnitust. Valitsus moodustas reaktsioonilisi monarhistlikke organisatsioone võitluseks revolutsioonilise liikumisega (Vene Rahva Liit jt.), provotseeris metsikuid juudidpogromme, õhutas rahvuslikku vaenu rahvaste vahel. Kõige jultunud tsarismi pooldajad, keda kutsuti «mustsajaks» (mustsadalased), alustasid revolutsionääride avalikku tagakiusamist. Kogu maal levis mustsadalaste pogrommide laine, mis oli suunatud revolutsionääride, töölisaktivistide, streikide ja demonstratsioonide juhtide vastu. Moskvas tapsid mustsadalased bolševik N. E. Baumani, Ivanovo-Voznessenskis F. A. Afanasjevi.

Need sündmused näitasid, et tsaari «vabadus» osutus tegelikkuses rahva jultunud petmiseks. Isevalitsus ainult taganes, kuid ei alistunud. Bolševikud kutsusid rahvast tsaari lubadusi mitte uskuma ja selgitasid, et ainult võitluses saab proletariaat kätte võita tõelise vabaduse.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Millised faktid annavad tunnistust revolutsioonilise võitluse hoogustumisest 1905. aasta sügisel? Milliseid järeleandmisi oli isevalitsus sunnitud tegema? 2. Jutustage tööliste saadikute nõukogudest ja nende tegevusest. Esitage fakte nõukogude muutumise kohta võimuorganeiks. 3. Tooge tõendeid vene kodanluse kontr-revolutsioonilisuse kohta. Iseloomustage kodanlike parteide eesmärke. 4. Milliseid uusi vahendeid kasutas isevalitsus võitluseks revolutsiooniga?

**DOKU-
MENDID.**

**1. 1905. a.
17. OKTOOBRI
MANIFEST.**

(Väljavõtteid.)

Segadus ja rahutused pealinnades ja paljudes kohtades Meie Impeeriumis täidavad Meie südant suure ja raske murega...

Käskides alluvail võimudel võtta tarvitusele abinõua otsese korratuse-, korrarikkumise- ja vägivalla-avalduste kõrvaldamiseks, rahulike inimeste kaitseks...

Teeme Me valitsusele kohustuseks Meie tahte vääramatu täitmise:

1. Annetada elanikkonnale kodaniku vabaduse vankumatud alused tegeliku isikupuutumatus, südametunnistuse-, sõna-, koosolekute ja ühingute vabaduse näol.

2. Panemata seisma ettemääratud valimisi riigiduumasse, tõmmata kohe kaasa osa võtma duumast, vastavalt duuma kokkukutsumiseni jäänud lühikese aja võimalustele, need elanikkonna klassid, kes siiani olid valimisõigusest täiesti ilma jäetud, jättes üldise valimisõiguse aluste edasise arendamise äsja kehtestatud seadusandliku korra hooleks.

3. Kehtestada vankumatu reeglina, et ükski seadus ei või jõustuda ilma riigiduuma heakskiitmiseta ja et rahva poolt valitud isikuil oleks tagatud võimalus tegelikult osa võtta järelevalvest Meie poolt määratud võimude tegevuse seaduspärasuse üle.

Kutsume kõiki Venemaa ustavaid poegi üles meenutama oma kohust kodumaa ees, aitama kaasa selle kuulmatu korratuse likvideerimisele ja koos Meiega rakendama kõik jõud vaikuse ja rahu taastamiseks isamaal.

**2. TSAARI
1905. a.
17. OKTOOBRI
MANIFESTI
OLEMUST
PALJASTAV
VSDTP
KESKKOMITEE
LENDEHT.**

Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Seltsimehed!

Meie võimsa lainena üle kogu Venemaa veerenud üldstrei kiir sundis tsaarivalitsust alistuma ja järeleandmisi tegema ... Töölisklassi üksmeelse surve ees taganes tsaarivalitsus segaduses ja andis välja oma manifesti, lubades kogu rahvale igasuguseid vabadusi. Tsaar kirjutab alla isevalitsuse surmaotsusele ja viskus «ühiskonna mõõdukate ja rahulike kihtide» embusse, kodanluse embusse. Ta lubab ka meile, seltsimehed, igasuguseid hüvesid ja õigusi, lubab palju, kuid mida ta annab? ... Mitte koosolekute ja sõnavabadust, vaid selle vabaduse mahasurumist töötab ja «annetab» meile tsaar. Meile lubatakse ühingute vabadust, kuid kas see on mõeldav ilma sõna- ja trükivabaduseta, koosolekute vabaduseta ja isikupuutumatuseta? Lubatakse laiendada kapitalistidest ja mõisnikest koosneva riigiduuma võimu: teiste sõnadega — lubatakse tugevdada nende võimu, kes imesid ja imevad meie verd, töölisklassi verd. Tsaarivalitsus otsustas jagada võimu meie vaenlase kodanlusega, et koos temaga paremini rõõvida rahvast, paremini peksta ja rõhuda teda ...

Kas seda taotles ja taotleb töölisklass? Ei, tema üksmeelne hüüe oli ja on: meie nõuame üldisel, otsesel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel valitud Asutavat Kogu, meie nõuame ja saavutame rahva omavalitsuse, demokraatliku vabariigi. Maha privileegid, maha võltsid valimised ja võits esindus! ...

Koondume veel tihedamalt ühtse Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei lipu alla!

Liigume edasi võimsate ja ähvardavate kolonnidena! Ja pidades meeles, et õigusi ei anta, vaid võetakse, et ainult jõuga võib rahvas kätte võita tegelikud ja mitte paberile pandud õigused, valmistume me neid võtma

võitlusega. Ainult relvastatult, ainult üldrahvaliku relvastatud ülestõusuga pühime me maapealt vaenlase ja võidame kätte vabaduse...

Relvade juurde, seltsimehed! Maha võlts konstitutsioon!

Elagu üldrahvalik relvastatud ülestõus!

Elagu ajutine revolutsiooniline valitsus!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu sotsialism!

Elagu Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei!

VSDTP Keskkomitee.

Küsimusi.

1. Miks oli tsarism sunnitud andma 17. oktoobri manifesti? 2. Milles seisis selle manifesti valelikkus? 3. Misugusel seisukohal olid bolševikud selle isevalitsuse järeleandmise suhtes?

§ 14. TALURAHVA-, SÖDURITE JA RAHVUSLIK VABADUSLIIKUMINE 1905. AASTA SÜGISEL.

Talupoegade revolutsioonilised väljaastumised.

Tsaari 1905. aasta 17. oktoobri manifest ei peatanud rahvahulkade revolutsioonilise liikumise kasvu.

Oktoobrisündmused, ja eriti tööliste ülevenemaaline poliitiline streik, andsid tõuke talurahvaliidumise järsuks tõusuks. See haaras pooled Venemaa kreisidest. 3228-st talupoegade väljaastumisest 1905. aastal langes pool sügisele. Kokku hävitati sellel aastal 2000 mõisat ehk iga viieteistkümmes mõis. Talurahvarahutused jäid stiihilisteks ja kohalikeks, kuid talupoegade visadus ja ägedus kasvas. Talupoegade väljaastumised muutusid aktiivsemaks ja pealetungivamaks. Paljude rahutustega kaasnesid kokkupõrked karistussalkadega.

Kasvas talurahva poliitiline teadlikkus. Külades tekkisid talupoegade iseseisvad revolutsioonilised organisatsioonid, reas kohtades aga *talupoegade saadikute nõukogud*. Talupojad nõudsid kogu maa andmist rahva omandiks. Tugevnes bolševike mõju külas. Revolutsiooni käigus teravnesid vastuolud külakehvistu ja kulakute vahel. Asi läks veriste kokkupõrgeteni nende vahel.

Talurahvaliidumine omandas ülevenemaalise tähtsuse: ta haaras mitte üksi Suur-Venemaa kubermangud, vaid ka rahvuslikud ääremaad — Baltimaad, Gruusia, Ukraina jt. Talurahvaliidumise surve oli valitsus sunnitud alates 1. jaanuarist 1907. a. kaotama röövelliku väljaostumaksu, mida võeti talupoegadelt 1861. aastast alates. Kuid see asjaolu ei suutnud peatada talurahva võitlust agrar-küsimuse täieliku lahendamise eest.

Ülestõus armees ja laevastikus.

Revolutsiooniline liikumine haaras üha rohkem sõdurite ja madruste hulki. Oktoobrikuu lõpus puhkes Kroonlinna madruste ülestõus. Ülestõus suruti maha ja sellest osavõtjaid ähvardas sur-

Krahv Šeremetjevi lossi piiramine 23. novembril 1905. a. Nižni Novgorodi kubermangu Vassilski kreisi Jurino küla ülestõusnud talupoegade poolt.

manuhtlus. Nende kaitseks astus välja Peterburi proletariaat ning takistas ülestõusnud madruste ja sõdurite juhtidele tsaarikohtu poolt langetatud surmaotsuse täideviimist. Paari päeva pärast algas madruste ülestõus Vladivostokis. Novembrikuus toimus suur madruste ja sõdurite ülestõus Sevastopolis, mida toetasid sadamatöölised ja raudteelased.

Ülestõus Sevastopolis on üks eredamaid lehekülgi esimese vene revolutsiooni ajaloos. Käärimine Musta mere laevastikus ei vaibunud pärast ülestõusu soomuslaeval «Potjomkin». Eriti tugevnes see sügisel. Toimusid koosolekud ja miitingud. Ühte meremeeste ja tööliste koosolekut tulistas politsei. See täitiski nende kannatusekarika ääreni. Tulistamise ohvrite matused kujunesid võimsaks demonstratsiooniks. Mahalastute haual pidas sütitava kõne leitnant P. P. Šmidt — inimene, kes oli siiralt andunud revolutsiooniüritusele, kuid oli parteitu ja poliitikas naiivne. «Töötame neile,» ütles ta, «et viime nende ürituse lõpule ja saavutame üldise, kõigile võrdse valimisõiguse. Töötan!» Pärast seda järgnesid võimude uued provokatsioonid, mis tõukasidki rahvahulki relvastatud väljaastumisele.

Algas ülestõus. Selle eesotsas seisis *madruste, soldatite ja tööliste*

saadikute nõukogu, ülestõusu sõjaliseks juhtijaks sai aga leitnant Smidt. Ülestõus haaras Musta mere laevastiku kaheteistkümne laeva meeskonna. Ülestõusnud püstitasid poliitilisi nõudmisi. Smidt saatis tsaarile järgmise telegrammi: «Kuulsusrikas Musta mere laevastik, hoides pühana ustavust oma rahvale, nõuab teilt... Asutava Kogu viivitamatut kokkukutsumist ja loobub allumast teie ministritele.» Smidt heiskas ristlejal «Otšakov» punase lipu ja kuulutas enda laevastiku juhatajaks.

Kuid ülestõusul oli kaitseiseloorm, tal ei olnud selget plaani. Teda ei toetanud teised laevad ega sõjaväeosad. Ülestõusnud lasksid paraja aja mööda minna ja valitsusel õnnestus koondada suured jõud ülestõusu mahasurumiseks. Ülestõusnud laevu tulistati suur-tükkidest. Leitnant Smidt ja nõukogu juhid — bolševikud — hukati tsaarikohtu otsuse põhjal.

Ülestõusnud toimusid ka teistes sõjaväeosades — Kiievis, Harkovis, Taškendis, Irkutskis ja Moskvas.

Pettuse, lubaduste ja jõuga õnnestus valitsusel need ülestõusud maha suruda.

**Rahvusliku
vabadusliiku-
mise tugevne-
mine.**

1905. aasta sügisel tugevnes tunduvalt rahvuslik vabadusliikumine. See toimus demokraatlike loosungite all: rahvusliku rõhumise likvideerimine, võimalus rahvuskultuuri vabaks arenemiseks, emakeelne õppetöö. Eriti teravalt arenes

rahvuslik vabadusliikumine nende rahvaste juures, kus oli kujunenud proletariaat ja kodanlus — Poolas, Soomes, Baltimaadel, Ukrainas ja Kaukaasias. See on seletatav sellega, et võitluse esirinnas sammus rahvuslik proletariaat, kes oli huvitatud revolutsiooni viimisest kuni täieliku võiduni.

Ühises võitluses isevalitsuse vastu tugevnes meie maa rahvaste sõprus, kindlustus töölisklassi rahvusvaheline solidaarsus, kasvas vene proletariaadi autoriteet ja juhtiv osa.

Revolutsiooni surve oli tsaar sunnitud tegema järeleandmisi ja mõnevõrra nõrgendama rahvuslikku rõhumist. Koolides lubati õpetada emakeeles, hakkasid ilmuma ajalehed ja ajakirjad Venemaa rahvaste keeltes ning moodustati kultuurhariduslikke organisatsioone. Kuid need vähesed järeleandmised ei parandanud kuigi-võrd rahvahulkade rasket olukorda.

**Rahvusliku
kodanluse
rahvavastane
positsioon.**

Rahvuslik kodanlus püüdis kasutada rahvaste revolutsioonilist võitlust isiklikes, omakasu-püüdlikes huvides. Ta unistas autonoomiast, et jagamatult riisuda oma rahvast. Kuid nagu vene kodanlus, nii kartis ka tema rahva võitu

ja püüdis sellepärast lõhestada revolutsioonilise liikumise ühtsust ning allutada endale rahvuslikku proletariaati.

Kodanlus rahuldus tsarismi tühiste armuandidega ja läks tema poolele, aidates lüüa töölis- ja talurahvaliidumist. Väikekodanlikud parteid esinesid rahvusküsimuses kodanluse käsilastena.

Relvastatud detsembrileülestõus Moskvas (10.—18. detsember 1905. a.)

tegi suurt sõjalist ja tehnilist ettevalmistustööd üleülestõusuks. 1905. aasta novembris saabus V. I. Lenin emigratsioonist tagasi Venemaale ja juhtis rahvahulkade mobiliseerimist relvastatud üleülestõusuks. Eriti suur oli revolutsioonilise võitluse lõõm Moskvas, kus töölise saadikute nõukogu esotsas olid bolševikud.

Üldstreik Moskvas.

7. detsembril algas bolševike initsiatiivil ja Moskva Nõukogu heakskiitmisel poliitiline üldstreik. Moskva Nõukogu esines üleskutsega «Kõigile töölisele, soldatitele ja kodanikele», milles oli kirjutatud: «Seltsimehed töölised, meie, teie saadikud ... kuulutame välja poliitilise üldstreigi ja kutsume teid üles kolmapäeval, 7. detsembril kell 12 päeval jätma töö seisma kõigis vabrikutes ja tehastes,

kõigis linna- ja valitsusettevõtetes. Elagu halastamatu võitlus kuritegeliku tsaarivalitsusega!»

Nõukogu üleskutsel jätsid kohe üle 100 000 inimese töö seisma. Streigil oli organiseeritud iseloom. Moskva Nõukogu esines kui võimuorgan, kaitstes revolutsiooni saavutusi. Valitsus tarvitas tööliste vastu jõudu, ajas nende miitingud ja demonstratsioonid laiali sõjaväe ning politsei abil. Töölised haarasid relvad.

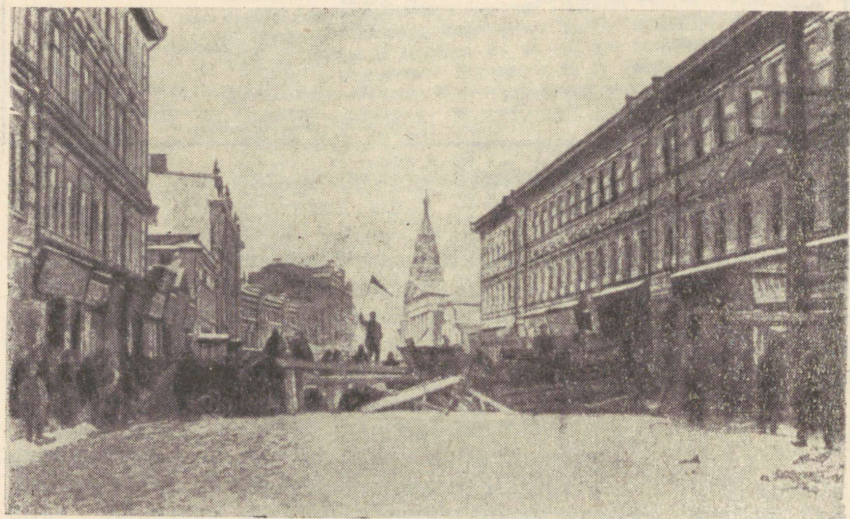
Streigi kasvamine relvastatud ülestõusuks.

Streik kasvas relvastatud ülestõusuks. Võitlus omandas massilise iseloomu. Linna mitmetes osades püstitati barrikaade; neid aitasid ehitada naised ja lapsed. Üle 6000 tööliste-võitlussalklase, relvastatud vanade vintpüsside, jahipüsside ja revolvritega, võitles kangelaslikult barrikaadidel.

Bolševike juhtimisel kasutasid ülestõusnud tänavavõitluses uut taktikat — barrikaadivõitluse ühendamist partisanitegevusega. Kuna barrikaadid purunesid kergesti suurtükiväe all, jäi neile kaitse ülesanne. Nad olid takistuseks sõjaväe edasiliikumisel. Peamiseks võitlusjõuks olid väikesed, kolmest-neljast inimesest koosnevad partisanigrupid, kes andsid tuld hoovidest, väravaalustest, katustelt ja akendest. Nad tekitasid vaenlase elavjõule suuri kaotusi.

Tsaarivõimud saatsid ülestõusu mahasurumiseks Semjonovski kaardiväepolgu, keda õnnestus Peterburist raudteel kohale toimetada.

Võitlus oli erakordselt äge. «Kõnanaad ei vaibu,» kirjeldas Moskva

Barrikaadid Moskvast. Foto järgi.

Прощай моя дорогая
Саша!

Люди и деревни похи
доромилъ дѣтей и
поцѣлуй ихъ за меня
а ты - жъ и благополучно
Богу угодно, что бы на
"съ тобой не увидѣлъ
Котъ я и вѣка
... моя, дорогая,
прощай! Задер
Денги остави
н. н. 1894.

A. V. Uhtomski surmaeelne kiri.

sündmusi üks toleaeagne ajaleht. «Kõmisevad suurtükid, ragisevad kuulipildujad... Lahingus on langenud juba sajad, aga võib-olla ka tuhanded ohvrid. Revolutsionääride kiiresti hõrenevad read, keda lastakse nagu linde, täienevad iga minut uute ja uute jõududega. Võitlussalk on muutunud mingiks mitme peaga hüdraks; iga äraraiutud pea asemele kasvab kohe kaks uut... Suurepärasest mehisust näitavad muide üles naised. Lihtsad naised — tööliste naised, teenijad jt. — töötavad barrikaadidel võrdselt meestega. Nad on väsimatud, ka nemad saevad maha, «kukutavad» telegraafiposte, rüüstavad kioskeid, haagivad lahti hoburaudtee vaguneid, ehitavad barrikaade ja tõkkeid, kaitsevad neid ning seisavad vastu suurtükkidele ja kuulipildujatele.»
Ümberkaudsete külade talupojad abistasid Moskva töölisi toiduainetega.

Eriti visad ja verised olid lahingud Presnjas — ühes Moskva proletaarses rajoonis, kus ülestõusnutel õnnestus haarata võim enda kätte ja võtta politseilt relvad.

Ülestõusu lõpetamine.

Presnja tööliste vastu saadeti suurtükivägi, kes avas tule ülestõusu peamiste kollete pihta. Jalavägi piiras Presnja rajooni sisse ja alustas pealetungi mitmest küljest. Jõud olid ebavõrdsed, ülestõusnutel ei jätkunud relvi. Töölised olid kümme päeva kestnud lahingust kurnatud. 19. detsembril lõpetati ülestõus Moskva Nõukogu otsusega. «Asuge tööle, seltsimehed, kuni järgneva viimse lahinguni!» kirjutasid bolševikud lendlehes Moskva töölistele. «See on vältimatu, see on lähedal... Hakkame valmistuma halastamatuks, visaks, viimseks võitluseks. Ja jälle, nii nagu neil kuulsusrikastel päevadel, jätavad kogu Moskva töölised värske jõuga töö seisma! Oodake üleskutset! Varustage end relvadega, seltsimehed! Veel üks võimas hoop — ja neetud, kogu maal vihatud kord variseb lõplikult.»

Karistussalgad hõivasid Presnja ja alustasid verist arveteõendamist ülestõusnutega. Töölisi lasti vabriku hoovides ilma kohtuta maha. Osa võitlussalklasi päästis Kaasani raudtee vedurijuht Uhtomski, kes viis nad rongiga minema. Hiljem võeti ta kinni ja lasti karistussalklaste poolt maha. Ülestõus oli maha surutud. Palju töölisi hukati või heideti vanglasse.

Moskva ülestõusu lüüasaamise põhjused.

Ülestõusu lüüasaamise põhjuseks oli see, et ta ei olnud küllaldaselt ette valmistatud ja ülestõusnud tegid võitluse käigus vigu. Ei olnud ülestõusu ühtset ülemoskvalist plaani ega ühtset juhtimist. Kohe ülestõusu alguses areteeris politsei partei Moskva komitee juhid. Võitlus omandas kaitseiseloomu ja toimus killustatult Moskva üksikutes rajoonides — Presnjas, Zamoskvoretšjes, Hamovnikis, Rogoži rajoonis ja Kaasani raudteel. Menševikud asusid tegelikult reeturlikule positsioonile, kutsudes üles relvi maha panema.

Ülestõusud teistes linnades.

Moskva tööliste järel tõusid üles Ufaa, Permi, Sormovo, Gorlovka, Rostovi Doni ääres, Novorossiiski, Krasnojarski, Tšitaa, Vladivostoki ja paljude teiste linnade töölised. Reas linnades — Novorossiiskis, Tšitaa ja Krasnojarskis — läks võim ajutiselt tööliste kätte.

Tööliste relvastatud väljaastumised toimusid ka rahvuslikes ääremaaades — Ukrainas, Baltimaadel ja Gruusias. Kuid need kulgesid hajutatult, ilma ühise juhtimise ja plaanita, ning ei muutunud ülevenemaaliseks ülestõusuks. Töölistel ei jätkunud jõudu ega kogemusi ivalitsuse kukutamiseks.

Detsembriüles-
tõusu õppe-
tunnid ja aja-
looline tähtsus.

V. I. Lenin nimetas relvastatud detsembriüles-
tõusu revolutsiooni tipuks, tema kulminatsioonipunk-
tiks. Artiklis «Moskva ülestõusu õppetun-
nid» näitas Lenin, et ülestõusu ajalooline täht-
sus seisab selles, et ta karastas proletariaati,
rikastas teda võitluskogemustega. Revolutsioon avas tööliste sil-
mad kodanluse reeturliku positsiooni suhtes, kes tervitas tsarismi
arveteõiendamist rahvaga. Lenin märkis ära relvastatud ülestõusu
käigus tehtud vead: organisatsioonilise juhtimise nõrkus, üksik-
asjaliste plaanide ja koordineeritud lahingutegevuse puudumine,
väljaastumiste isoleeritus, sideme puudumine talurahva ja sõduri-
tega ning kaitsetaktika.

Relvastatud detsembriülestõus näitas, et ainult otsustavas relvas-
tatud võitluses võib proletariaat saavutada võidu. «Enne 1905.
aasta detsembri relvastatud ülestõusu,» kirjutas Lenin, «ei suut-
nud Venemaa rahvas pidada massilist relvastatud võitlust eksplua-
taatorite vastu. Pärast detsembrit polnud see rahvas enam endine.
Ta oli uuele elule ärgeanud. Ta oli saanud lahinguristsed. Ta oli
ülestõusust karastunud. Ta valmistas ette võitlejate ridu, kes võit-
sid 1917. aastal...»¹

Ülesanne ja
küsimusi.

1. Millist sündmust ja mispärast nimetas V. I. Lenin kul-
minatsioonipunktiks? 2. Jutustage relvastatud ülestõusu
käigust Moskvast. 3. Missugused olid relvastatud detsemb-
riülestõusu lüüasaamise põhjused, tema peamised õppetunnid ja ajalooline täht-
sus?

§ 16. REVOLUTSIOONI LANGUS (1906—1907).

Tööliste ja talu-
poegade revo-
lutsiooniline
võitlus aastail
1906—1907.

Pärast relvastatud detsembriülestõusu lüüasaamist algas revolutsiooni järkjärgulise languse periood. Kogu maal määratsesid karistussalgad. Nad õiendasid julmalt arevid töölise ja talu-
poegadega, keda kahtlustati aktiivses osavõtus revolutsioonilisest liikumisest. Areteeriti ja saadeti sunnitööle paljud bolševikud.

Kogu aasta peetud kangelaslikust võitlusest kurnatud töölised alustasid taandumist. Kuid nad taandusid aeglaselt, pidades visasid kaitselahinguid. Aeg-ajalt tõusid uued streigilained, kuid 1905. aasta hoogu saavutada need enam ei suutnud, ehkki ületasid revolutsioonieelse taseme. 1905. aastal oli umbes 3 miljonit streikijat, 1906. aastal üle 1 miljoni, 1907. aastal aga 740 000.

Selle perioodi streikidest võtsid tunduvalt aktiivsemalt osa nende tööstusharude töölised, kes enne olid liikumisest nõrgalt osa võtnud — kergetööstuse, väike-ettevõtete jt. töölised. Märkimisväärset

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 28. kd., lk. 344.

osa hakkasid streikides etendama ametiühingud, mis loodi tööliste poolt revolutsiooni käigus. Revolutsioonilise võitluse survele oli valitsus sunnitud 1906. aasta kevadel ametiühingud legaliseerima. Sellest ajast alates said ametiühingud bolševike tugipunktideks töös proletaarsete hulkadega.

Talurahvaliikumise tase jäi kõrgeks. 1906. aastal toimus 2600 talupoegade väljaastumist. Reas kubermangudes tegid mõisnikud talupoegade survele järeleandmisi: alandasid rendimaksu, tõstsid põllutööliste palka, parandasid töötingimusi. 1906. aasta lõpus hakkas talurahvaliikumine kiiresti kahanema.

Proletariaadi ja talurahva võitluse mõjul jätkusid revolutsioonilised väljaastumised armees. 1906. aasta suvel toimusid Sveaborgis ja Kroonlinnas ning Turkestani sõjaväeringkonna mõnes garnisonis sõdurite ülestõusud. Tsarism surus need julmalt maha.

Kuid tsarism ei saanud veel asuda otsustavale rünnakule revolutsiooni saavutuste vastu. Kõrvuti terrori ja repressioonidega revolutsionääride vastu jätkas ta laveerimise, osaliste järeleandmistega ja lubaduste poliitikat.

Rahvavastane valimisseadus.

1906. aasta aprilli lõpus kutsuti kokku *I riigiduuma*. Valimised duumasse toimusid antidemokraatliku valimisseaduse alusel, mis oli avaldatud juba 1905. aasta detsembris. Kolm neljandikku töölistest oli valimisõigusest ilma jäetud. Valimised olid mitmeastmelised, seisuslikud ja ebavõrdsed. See väljendus järgnevas.

Talupoegade jaoks kehtestati neljaastmelised valimised: nad valisid esindajad vallakoosolekule, kes saatis kaks volinikku kreisikoosolekule. Viimane omakorda valis valijamehed kubermangu valimiskoosolekule ja alles kubermangukoosolek valis saadikud duumasse. Tööliste jaoks olid kehtestatud kolmeastmelised, aadlile ja kodanlusele kaheastmelised valimised. Esindajate arv oli eri seisuste puhul samuti erinev; aadlikud saatsid ühe valijamehe iga 2000 valija kohta, linnaelanikud (kodanlus) 7000, talurahvas 30 000 ja tööliselised 90 000 valija kohta. Et anda eelis suurtalupoegadele, kehtestati linlastele kõrge varanduslik tsensus. Valimisõigust ei saanud sulased, maata talupojad, päevilised ja rida teisi töötajate kategooriaid. Valimisõigust ei olnud naistel, sõduritel, madrustel ja õpilastel. Kehtestati kõrge vanusetsensus — hääleõiguse võis saada vaid isik, kes oli saanud kahekümne viie aastaseks.

I riigiduuma.

Valimisseadus oli suunatud sellele, et hoida valimistest eemal kõige revolutsioonilisemad elemendid ja anda maksimaalsed eelised valitsevatele klassidele — mõisnikele ja kodanlusele. Samal ajal arvestas tsarism talurahva monarhistlike illusioonidega ja lootis leida temalt tuge. Seepärast oli talurahvale kindlustatud tunduv arv kohti duumas.

Veel enne duuma kokkukutsumist kärbiti tema seadusandlikke õigusi. Tsaari-Venemaa kõrgeim bürokraatia organ — Riiginõukogu — sai duuma ülemkoja õigused. Pooled selle liikmeist määras

tsaar, pooled valiti aadlike hulgast. Riiginõukogul oli õigus duuma poolt esitatud seaduseelnõu mitte heaks kiita. Venemaa jäi isevalitsuslikuks monarhiaks. Seaduseelnõud said seaduse jõu alles pärast nende kinnitamist tsaari poolt. Istungite vaheajal võis tsaar ainuisikuliselt anda ukaase, mis seejärel läksid duumale kinnitamiseks. Seega olid duuma seadusandlikud õigused tühised. See oli V. I. Lenini sõnade järgi «rahvaesinduse karikatuur».

Arvestades revolutsioonilise võitluse uue tõusuga, kutsusid bolševikud rahvast üles duuma boikoteerimisele. Oma propagandas paljastasid nad tsaari seadusandluse reaktsioonilist iseloomu. Suur osa töölisi toetas boikoti taktikat, kuid talurahvas uskus duumasse, lootis, et see annab talle maad.

Kuna revolutsiooniline liikumine arenes langevas suunas, siis ei andnud duuma boikoteerimine oodatud tulemusi, kuigi tõi teatavat kasu. Tsarismi paljastamine bolševike poolt avas rahva silmad tema poliifika klassiolemuse suhtes. Töölised ja talupojad tunnetasid kiiremini oma lootuste viljatust konstitutsiooni suhtes.

Valimised toimusid tugevdatud politseirepressioonide tingimustes, millega kaasnesid massilised areteerimised, läbiotsimised ja haarangud. Vanglad olid tulvil. Areteeriti kirjaoskajaid talupoegi ja töölisi, õpetajaid, velskreid, — kõiki neid, keda kohalikud võimud pidasid kahtlasteks. Mõnes piirkonnas jootsid kohalikud võimud talupoegade valijamehi purju või kasutasid otsest survet ja ähvardusi.

Duuma koosseis.

Sellele vaatamata ei osutunud I riigiduuma sugugi nii kuulekaks, kui tsaarivalitsus oli lootnud. Üle ühe neljandiku saadikuist olid talupojad, kes moodustasid duumas niinimetatud «töörühma» (*trudovikud*). Kõige rohkem hääli said kadetid, kes demagoogiliselt lubasid rahvale lahendada agrararüsimuse ja viia ellu demokraatlikud vabadused. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon oli väike ja koosnes ainult menševikest. Duuma töö toimus tingimustes, kus revolutsioon ei olnud veel maha surutud ning tööliste ja talupoegade võitlus avaldas duuma üksikutele rühmitustele mõju.

Agrararüsimus duumas.

Kesksel kohal duuma töös oli agrararüsimus. Trudovikud esitasid agrararüsimuse lahendamise revolutsioonilis-demokraatliku projekti: nad soovitasid anda kogu maa «üldrahvalikku maafondi», mille talurahvakomiteed jaotavad maaharijate vahel. Ka väljaostu suuruse määravad talurahvakomiteed.

Sisuliselt tähendas see projekt mõisnike maavalduse likvideerimist, ehkki andis mõisnikele rahalist kompensatsiooni neilt äravõetud maa eest.

Kadettide hoopis mõõdukam agrarprogramm nägi ette osa mõisamaade andmise talupoegadele «õiglase hinnaga» väljaostu eest. Mõisnikud tahtsid veel kord talupoegade arvel reformi läbi viia. Saadikud-trudovikud häbimärgistasid isevalitsust ja mõisnikke,

nõudsid maad ja vabadust rahvale. «Rahva kannatusekarikas on täis,» rääkis üks neist. «Rahvas ei suuda enam taluda õigusetust, viletsust ja ametnike rõhumist. Venemaa on erutatud nagu suur ookean, rahvas on kaotanud usu valitsusse... meid saatis rahvas siia selleks, et saavutada neile maad ja vabadust.» Talurahva hulga toetasid oma saadikuid, nende kõned olid talupoegadele lähedased ja arusaadavad.

**Duuma laiali-
saatmine tsaari
poolt.**

Valitsus ei olnud mässulise duumaga rahul ja otsustas mitte järele anda. Ministrite nõukogu esimees reaktionäär Goremõkin rääkis isegi, et duumasse on kokku tulnud «elanikkonna räpased põhjakihid, kes on ühinenud röövljöuguks», et «üks kolmandik riigiduumi liikmetest kipub võllasse». Tsaar lükkas kategooriliselt tagasi kadettide arad ettepanekud valitsuse moodustamise kohta, mis oleks vastutav duuma ees, poliitilise amnestia andmise ja duuma seadusandlike õiguste laiendamise kohta.

1906. aasta juulis saatis tsaar duuma laiali. Valitsus tugevdas kontrrevolutsioonilist terrorit. 1906. aasta augustis seati sisse välikohtud, kes mõistsid kuue kuu jooksul surma ligi tuhat inimest. Rahvahulga veendusid kibedate kogemuste varal, et isevalitsus ei taha rahva olukorra parandamiseks mitte midagi teha. Duumal, mis oli kokku kutsutud valitsuse poolt ja allus sellele, ei olnud mingit tegelikku võimu. Rahvas vabanes usust, et duuma annab talle maad.

Kuid terrori ja repressioonide, välikohtute ja karistusekspeditsioonidega ei õnnestunud valitsusel 1906. aastal revolutsiooni murda. Töölisklass jätkas kangelaslikku võitlust. Seepärast oli valitsus pärast I riigiduumi laialisaatmist sunnitud kuulutama välja valimised uude duumasse, kusjuures säilis vana valimiseadus. Valitsus ei julgenud veel 1906. aastal võtta rahvalt neid võite, mis see oli kangelasliku võitlusega saavutanud.

**Ülesandeid ja
küsimusi.**

1. Millised faktid annavad tunnistust revolutsiooni alanud mõonast? 2. Tooge näiteid tsaari poolt väljaantud valimiseaduse rahvavastase iseloomu kohta. Kuidas kaitses see seadus mõisnike ja kodanluse huve? 3. Miks saatis tsaarivalitsus I riigiduumi laiali? 4. Milles seisib isevalitsuse poliitika kahepalgelisus revolutsiooni languse perioodil? 5. Kirjutage vihikusse järgmised terminid ja selgitage nende tähendust: riigiduumi, Riiginõukogu, agraarküsimus, trudovikud.

§ 17. REVOLUTSIOONI LÜÜASAAMINE.

1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOONI AJALOOLINE
TÄHTSUS.

II riigiduumi.

1907. aasta alguses toimusid valimised II riigiduumasse. Kuna revolutsiooni langus oli juba selgesti märgatav, otsustasid bolševikud valimiskampaaniast osa võtta ning kasutada duuma kõnetooli tsarismi ja kodanluse paljas-

tamiseks. Bolševike ja mõnede teiste parteide osavõtt valimistest oli põhjuseks, et kadetid kaotasid hulga kohti, pahempoolsete parteide — trudovike, esseeride ja sotsiaaldemokraatide kohtade arv aga suurenes. Sotsiaaldemokraadid said 65 kohta (I duuma kaheksateistkümne asemel).

II duuma osutus veel palju pahempoolsemaks kui esimene. Trudovikud esitasid jälle oma agraarseaduse projekti, mis viiks mõisnike maavalduse likvideerimisele, s. t. agraarrevolutsioonile. «Ükskõik kui kaua te ka vaidlete,» rääkis üks talurahva saadikuist, «teist maakera te sellega ei tee. Tuleb ikkagi see maa meile anda.» Bolševikud toetasid talupoegade saadikute nõudmisi.

Mustsadalased ja oktoobristid ühinesid trudovike projekti vastu, valitsuse reaktioonilise agraarprojekti toetuseks.

Duuma grupeeringute võitluse tulemusena ei saavutanud valitsuse seaduseelnõu duuma toetust, vaidlused venisid pikale. Siis otsustas valitsus, nähes, et revolutsiooniline liikumine hakkab vaibuma, teha revolutsioonile otsustav lõpp ja võtta kindel reaktiooniline kurs. Riigiduuma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni kohta soperdati provokatsiooniline süüdistus relvastatud riigipöörde ettevalmistamise kohta. Kuna duuma saadikuil oli vastavalt seadusele isikupuutumatus (neid ei tohtinud areteerida), tegi valitsus duumale ettepaneku saadikud-sotsiaaldemokraadid oma koosseisust välja arvata. Vastuse viibimist ära kasutades ajas tsarism 3. juunil 1907. a. II riigiduuma laiali. Kogu sotsiaaldemokraatlik fraktsioon areteeriti.

Tsaari 1905. a. 17. oktoobri manifesti ja teisi revolutsiooni käigus väljaantud seadusi rikuti jämedalt. Isevalitsus võitis. Revolutsiooni viimane etapp oli lõppenud.

**1905.—1907.
aasta revolutsiooni
tulemused.**

1905.—1907. aasta revolutsioon sai lüüa. Proletariaadil ja talurahval ei õnnestunud kukutada isevalitsuslikku korda ega likvideerida mõisnike maavaldust. Ometi ei möödunud kolmeaastane kangelaslik võitlus jäljetult. Valitsus oli sunni-

tud tegema järeleandmisi ning laiendama mõnevõrra tööliste ja talupoegade poliitilisi õigusi. Reas tööstusharudes lühendati tööpäeva ja parandati töötingimusi. Töölised said õiguse ühineda ametiühingutesse, luua vastastikuse abistamise kassasid. Kaotati talupoegade väljaostumaksud maa eest, alandati rendimaksu, tõseti põllutööliste töötasu.

Lõpuks kutsuti kokku ka riigiduuma, mis vaatamata reaktioonilisele valimisseadusele ja duuma piiratud õigustele andis küllalt võimalusi legaalseks demokraatlikuks propagandaks. Kuid revolutsiooni peamised ülesanded olid veel lahendamata.

**Revolutsiooni
lüüasaamise
põhjused.**

Missugused olid siis revolutsiooni lüüasaamise põhjused?

1. Töölisklassi ja talurahva liit ei olnud veel küllalt tugev, see alles hakkas revolutsiooni käi-

gus kujunema. Talupojad säilitasid veel usu tsaari ja duumasse, lootsid nende abiga saada endale mõisnike maa. Talurahva väljaastumised jäid stiihiliseks, organiseerimatuks, poliitiliselt ebaküpseks.

2. Talurahva meeleolud peegeldusid armee käitumises. Sõdurid olid rahulolematud ja erutatud, üksikud garnisonid ja väeosad tõusid üles, kuid armee tervikuna jäi isevalitsuse toeks ja täitis selle käske revolutsioonilise liikumise mahasurumisel.

3. Töölisklass ei olnud küllalt monoliitne ja organiseeritud. Töölise mahajäänud kihid astusid võitluse hilinemisega, siis kui revolutsioon hakkas juba vaibuma. Paljud töölised tulid alles hiljuti külast ja ei olnud küllaldaselt teadlikud.

4. Töölisklassi partei ridades ei olnud ühtsust, partei oli lõhenedu kaheks gruppiks — bolševikeks ja menševikeks. Menševikud olid oportunistlikul positsioonil ja takistasid revolutsiooni arengumist. Ühtsuse puudumine Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis takistas töölisklassi ühteliitumist, lõhestas tema ridu. Proletariaat ei suutnud 1905.—1907. aastal järjekindlalt täita oma osa revolutsiooni hegemonina ja viia talurahva paljumiljonilised hulgad enda järel organiseeritud võitluse tsarismi ja kapitalismi vastu.

5. Suurt abi osutasid isevalitsusele kapitalistlikud välisriigid. Nad andsid temale rahalisi laene, mida tsarism kasutas revolutsiooni mahasurumiseks.

**Esimese Vene
revolutsiooni
maailmaajalooline
tähtsus.**

1905.—1907. aasta revolutsioon oli esimene kodanlik-demokraatlik rahvarevolutsioon imperialismiajastul. Tal oli maailmaajalooline tähtsus. Lenin nimetas teda 1917. aasta Oktoobri-revolutsiooni «peaprooviks».

Revolutsiooni kolme aasta vältel kogusid proletariaat ja talurahvas poliitilise võitluse rikkalikke kogemusi. Töölise ja talupoegade poliitiline teadlikkus kasvas mõõtmatult. Nad veendusid, et tsarism on rahva kõige õelam vaenlane, et kodanlus ja tema parteid võivad rahva reeta revolutsiooni kõige vastutusrikkamal momendil. Revolutsioon näitas, et ainukeseks lõpuni järjekindlalt revolutsiooniliseks klassiks on proletariaat, kes astus välja revolutsiooni juhtiva jõuna. Revolutsioon näitas töölisklassi ja talurahva liidu tähtsust võitluses isevalitsusliku korra vastu, ta osutas talurahva kui proletariaadi kõige ustavama liitlase revolutsioonilistele võimalustele.

Võitlusvahendite poolest oli see revolutsioon proletaarne. Ta demonstreeris selliste võitlusvormide tähtsust, nagu poliitiline üldstreik ja relvastatud ülestõus. Bolševike järjekindel ja ennastalgav võitlus isevalitsuse ja kapitalismi vastu näitas proletariaadile, et ainus partei, kes kaitseb ustavalt rahva huvisid, on bolševike partei, kes oli revolutsiooni kõigil etappidel alati rahvaga. Vene

proletariaadi kangelasliku võitluse kogemusi kasutati kogu maailma töölisklassi relvastamiseks.

1905.—1907. aasta revolutsiooni mõjul tugevnes töölisliikumine Euroopa riikides ja Ameerika Ühendriikides. Revolutsioon pani liikuma Idamaade rahvad. Ta kutsus esile rahvusliku vabadusliikumise võimsa tõusu Indias, Indoneesias, Egiptuses ja teistes Idamaades. Tema mõjul arenes revolutsioon Hiinas, Iraanis ja Türgis.

Küsimusi.

1. Missugune oli II riigiduuma koosseis? Miks ja millal saatis tsaarivalitsus selle laiali? 2. Missugused olid

1905.—1907. aasta revolutsiooni tulemused ja tema lüüasaamise põhjused? Milles seisab esimese Vene revolutsiooni maailmaajalooline tähtsus?

Tähtsamad aastaarvud.

1905—1907 Esimene Vene kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

9. jaanuar 1905 Verine pühapäev. Revolutsiooni algus Venemaal.

Oktoober 1905 Ülevenemaaline poliitiline streik. Tööliste saadikute nõukogude moodustamine.

17. oktoober 1905 Tsaari manifest demokraatlike vabaduste «annetamise» kohta.

Detsember 1905 Relvastatud ülestõus Moskvas.

DOKUMENT.

**V. I. LENINI
«ETTEKANNE
1905. AASTA
REVOLUT-
SIONIST».**

(Väljavõtteid.)

Vene revolutsiooni omapära seisab nimelt selles, et ta oli oma sotsiaalselt sisult kodanlik-demokraatlik, võitlusvahendeilt aga proletaarne. Ta oli kodanlik-demokraatlik, sest eesmärgiks, mille poole ta otseselt püüdis ja mida ta võis saavutada vahetult omaenda jõududega, oli demokraatlik vabariik, 8-tunniline tööpäev, aadli kolossaalse suurmaaomandi konfiskeerimine, — kõik abinõud, mille peaaegu täies ulatuses teostas kodanlik revolutsioon Prantsusmaal 1792. ja 1793. aastal.

Vene revolutsioon oli ühtlasi ka proletaarne, mitte ainult selles mõttes, et proletariaat oli liikumise juhtiv jõud, avangard, vaid ka selles mõttes, et spetsiifiliselt proletaarne võitlusvahend, nimelt streik, oli peamiseks vahendiks rahvahulkade liikumapanemisel ja kõige iseloomustavamaks nähtuseks otsustavate sündmuste lainelises pealekasvamises.

Vene revolutsioon on maailma-ajaloos esimene — kuid ta ei jää kahtlemata viimaseks — suur revolutsioon, kus massiline poliitiline streik etendas erakordselt suurt osa. Võib isegi väita, et on võimatu mõista Vene revolutsiooni sündmusi ja tema poliitiliste vormide vaheldumist, uurimata nende sündmuste ja selliste vormide vaheldumise põhialust streikide statistika järgi...

Mitte ühelgi kapitalistlikul maal maailmas, isegi kõige eesrindlikumail maadel, nagu Inglismaa, Ameerika Ühendriigid, Saksamaa, ei ole maailm näinud sellist grandioos-

set streigilükumist kui Venemaal 1905. aastal. Streikijate üldarv oli 2 800 000, kaks korda suurem kui vabrikutöölise üldarv! See ei tõesta muidugi, et linna vabrikutöölised olid Venemaal rohkem haritud või tugevamad või rohkem kohandunud võitluseks kui nende vennad Lääne-Euroopas. Oige on just vastupidine.

Kuid see näitab, kui suur võib olla proletariaadi uinuv energia. See kõneleb sellest, et revolutsiooni ajajärgul, — ütlen seda ilma igasuguse liialduseta, Vene ajaloo kõige täpsemate andmete põhjal, — proletariaat võib arendada sada korda suuremat võitlusenergiat kui tavalisel rahulikul ajal. See kõneleb sellest, et kuni 1905. aastani inimkond ei teadnud veel, kui suur, kui grandioosne võib olla ja ongi proletariaadi jõudude pinge, kui asi seisab selles, et võidelda tõesti suurte eesmärkide eest, et võidelda tõesti revolutsiooniliselt!

Vene revolutsiooni ajalugu näitab meile, et just palgatöölise avangard, nende parimad elemendid pidasid võitlust suurima visadusega ja suurima enesesalgamisega. Mida suuremad olid tehased, seda visamad olid streigid, seda sagedamini kordusid need ühel ja samal aastal. Mida suurem oli linn, seda suurem oli proletariaadi osa võitluses.

(V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 228—230.)

Küsimusi.

1. Milles nägi V. I. Lenin Vene revolutsiooni omapära ja tema erinevust Lääne-Euroopas toimunud revolutsioonidest? 2. Kuidas hindas V. I. Lenin proletariaadi osa Vene revolutsioonis?

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

M. Gorki, 9. jaanuar, Teosed, 4. kd., Tallinn, 1957.
V. Grossman, Stepan Koltšugin, Tallinn, 1946—1947.
V. K at a j e v, Valendab üksik puri, Tallinn, 1947.
M. K o t s j u b i n s k i, Fatamorgaana, Tallinn, 1958.

Ülesandeid ja küsimusi teema juurde «Meie kodumaa XX sajandi alguses».

1. Kuidas arenes meie kodumaa majandus XX sajandi alguses? Millised vabrikud ja tehased siin tekkisid? 2. Valmistage ette vestlused meie vabariigi territooriumil XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses toimunud demonstratsioonidest ja streikidest. Milline tähtsus neil oli? Kuidas nad kulgesid ja missugune oli nende iseloom? 3. Kas meie maal oli sel ajal bolševistlikke organisatsioone? Kes neid juhtisid? Valmistage ette vestlused bolševikest, kes elasid ja võitlesid meie maal. 4. Uurige kirjanduse ja koduloo muuseumi materjalide põhjal 1905.—1907. aasta revolutsiooni sündmusi meie maal ja kirjutage kirjand teemal «1905.—1907. aasta revolutsioon meie kodumaal», käsitledes selles tööliste streike ja demonstratsioone, talurahva väljaastumisi, sõdurite ja madruste ülestõuse. Kasutage nende sündmuste pealtnägijate ja neist osavõtjate jutustusi.

ja suurkodanluse kasuks. Suurmõisnikud said poole valijameeste üldarvust, tööliklass ja talurahvas vaid ühe neljandiku. Üks mõisniku hääl võrdus nelja suurkodanlase häälega, kaheksa kuuekümne talupoja häälega ja viiesaja neljakümne kolme töölise häälega.

Paljud Venemaa rahvad (Kesk-Aasia ja Jakuutia rahvad, rändrahvad) olid õigusest valida esindajaid duumasse hoopis ilma jäetud, teised rahvad (Kaukaasia ja Poola elanikud) said tunduvalt vähem saadikukohti. Valimisseadusel oli kontrrevolutsiooniline, rahvavastane iseloom. See oli «jultunud» seadus, nagu tunnistasid isegi võimu esindajad.

III riigiduumaa reaktsooniline koosseis.

Valimised III riigiduumasse toimusid politsei-terrori ja massiliste areteerimiste tingimustes. Valitsusel õnnestus saavutada seda, et enamuse duumas said kontrrevolutsioonilised parteid.

Parempoolseid (kõige reaktsoonilisematel positsioonidel asuvaid saadikuid) oli 147, oktoobriste 154, mitmesuguse kallakuga kodanlike liberaale 108. Progressiivsematel positsioonidel asuvate pahempoolsete deputaatide — sotsiaaldemokraatide ja trudovike arv kahanes järsult (trudovikke oli 13 ja sotsiaaldemokraate 20, hiljem, pärast juhuslike isikute väljalangemist aga 14).

Kodanlik-mõisniklik duuma lõimitas isevalitsuse ees, kuna see kaitsetes «oma tääkide ja vanglatega», nagu kirjutas üks kodanlik autor, valitsevaid klasse «rahva eest». Duuma sai valitsuse kuulekaks relvaks tema rahvaliidumise lämmatamise poliitikas.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Miks olid 1907. aasta 3. juuni sündmused riigipöördeks?
2. Võrrelge 1907. aasta ja 1905. aasta valimisseadust.
3. Mille poolest erines III riigiduumaa kahest eelmisest duumast? Missugune oli III riigiduumaa klassi- ja parteiline koosseis?

§ 19. STOLÖPINI AGRAARREFORM.

Meenutage, milles avaldus 1861. aasta reformi kodanlik iseloom ja millised pärisorjuse igandid ta säilitas.

Nagu näitas V. I. Lenin, oli 1906.—1910. aasta agrariseadlus pärast 1861. aasta reformi teiseks sammuks feodaalse monarhia kodanlikuks monarhiaks muutmise teel.

Tsarism tegi katse lahendada agrariküsimus ülaltpoolt, talupoegade arvel. Ta tahtis luua paremad tingimused kapitalismi arenemiseks külas mõisnike maavalduse säilimise juures.

Külakogukonna lõhkumine.

Valitsus asus külakogukonna lõhkumise teele. Siiani oli ta toetanud Vene küla kogukondlikku organisatsiooni. Kogukond oli mõisnikele mugavaks vahendiks maksude ja muude kohustuste sissenõudmisel ning talupoegade ekspluateerimisel.

Ühiskäendus sidus kõiki talupoegi.

Kõik koos, s. t. talupoegade kogukond, vastutasid iga talupoja eest maksude ja rendi maksmisel, igasuguste kohustuste täitmisel. See soodustas patriarhaalse Vene küla mahajäämist. Kuid kapitalismi arenemise tagajärjel lagunes kogukond paratamatult. Talurahvas kihistus kulakluseks ja kehvtalurahvaks. Kogukond ainult pidurdas seda protsessi.

Talurahvaliikumise tõus 1905.—1906. a. ja esimese kahe duuma kogemused näitasid isevalitsusele, et asjatu on loota talupoegade monarhistlikele illusioonidele, et tsarismil ei ole laia tuge külas. See tõukaski valitsust loobuma traditsioonilisest kogukonna toetamise poliitikast.

Juba revolutsiooni käigus hakkas tsaarivalitsus Stolõpini initsiatiivil kogukonda lõhkuma. Ta tahtis kiirendada küla kihistumise protsessi ja soodustada rikaste talupidajate-kulakute ulatusliku kihi tekkimist. Stolõpini kavatsuste kohaselt pidid talurahva ülejäänud osa riisumise teel rikastunud kulakud saama mõisnike liitlaseks ja tsaaritrooni ustavaks toeks. Pealegi andis kehvtalurahva ja keskmike laostumine odavaid töökäsi kapitalistlikule majandusele ja mõisamajanditele.

Küla anti kulakutele paljaksriisumiseks. Nagu märkis V. I. Lenin, kutsus valitsus kulakuid üles rikastuma, röövima kogukonda, kuid toetama isevalitsust.¹ Selle järeleandmisega kodanlikule arenemisele lootis isevalitsus säilitada mõisnike maavaldust ja kindlustada oma olukorda riigis.

Ukaas külakogukonna lõhkumise kohta anti välja **9. novembril 1906. a.** Ent revolutsiooni ajal ei õnnestunud valitsusel seda duumas läbi viia. Alles hoopis kontrrevolutsioonilise III riigiduuma kinnitas ukaasi ja see sai 1910. aastal seaduse jõu. Valitsus viis selle seaduse ellu, ootamata ära selle kinnitamist duumas.

1906. aasta 9. novembri ukaas nägi ette kõigepealt maa kogukondliku kasutamise kaotamise. Iga talupoeg sai õiguse kogukonnast välja astuda ja eraldada isiklikuks kasutamiseks oma

Üksiktalude ja lahktalude tekkimine. hingemaa. Ta võis seda hingemaa müüa ja pärandada. Talupoeg sai õiguse kinnistada endale laialipaisatud maatükid, s. t. need maalapid, mida ta kasutas maa kogukondlikul valdamisel. Ta võis talurahva kogukonnalt nõuda oma maa koondamist üheks krunniks — lahktaluks. Lõpuks võis ta ka külast lahkuda ja seada sisse oma üksiktalu.

See seadus oli kasulik kulakutele. Valitsus andis Talurahvapanga kaudu laene maa ostmiseks ja majapidamise sisseseadmiseks, kohustas eraldama üksiktalunikele paremaid maid. Ainult kulakud võisid arendada suurmajapidamist. Nad muutusid uuteks mõisnikeks, kes halastamatult riisusid oma küla inimesi.

Peale kulakute astusid kogukonnast välja kehvikud, kes niikuinii

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 244.

ei saanud oma maalapil ära elada. Kehvikud ja keskmikud ei saanud kasutada laenu, mida andis Talurahvapank, sest selle eest tuli maksta väga kõrget protsenti. Võla maksmata jätmise eest müüdi aga talupoja kogu varandus oksjonil. Isiklikuks omandiks saadud maa müüsid kehvikud tühise hinna eest kulakutele ja läksid linna.

**Talupoegade
laostumine ja
vaesumine.**

Talurahva põhimass oli külakogukonna lõhkumise pärisorjuslike meetodite vastu, mis olid kasulikud ainult mõisnikele ja kulakutele.

Isevalitsus viis Stolõpini agrarpoliitikat ellu ligi kümne aasta jooksul — 1906.—1916. a. Külakogukonna lõhkumisega kaasnesid massilised repressioonid ja vägivald talupoegade kallal, ametivõimu kuritarvitus, küla röövimine ja laostamine. Politsei ja tsaariväed surusid julmalt maha kõige väiksemadki talupoegade rahulolematused. Kuid soovitud tulemusi reform valitsusele ei andnud. Kümne aasta jooksul lahkus kogukonnast ja kinnistas maa isiklikuks omandiks 23% taluperemeestest, täielikult eraldus külakogukonnast ja asutas üksitalud ainult 10,6% talumajapidamistest. Reform tugevdas talupoegade kihistumist — ühe osa rikastumist ja teise vaesumist. Talurahva põhimassi olukord muutus veelgi raskemaks. Talupojad takistasid kõigi jõududega selle reformi läbiviimist, kuna see tõi neile laostumise ja vaesumise.

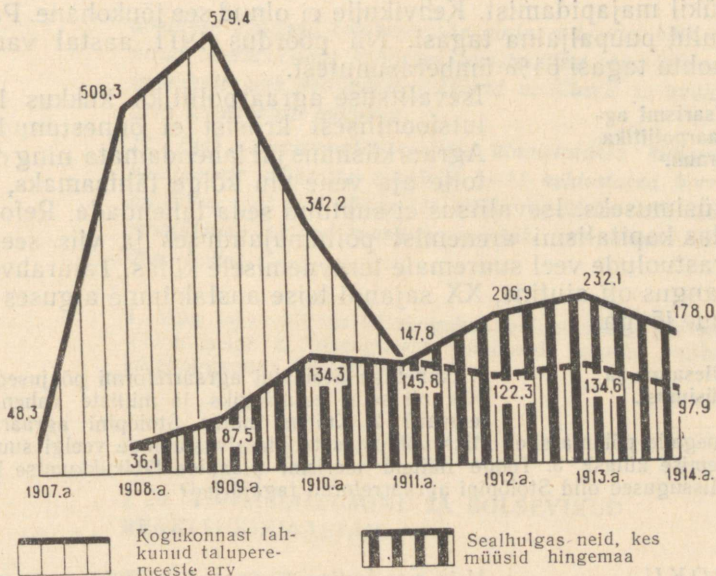
Jättes kõrvaldamata põhilise vastuolu rahva elus — vastuolu talurahva ja mõisnike vahel — teravdas reform ainult võitlust külakehvikkonna ja kulakluse vahel. Talude süütamine, kulakute niitude ja orasepõldude niitmine muutus massiliseks. Nagu näitas V. I. Lenin, puhkes külas kõrvuti sõjaga talupoegade ja mõisnike vahel *teine sotsiaalne, s. t. klassisõda — sõda talurahva ja külakodanluse vahel.*

**Ümberasustamine
ääremaadele.**

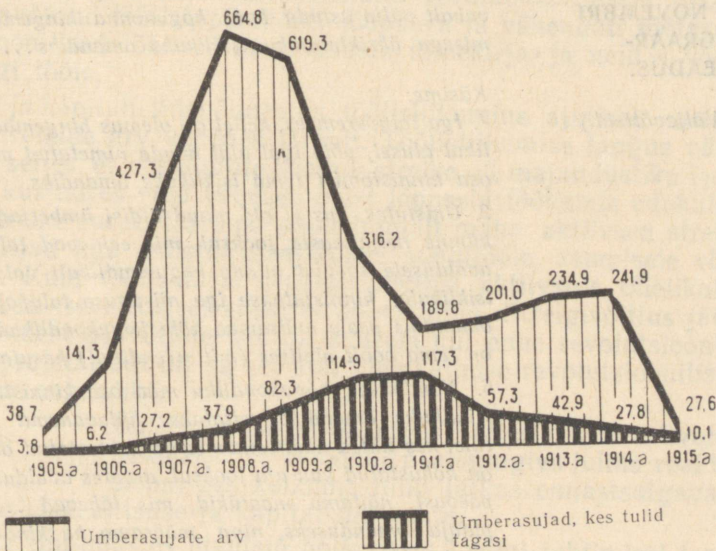
Tähtis koht valitsuse agraarabinõude süsteemis oli niinimetatud ümberasustamispoliitikal.

Valitsus hakkas intensiivselt ergutama talupoegade ümberasumist keskkubermangudest ääremaadele — Siberisse, Kesk-Aasiasse ja Kaukaasiasse. Ümberasustamispoliitikaga lootis valitsus lahendada kaks ülesannet: vähendada mõningal määral talupoegade maapuudust (eriti tihedalt asustatud mustmullavööndi keskkubermangudes) ja asustada ääremaadele talurahva kõige rahulolematum osa. Sellega lootis ta nõrgendada rahvaliidumist riigis. Ümberasujaid varustati maaga kohaliku elanikkonna arvel. Selliste abinõudega õhutas valitsus rahvuslikku vaenu, tugevdas kolonisaatorlikku poliitikat riigi paljude rahvaste suhtes.

Ka ümberasustamispoliitika ei andnud suuri tulemusi. Ümberasustamine toimus väga rasketes tingimustes. Valitsuse laen oli tühine. Ümberasujaile eraldati maad kolgastes, raudteest kaugel asuvates rajoonides. Oli vaja palju töövaeva ja raha, et rajada saadud maa-

Aastail 1907—1914 kogukonnast lahkunud taluperemeeste arv (tuhandetes).

Umberasustamisliikumine Venemaal aastail 1905—1915 (tuhandetes).

tükil majapidamist. Kehvikuile ei olnud see jõukohane. Paljud neist tulid puupaljaina tagasi. Nii pöördus 1911. aastal vanasse elukohta tagasi 64% ümberasunutest.

Tsarismi ag-
raarpoliitika
krahh.

Isevalitsuse agrarpoliitika kukkus läbi. Revolutsioonilisest kriisist ei õnnestunud pääseda. Agraarküsimus jäi lahendamata ning oli endiselt tolle aja vene elu kõige tähtsamaks, põhiliseks küsimuseks. Isevalitsus ei suutnud seda lahendada. Reform kiirendas kapitalismi arenemist põllumajanduses ja viis seega klassivastuolude veel suuremale teravnemisele külas. Talurahvaliikumise langus oli ajutine, XX sajandi teise aastakümne alguses puhkes ta uue jõuga.

Ülesanne ja
küsimesi.

poegade põhimassile?

Miks põhjustas ta klassivastuolude veelgi suurema teravnemise külas? 3. Tooge näiteid tsarismi plaanide läbikukkumise kohta külas. Missugused olid Stolõpini agrarreformi tagajärjed?

1. Nimetage Stolõpini agrarreformi põhjused ja olemus. Mis oli selle eesmärgiks ja milliste vahenditega seda teostati? 2. Kuidas mõjus Stolõpini agrarreform talu-

DOKU-
MENT.

STOLÕPINI
1906. AASTA
9. NOVEMBRI
AGRAAR-
SEADUS.

Meie manifestiga 3. novembrist 1905. a. kaotatakse talupoegadelt väljaostumaksude võtmine hingemaa eest alates 1. jaanuarist 1907. a. Sellest ajast alates vabastatakse nimetatud maad neil lasuvatest väljaostuvõla tõttu tekkinud kitsendustest ja talupojad saavad õiguse külakogukonnast vabalt välja astuda koos kogukonna hingemaa kinnistamisega üksiktaluniku isiklikuks omandiks...

Käsime:

(Väljavõtteid.)

1. Iga taluperemees, kellel on olemas hingemaa kogukondlikul alusel, võib igal ajal nõuda nimetatud maast temale osa kinnistamist tema isiklikuks omandiks.

2. Ohistutes, kus ei ole olnud üldisi ümberjagamisi kahekümne nelja aasta jooksul, mis eelnevad taluperemeeste avaldusele soovist minna kogukondlikult valdamiselt üle isiklikule, kinnistatakse iga niisuguse talupoja isiklikuks omandiks peale mõisamaa kõik kogukondlikud maad, mis on tema poolt alalises (mitte renditud) kasutamises...

6. Nõudmised kogukondliku maa osa kinnistamise kohta isiklikuks omandiks esitatakse külavanema kaudu ühistule, kes lihtsa häälteenamusega kehtestatud otsuse põhjal on kohustatud kuu aja jooksul, arvates avalduse esitamise päevast, näitama maatükid, mis lähevad ... üksiktalupidaja omanduseks, ning määrama ka kindlaks temalt saada oleva juurdemaksu suuruse ja tema pärisosa kõlvikutest, mis jaotatakse eri alustel. Kui ühistu nimetatud aja jooksul sellist otsust ei kehtesta, siis ülalnimetatud

avalduse esitanud taluperemehe taotlusel teostab kõik mainitud operatsioonid kohapeal semstvoõlem, kes lahendab tegelikult kõik sealjuures tekkivad vaidlused ja avaldab oma sellekohase määruse...

12. Igal taluperemehel, kellele kinnistatakse hingemaa käesolevate määruste artikkeis 1—11 kehtestatud korras, on õigus igal ajal nõuda, et ühistu eraldaks talle nende maatükkide asemel vastava maatüki võimaluse korral ühes kohas.

Küsimusi.

1. Miks läks valitsus külakogukonna toetamiselt üle selle lõhkumisele? 2. Missuguseid abinõusid kasutas valitsus külakogukonna lõhkumiseks?

§ 20. TÖÖLISLIIKUMINE JA BOLŠEVIKUD REAKTSIOONIAASTAIL.

Töölisliikumise langus.

Kontrevolutsiooni pealetung toimus pikaleveninud majandusliku seisaku (depressiooni) tingimustes. Tööstuslik tootmine kahanes, väikesed vabrikud ja tehased suleti. Töösturid kasutasid depressiooni pealetungiks tööliste: massiliselt vallandati revolutsioonilisest liikumisest osavõtnud töölisi, pikendati tööpäeva ja vähendati tööta. Revolutsioonilised töölised kanti «musta nimekirja» ja neid ei võetud kuhugi tööle.

Valitsusel ja kapitalistidel õnnestus töölisliikumine ajutiselt maha suruda. Streikide arv vähenes järsult. Töölisliikumise langus väljendus ka selles, et absoluutne enamik streike oli majandusliku iseloomuga, kusjuures vaid vähesed neist lõppesid tööliste edukalt. Enamik streike suruti tsarismi poolt julmalt maha, aktiivsed streigist osavõtjad aga mõistis tsaarikohus sunnitööle, asumisele või vanglasse. Kuid töölisklassi revolutsioonilist aktiivsust täielikult maha suruda isevalitsusel siiski ei õnnestunud. Streigivõitlus jätkus. Streikidest osavõtjate arv oli suurem kui enne revolutsiooni. Venemaa proletariaat oli ka sel ajal ülemaailmse revolutsioonilise liikumise avangardiks.

Bolševike uus taktika.

Bolševike partei oli ainus partei, kes jäi rahvale ustavaks. Ta ei löönud pealetungiva julma reaktsiooni ees kõikuma ning jätkas ennastsalgavat visa võitlust isevalitsuse ja kapitalismi vastu.

Reaktsiooni tingimustes muutsid bolševikud Lenini juhtimisel tsarismivastase võitluse taktikat. Töölisi poliitilisele üldstreigile ja relvastatud ülestõusule viia ei olnud võimalik.

Oli vaja teha visa, vaevanõudvat ja süstemaatilist tööd rahva ette-

ЧЕРНЫЙ ЖУРНАЛЪ

РАБОЧИХЪ

ТОВАРИЩЕСТВА

„ЭМИЛЬ ЦИНДЕЛЬ“

РАЗСЧИТАННЫХЪ СЪ ЗАМЪЧАНІЯМИ

Seltsi «Emil Zindel» tööliste
«must raamat».

valmistamisel uueks revolutsiooniks ning kasutada selleks kõiki legaalseid ja illegaalseid võimalusi.

Eelkõige oli vaja säilitada ja tugevdada illegaalset revolutsioonilist proletaarset parteid, kellele võidutsev tsarism oli andnud raskeid lööke. Vaid ühtne, distsiplineeritud ja monoliitne partei suudab taluda reaktsiooni pealetungi ja saada tulevase revolutsiooni staabiks. Ainult niisugune partei võib juhtida uut vältimatut revolutsioonilist tõusu ja viia proletariaadi võidule.

Teiseks ülesandeks oli säilitada ja tugevdada sidet rahvahulkadega. Seda oli võimalik saavutada töö intensiivistamisega proletariaadi legaalsetes organisatsioonides — ametiühingutes ja kooperasiivides, mis olid tsarismi poolt lubatud töölisorganisatsioonid. Bolševikud kasutasid valimisi duumasse ja esinemisi duuma kõnetoolist isevalitsuse ning kodanlike parteide paljastamiseks, revolutsiooniliste ideede propageerimiseks.

Nende kahe ülesande lahendamiseks — illegaalse organisatsiooni tugevdamiseks ja tema sidemete kindlustamiseks rahvahulkadega — tuli bolševikel pidada visa võitlust oportunistide vastu.

Menševike
loobumine revo-
lutsioonilisest
võitlusest.

Reaktsiooni tingimustes näitasid menševikud ennast kodanluse agentidena. Nad kutsusid üles kohanema kehtiva režiimiga, tegutsema ainult legaalselt. Nende arvates pidi töölisliikumise peamiseks sisuks olema majanduslik võitlus.

Seepärast nõudsid nad illegaalse partei likvideerimist, legaalse reformistliku partei loomist ning tegutsemist ainult duumas ja ametiühingute raames, loobudes täielikult poliitilisest revolutsioonilisest võitlusest isevalitsuse vastu. Lenin häbimärgistas neid kui likvidaatoreid ja renegaate.

«Otzovistid».

Teine osa oportuniste, vastupidi, nõudis duumast lahkumist, igasuguse legaalse tegevuse katkestamist ja ainult illegaalse töö arendamist. Need olid «otzovistid», «pahupidi likvidaatorid», nagu neid nimetas V. I. Lenin,

kuna nende plaan oleks viinud eraldumisele rahvahulkadest, mõju kaotamisele rahva seas.

Lenin ja bolševikud löid oportunistid puruks ning oskasid säilitada partei ridade ühtsuse, tugevdada illegaalset organisatsiooni, kaitsta marksistlik-leninliku teooria puhtust.

Küsimusi.

1. Kuidas muutus bolševike revolutsioonilise võitluse taktika reaktsooniaastail? Mille poolt erines see taktikast revolutsioonilise tõusu perioodil? 2. Milliste ohtlike ja kahjulike vooludega tööliikumises pidasid bolševikud võitlust reaktsooniaastail? Milles seisis nende voolude kahjulikkus?

Tähtsamad aastaarvud.

9. november 1906 Ukaas külakogukonna lõhkumise kohta.
3. juuni 1907 Riigipööre. Valitsus saadab II riigiduuma laiali.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

V. K a t a j e v, Taluke stepis, Tallinn, 1960.

2.
§ 21. TÖÖLIS- JA TALURAHVALIIKUMINE
AASTAIL 1910—1914.

**Töölisliikumise
hoogustumine.**

1909. aastal asendus pikaajaline depressioon uue tõusuga Vene tööstuse arenemises, mis kestis 1914. aastani. Neil aastail suurenes tunduvalt töölisklassi ridade arv, mis 1913. aastal moodustas üle 6 miljoni inimese (kaasa arvatud vabrikutehase- ja mäetööstuse, transpordi-, side- ning ehitustöölised). Proletariaadi olukord oli endiselt raske. Hindade tõus jõudis ette töötasu kasvust. Proletariaadi järjest suurenev vaesumine ja tugevnev kontsentreerumine soodustasid töölisliikumise uut tõusu.

Juba aastail 1910—1911 tõusis uuesti tööliste streikide, demonstratsioonide ja miitingute laine. Bolševikud tabasid erksalt muutusi tööliste meeleolus ning arendasid energiliselt revolutsioonilist agitatsiooni ja propagandat. «Jälle puhub värske tuul meie ridades!» kirjutati ühes bolševistlikus lendlehes. «Rõhutuse ja languse aastad hakkavad mööduma. Töölisklass tõstab jälle pead ja hakkab astuma võitluse avarale teele parema tuleviku eest.»

Töölised ei piirdunud oma väljaastumistel üksnes majanduslike loosungitega, vaid hakkasid uuesti esitama laialdasi poliitilisi nõudmisi. Hakkasid taas elustuma 1905. aasta revolutsioonilised traditsioonid. 1910. aasta sügisel nõudsid Peterburi töölised bolševike initsiatiivil L. N. Tolstoi mälestuse austamist surmanuhtluse kaotamisega. 1911. aastal toimusid rohkearvulised miitingud ja demonstratsioonid, kus töölised nõudsid ebaõiglase otsuse läbi vaatamist II riigiduuma saadikute-sotsiaaldemokraafide suhtes. Võimsaks tõukeks töölisliikumise arenemisele said sündmused Leena kullakaevandustes.

**Leena sünd-
mused.**

Leena kullakaevandused olid suurettevõtte, mille aktsiatest kuulus suur osa inglise kapitalistidele. Paiknedes kaugel Siberi taigas, pea-aegu 2000 km kaugusel raudteest, olid kaevandused suur osa aastast eraldatud isegi Siberi kubermangudest, kuna ühendus nendega toimus vaid mööda Leenat suvise navigatsiooni ajal. Töölised olid täielikus sõltuvuses kohalikust administratsioonist. Nende kaevanduste venelastest ja välismaalastest peremehed said tohutuid kasumeid.

Töoliste olukord oli erakordselt raske. Tööpäev kestis 10—12 tundi. Niigi madalat töötasu vähendasid veelgi trahvid, petmised raha maksmisel, valesti kaalumine ja mõõtmise pestud kulla vastuvõtmisel. Puudus ohutustehnika. Töölised elasid külmades ja niisketes kasarmutes, kohutavates ebasanitaarsetes tingimustes. Naised ja noorukid töötasid võrdselt meestega, kuid neile tasuti selle eest tunduvalt vähem. Suur osa palgast maksti tööliste välja talongidena, mille eest nad ostsid kaevanduse poodidest toiduaineid. Toidukaupade hinnad määrati omavoliliselt kaevanduseomanike poolt.

1912. aasta veebruarikuu lõpul algas Andrejevski kullakaevanduses streik; põhjuseks oli roiskunud hobuseliha müümine poes. Mõne päeva pärast liitusid streigiga kõigi kaevanduste töölised. Bolševike initsiatiivil loodi kohalikud streigikomiteed ja streigi keskkomitee. Streigil oli rahulik ja organiseeritud iseloom. Töölised nõudsid kaheksatunnilist tööpäeva, töötasu suurendamist, trahvide kaotamist, varustamise ja korteritingimuste parandamist ning viisakat kohtlemist.

Administratsioon ei teinud mingeid järeleandmisi. Ta vastas ähvardusega vallandada töölised, tõsta nad korterist välja ja katkestada toiduainete andmine. Töölised koos perekonnaga olid määratud surmale nälja ja külma läbi, kuna kullakaevanduste rajoonist oli sel aastaajal võimatu ära sõita. Kuid streikijad olid kindlad ega

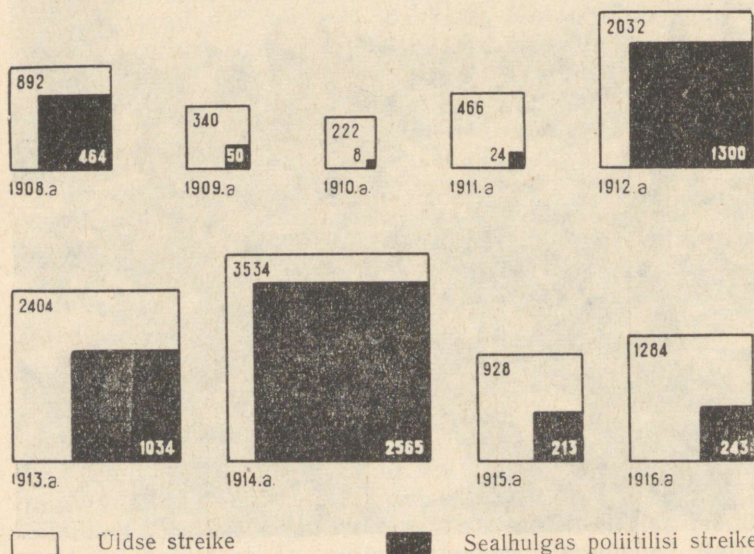

Leena veresauna ohvrid. Foto järgi.

lubanud politseil ennast välja tõsta. Siis otsustasid tsaarivõimud streigi jõuga maha suruda. Streigi keskkomitee areteeriti. Nõrjitud töölisel läksid **4. aprillil** ühes kaevanduses olevale prokurö-rile politsei seadusevastase käitumise peale kaebama. Nende teed tõkestasid politsei ja sõjavägi. Kõmasid kogupaugud relvitu rahva-hulga pihta. Üle viiesaja inimese sai selles veresaunas surma ja haavata. Duma saadikute-sotsiaaldemokraatide arupärimisele Leena veresauna kohta teatas siseminister Makarov küüniliselt: «Nii oli ja nii on ka edaspidi!» Tsarismi kuritegu kutsus välja kogu Venemaa tööliste raevuka meelepaha. Üle kogu maa levisid demonstratsioonid, miitingud ja protestistreigid.

**Töölis- ja talu-
rahvaliidumise
kasv aastail
1912—1914.**

Massilistele poliitilistele protestistreikidele järg-nesid 1. mai demonstratsioonid ja streigid. 1905.—1907. a. revolutsiooni tuleristsed läbitei-nud vene proletariaadi revolutsiooniline tead-likkus kasvas. 1912. aastal streikis üle 1 miljoni inimese. 1913. aastal omandas töölisliikumine veel suurema ula-tuse. Ta haaras Peterburi, Moskva, Baltimaad, Ukraina ja Kaukaa-sia. Laialt levinud solidaarsusstreigid olid visad ja pealetungi ise-loomuga. Töölised esitasid majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi. Võitluse avangardis olid metallitöölised — proletariaadi kõige eesrindlikum ja teadlikum väesalk. 1914. aastal tõusis töölisliiku-mise laine veelgi kõrgemale. 1914. aasta jaanuarist kuni juulini streikis üle 1,5 miljoni inimese — seega vaid veidi vähem kui 1905. aastal sama ajavahemiku jooksul.

Streikide arv aastail 1908—1916.

Laienes ka talurahvaliikumine. Viie aasta jooksul (1910—1914) toimus üle 13 000 talurahva väljaastumise. Tunduvalt tugevnes tööliste ja bolševike mõju talupoegadele, mis tõi liikumisse teadlikkuse ja organiseerituse elemente.

Rahutused armees. Tööliste ja talupoegade järel tõusid võitlusse sõdurid ja madrused. Balti ja Musta mere laevastikus, kus bolševike mõju oli eriti tugev, valmistuti 1912. aasta kevadel relvastatud ülestõusuks. Ülestõusu läbi viia ei õnnestunud, kuna provokaatorite kaudu sai valitsus selle ettevalmistamisest teada ja areteeris organisaatorid. Palju madruseid hukati. 1912. aasta suvel toimus Taškendi garnisoni sõdurite-sapööride ülestõus, kuid see suruti julmalt maha. Neliteistkümmend sõdurit poodi kohtuotsuse põhjal üles. Neile veristele arveteõiendamistele vastas proletariaat demonstratsioonide, miitingute, solidaarsus- ja protestistreikidega.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Millal algas ja milles avaldus uus revolutsiooniline tõus Venemaal? 2. Jutustage Leena veresaunast. Missugune oli selle sündmuse ajalooline tähtsus?

§ 22. BOLŠEVIKUD UUE REVOLUTSIOONILISE TÕUSU AASTAIL.

Bolševike ülesanded uutest tingimustes.

Tohutu suurt osa töölisliikumise arenemises uue revolutsioonilise tõusu perioodil etendas bolševistlik partei. Reaktsiooniaastail suutsid bolševikud säilitada partei illegaalse tuuma, tugevdada oma autoriteeti proletaarsetes hulkades. Revolutsiooniline tõus nõudis tungivalt partei ühtsuse tugevdamist ja partei puhastamist oportunistidest. Selle ülesande lahendas *partei Praha konverents* (1912. aasta jaanuaris). Konverentsil olid esindatud peaaegu kõik Venemaal tegutsevad parteiorganisatsioonid. Seega oli konverentsil kongressi iseloom. Konverents mõistis hukka menševikud-likvidaatorid ja heitis nad partei ridadest välja. Konverents tegi lõpu bolševike ja menševike formaalsele ühendusele ühes parteis. Seetõttu oli konverentsil tohutu suur tähtsus bolševike partei — uut tüüpi partei tugevdamisel. Vaadati läbi programmi ja taktika kõige tähtsamad küsimused. Konverents rõhutas, et esmajärgulisteks loosungiteks jäävad miinimumprogrammi kõige tähtsamad nõudmised: demokraatlik vabariik, mõisnike maade konfiskeerimine, kaheksatunniline tööpäev. Valiti bolševistlik partei Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga, kes viis partei uuele rünnakule isevalitsuse vastu.

Ajaleht «Pravda».

1912. aasta kevadel asutati tööliste vabatahtlike annetustega iga päev ilmuv bolševistlik ajaleht «Pravda». Selle esimene number ilmus 5. mail (ukj.). Seda päeva tähistatakse meie maal kui ajakirjanduse päeva. Eraldades oma

Bolševistlikud ajalehed aastail 1910—1914.

kasinast palgast summasid ajalehe väljaandmiseks, näitasid töölised kõrget teadlikkust ja poliitilist küpsust. «Pravda» sai tööliste armastatud ajaleheks. Ta kajastas nende vajadusi, formuleeris nõudmisi, innustas neid võitlusele. «Pravdas» avaldasid oma teoseid M. Gorki, D. Bednõi ja teised proletaarsed kirjanikud. Ajalehe tööd juhtis V. I. Lenin.

«Pravda» avaldas sõnumeid streikide kohta ja organiseeris abi streikijatele. Ulatuslike streikide päevil aga muutus «Pravda» liikumise tõeliseks keskuseks. «Pravdal» oli tohutu osa tööliklassi kasvatamisel, tema ettevalmistamisel eelseisvaiks lahinguiks. Isevalitsus jälitas ajalehte, konfiskeeris palju kordi tema tiraaži, kuid kaastöölistel õnnestus päästa suur hulk eksemplare ja neid levitada. Tsaarivõimud sulgesid ajalehe kaheksal korral, kuid jälle ilmus see muudetud nimede — «Rabotšaja Pravda», «Proletarskaja Pravda», «Putj Pravdõ» jt. all.

Legaalsete organisatsioonide võitmine bolševike mõju alla.

Suurt tähelepanu osutasid bolševikud tööliklassi legaalsetele organisatsioonidele — ametiühingutele, vastastikuse abistamise kassadele, kindlustusorganeile. Bolševike osa ja mõju neis tugevnes iga päevaga. Bolševistlikud ametiühingud etendasid suurt osa tööliste organiseerimisel ja ühendamisel.

1912. aastal lõppes III riigiduuma tegevus. Rahvavastane valimis-seadus, politseiline jälitamine ja valimiste tulemuste võltsimine tagasid III duumaga võrreldes veelgi reaktioonilisema IV riigiduuma koosseisu.

Bolševikud kasutasid valimisi isevalitsuse ja kodanlike parteide paljastamiseks. Nad püstitasid ülddemokraatlikud loosungid, mis jäid 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal ellu viimata: demokraatlik vabariik, kaheksatunniline tööpäev, mõisnike maade konfiskeerimine. Tänu edukale bolševistlikule propagandale kujunesid valimised rahvahulkade kasvatamise suureks kooliks. Suurte tööstuskeskuste töölisel ilmutasid märkimisväärset aktiivsust. Rahvarohketel koosolekutel ja miitingutel võtsid nad vastu juhendeid saadikutele, milles nad nõudsid, et saadikud oleksid rahva huvide tõelised kaitsjad.

Pealinna töölisel kirjutasid oma juhendis: «Me tahame, et duuma kõnetoolist kõlaks valjult sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni liikmete hääl proletariaadi lõppeesmärgi, viienda aasta täielike ja kärpimata nõudmiste, vene tööliklassi kui rahvalikumise juhi, talurahva kui tööliklassi kõige ustavama liitlase, liberaalse kodanluse kui rahva vabaduse reeturi kohta.»

Bolševikud said duumas kuus kohta. Püüdes duumat kui legaalset tribüüni täielikumalt ära kasutada, moodustasid nad iseseisva fraktsiooni, kuna menševikud segasid nende tööd. Bolševistlikud saadikud hoidsid tihedat sidet töölistega. Nende nõudmised ja esinemised, mis paljastasid tsarismi, leidsid tulist poolehoidu valijate hulgas. Lenini poolt juhitud bolševistlik fraktsioon etendas suurt osa tööliste ja talupoegade poliitilisel kasvatamisel. Tema tegevus oli tohutu poliitilise tähtsusega teguriks.

Poliitiline kriis sõja eelõhtul.

1914. aastal alanud Esimese maailmasõja eelõhtul küpses Venemaal uus poliitiline kriis. Revolutsiooniline situatsioon, mis püsis Venemaal XX sajandi algusest alates, teravnes. Töölisliikumine saavutas sellise ulatuse, et meenutas juba olukorda 1905. aastal. Streikidel oli poliitiline iseloom, nad olid suunatud isevalitsuse vastu.

Bakuu naftatöölise suureulatuslik streik, mis algas 1914. aasta mais, haaras ligi 50 000 töolist. Streik toimus organiseeritult bolševike juhtimisel, kelle eesotsas seisis vankumatu revolutsionäär S. G. Šaumjan. Streigi mahasurumiseks toodi kohale sõjaväeosad ja politsei. Töölisi vallandati, neid areteeriti, kuid nad jätkasid

võitlust. Venemaa töörahvas jälgis vaimustusega paljurahvuselise Bakuu proletariaadi ennastsalgavat võitlust.

Bakuulaste toetuseks tõusis juuli alguses üles Peterburi proletariaat. Putilovi tehase tööliste solidaarsusmiitingut tulistas poliitsei. Vastuseks sellele arveteõiendamisele kuulutasid töölised bolševike üleskutsel välja kolmepäevase üldstreigi. Töölised korraldasid demonstratsioone punaste lippude all. Tööliskvartaleis, eriti Viiburi linnaosas, hakati püstitama barrikaade. Tööliste vastu kutsuti välja sõjaväeosad. Küpses relvastatud ülestõus. Ent ülestõus oleks olnud enneaegne ja ei oleks antud tingimustes viinud võidule. Bolševike üleskutsel lõpetati streik organiseeritult.

Tugevnes ka «ülemkihtide» kriis. Liberaalid ja mustsadalased vaidlesid ägedalt meetodite üle võitluses läheneva revolutsiooniga. Kasvasid opositsioonilised meeleolud vene kodanluse hulgas, kes ei olnud rahul mõisnike ülevõimuga riigiaparaadis ja duumas. Kodanlus tegi valitsusele etteheiteid tema võimetuse pärast lüüa revolutsioonilist liikumist. Rahulolematus tsarismi poliitikaga kasvas isegi reaktsioonilise IV riigiduuma kodanlikes rühmitustes.

Kuid mustsadalaste ringkonnad ja õukonnakamarilja ei soovinud teha mingeid järeleandmisi. Venemaa seisis uue revolutsiooni lävel. Alanud imperialistlik sõda katkestas revolutsiooni tõusu.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Missugune tähtsus on partei Praha konverentsil? 2. Justage «Pravda» osast uue revolutsioonilise tõusu aastail. 3. Kuidas kasutasid bolševikud valimisi riigiduumasse ja duuma kõnetooli? 4. Kuidas ilmnes poliitiline kriis Esimese maailmasõja eelõhtul?

Tähtsamad aastaarvud.

Aprill 1912 Tööliste tulistamine Leena kullakaevandustes.
5. mai 1912 Hakati välja andma bolševistlikku ajalehte «Pravda».

Kirjandust klassi- väliseks lugemiseks.

K. F e d i n, Esimesed röömud, Tallinn, 1952.

§ 23. TEADUSE ARENEMINE XX SAJANDI ALGUSES.

Meenutage, milline ühiskondlik tähtsus oli XIX sajandi eesrindlike kultuuritegelaste loomingul. Missugused olid nende loomingu ühised jooned?

Aadli- ja kodanliku kultuuri kriis.

Igas rahvuslikus kultuuris, märkis V. I. Lenin, on olemas kaks kultuuri, mis on antagonistlikud, s. t. oma klassiolemuselt lepitamatult vastuolulised. Need on valitsevate klasside — aadli ja kodanluse kultuur ning rahvalik, demokraatlik, proletaarne kultuur.

See tähendab, et rahvusliku kultuuri arenemine toimub eesrindlike, revolutsiooniliste voolude visas võitluses reaktsiooniliste vooludega, mis väljendavad valitsevate klasside huve. Eriti teravneb see võitlus imperialismiajastul.

Reaalne hukkumisoht, mis rippus kapitalistliku korra kohal proletariaadi astumise tulemusena poliitilise võitluse areenile, viis selleni, et imperialismiajastul muutus kodanlus lõplikult reaktsiooniliseks jõuks. Nimelt seepärast elab aadli- ja kodanlik kultuur üle kriisi ja languse.

Hirm rahva ja revolutsiooni ees sundis valitsevaid klasse otsima pääsmist reaktsioonilistes teooriates ja religioonis. Need teooriad eitasid maailma ja ühiskonna arenemise seaduspärasuste tunneta- mise võimalikkust. Nad kutsusid üles loobuma looduse saladustesse tungimast, loobuma klassivõitlusest ja panema kogu lootuse jumalale. Eriti tugevnesid need voolud Stolõpini reaktsiooni aastail, kui kodanlus koos tsarismiga pühitse võitu ning asus vastupealetun- gile rahva vastu, revolutsiooni saavutuste vastu.

Lootes rahvast ideeliselt relvituks teha, laimasid kodanluse teoreet- tikud vabadusliikumist, vene rahva parimaid revolutsioonilisi tra- ditsioone. Nad jutlustasid klassirahu, kutsusid üles eemaldumisele ühiskondlikust tegevusest isiklikku ellu. Nende deviisiks said sõnad: «Kadugu päike, elagu pimedus.» Massilistes tiraažides iimus raamatuid, mis olid, nagu märkis V. I. Lenin, «... lausa reaktsioonilise solgivee vool demokraatia kaela»¹.

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 16. kd., lk. 113.

Individualismi, egoismi, vabaduse eest peetava võitluse avaliku reetmise jutlustamise eesmärgiks oli tõmmata rahvast eemale võitlusest, hoida ära uus revolutsioonipuhang.

Kirjanduses ja kunstis tekkisid mitmesugused formalistlikud suunad, mis taaselustasid vana reaktsioonilise teooria «kunst kunsti pärast». Nende suundade esindajad loobusid teravate ühiskondlike küsimuste püstitamisest ja oma rahva teenimisest. Nad eemaldasid elust selle võitluse ja ärevusega isiklike elamuste nautimisse. Iseloomulik kõigile neile vooludele oli formalism, s. t. kunstiteose vormi lahutamine tema sisust. Vorm sai eesmärgiks omaette. Väline ilu ja kõikvõimalikud formalistlikud veiderdused katavad kinni sisu tühisuse, tema ideelise armetuse. Välise novaatorluse all peitus sügavalt reaktsiooniline sisu.

Langusmeeleolud haarasid tunduva osa Venemaa kodanlikust intelligentsist. Nad andsid tunnistust aadli- ja kodanliku kultuuri sügavast laostumisest ja langusest.

Demokraatliku proletaarse kultuuri arenemine.

Võitluses kodanliku kultuuri vastu arenes ja tugevnes rahvalik, demokraatlik, proletaarne kultuur, milles küpsesid sotsialistlikud elemendid. *Vene ja kogu maailma kultuuri suurimaks saavutuseks imperialismiajastul oli leninism.* Leninism avaldas tohutu suurt ja määravat mõju kõigi teadus-, kirjandus- ja kunstiharude arenemisele. V. I. Lenini tööd filosoofia, ajaloo ja majanduse valdkonnas on silmapaistev panus maailma teadusesse. Nad olid pöördeliseks momendiks maailma teaduse ajaloos, avaldasid viljastavat mõju vene ja kogu maailma progressiivse kultuuri arenemisele.

Teadus.

Eesrindlikud vene teadlased loovad marksistliku teooria alusel uusi teaduslikke töid, tungivad üha sügavamale looduse saladustesse. Kodumaa ja teaduse ennastalgava teenimise eeskujuks oli suurte vene bioloogide K. A. Timirjazevi ja I. I. Metšnikovi tegevus.

Kliment Arkadjevitš Timirjazev (1843—1920) oli väljapaistev looduseuurija ja suur botaanik, aktiivne võitleja Charles Darwini materialistliku õpetuse juurdumise eest. Timirjazevi tööd taimefüsioloogia alal olid uueks etapiks darvinismi arenemises. Tema uurimused olid tihedalt seotud põllumajanduse praktikaga ja soodustasid selle arenemist. Timirjazev oli eesrindlik ühiskonnategelane, patrioot, võitleja teadusliku töö demokraatia ja vabaduse eest. Vaimustatult tervitas ta Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja andis kogu oma jõu, teadmised ja talendi rahva teenistusse. 1920. aastal valisid Moskva töölised Timirjazevi oma saadikuks Moskva Nõukogusse. Ta kirjutas: «Bolševikud, kes viivad ellu leninismi, — ma usun ja olen veendunud —, töötavad rahva õnneks ja viivad ta õnnele.»

Ilja Iljitš Metšnikov (1845—1916) pühendas oma tööd tähtsale probleemile — organismide elu ja surma küsimusele. Tema tööd

aitasid teadlastel mõista nakkushaiguste olemust ning õppida neid vältima ja ravima. Ta organiseeris esimese bakterioloogilise jaama Venemaal, töötas välja immuunsusteooria, tegi palju tuberkuloosi ja põletikuliste protsesside uurimiseks. Metšnikov oli materialist ja ateist, aktiivne võitleja eesrindliku teaduse eest. Tsaarivalitsuse jälitamise tõttu oli ta sunnitud Venemaalt lahkuma ja 1888. aastast kuni oma elu lõpuni töötas ta Pasteuri Instituudis Pariisis. Kuid ta ei katkestanud sidemeid kodumaaga. Tema laboratoorium sai vene mikrobioloogide ettevalmistamise keskuseks. Metšnikov oli peaaegu kogu maailma teaduste akadeemiate auliige. Vene teadlased hindasid teda kui «tohutu suurt, kogu maailmas hinnatud vene õpetatud jõudu».

Puhkeb õitsele suure füsioloogi, loomade ja inimese kõrgema närvi-tegevuse materialistliku õpetuse looja Ivan Petrovitš Pavlovi (1849—1936) talent. Tema õpetus tingitud refleksidest võimaldas tungida inimese psüühika saladustesse, avastada rea peajus toimuvaid keerukaid protsesse. Pavlovi elu, tema mitmekülgne tegevus meditsiini ja bioloogia alal oli rahva teenimise suureks kangelasteoks. «Mis ma ka ei teeks,» kirjutas ta, «alati mõtlen ma, et teenin sellega, kuivõrd lubab minu jõud, eelkõige oma isamaad, meie vene teadust.»

Pärast revolutsiooni, kodusõja, laose ja nälja rasketes tingimustes ei lahkunud ta kodumaalt, vaid jätkas töötamist oma rahva hüvanuks. Nõukogude korra ajal tegi ta suuri avastusi kõrgema närvi-tegevuse uurimisel ja teda peeti maailma füsioloogide patriarhiks. Suur looduse ümberkujundaja oli kuulus teadlane-seleksionäär Ivan Vladimirovitš Mitšurin (1855—1935), kelle tööd taimede hübriidiseerimise alal võitsid juba tookord ülemaailmse tunnus-

Kliment Arkadjevitš Timirjasev.

Ivan Petrovitš Pavlov.

Nikolai Jegorovič Žukovski.

Väljapaistev teadlane Nikolai Jegorovič Žukovski (1847—1921), keda Lenin nimetas vene lennunduse isaks, lõi õhusõidu ja lennukiehituse teoreetilised alused. Pärast Oktoobrirevolutsiooni tegi Žukovski ära suure töö uue, nõukogude lennunduse alal. Tagasihoidlik Kaluga õpetaja Konstantin Eduardovič Tsiolkovski (1857—1935), geniaalne unistaja ja õpetlane, töötas välja reaktiivlendude teooria ning põhjendas kosmoselendude võimalikkust. Tema õpetus oli suur ennustus, mille viis täide nõukogude rahvas meie päevil.

**Väljapaistvad
maadeuurijad.**

Tunduvat edu saavutas vene geograafiateadus. Suurepärase õpetlane ja rändur P. K. Kozlov uuris Tiibetit ja Kesk-Aasiat. P. P. ja V. P. Semjonov-Tjan-Šanski reisid mööda meie maad andsid tohutut materjali Venemaa loodusrikkuste uurimisel.

Mehine ja kartmatu Arktika uurija G. J. Sedov organiseeris tsaarivalitsuse vastuseisule vaatamata 1912.—1914. aastal ekspeditsiooni põhjapoolusele. Sedov hukkus selle ekspeditsiooni ajal. Tema reis oli kangelas tegu kodumaa ja teaduse nimel.

**Ulesanne ja
küsimusi.**

konnas igaüks neist töötas?

1. Milles avaldus aadli- ja kodanliku kultuuri kriis imperialismiajastul? Mis oli selle põhjuseks? 2. Nimetage XX sajandi alguse väljapaistvaid vene teadlasi. Millises vald-

tuse. Teaduslike katsetega tõestas Mišurin esimesena bioloogia ajaloos taimeorganismide arenemise juhtimise võimalikkust. See oli uueks etapiks darvinismi arenemises. Mišurin oli teadlane-patrioot. Tema teoreetilised tööd ja praktilised katsed uute puuvilja- ja marjasortide aretamisel said juba enne revolutsiooni kogu maailmas tuntuks. Vaatamata sellele et tsaarivalitsus keeldus osutmast talle materiaalset abi, lükkas Mišurin kategooriliselt tagasi Ameerika valitsuse järelejätmatud ettepanekud müüa oma taimede kollektsioon.

Mišurini talent puhkes eriti õitsele nõukogude võimu aastail, mil ta teenis põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise suurt üritust.

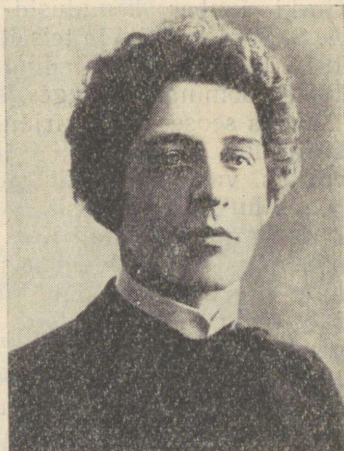
Eesrindlike kirjanike üleminek revolutsiooni poolele.

vene realistliku kirjanduse traditsioone. Nad lõid teoseid, mis jätsid sügava jälje vene kirjanduse ajalukku. A. A. Blokist sai Vene revolutsiooni laulik, V. J. Brjussov aga andis hiljem suure panuse nõukogude luule arenemisse. Vene intelligentsi parimad esindajad andsid oma talendi revolutsiooni ja rahva teenistusse.

Kirjandus. Sel ajal juba üle maailma kuulus kirjanik L. N. Tolstoi lõi uued suurepäraseid teosed — «Ülestõusmine», «Hadži-Murat» jt. Puhkes õitsele A. P. Tšehhovi, V. G. Korolenko ja D. N. Mamin-Sibirjaki talent. Ilmuvad uued väljapaistvad kirjanikud, kes kujutavad sügavalt ja tõepäraselt vene elu — A. I. Kuprin, I. A. Bunin, V. V. Veressajev ja teised.

Tohutu osa vene ja maailmakirjanduse arenemises oli suurel proletaarsel kirjanikul Aleksei Maksimoviš Gorkil (Peškovil) (1868—1936). Ta alustas kirjanduslikku tegevust möödunud sajandi lõpul. Juba oma esimestes teostes («Laul Kotkast», «Laul Tormilinnust», jutustused) esines ta «revolutsiooni tormilinnuna», vabaduse laulikuna, võitlejana tõe ja õiguse eest. Tema teosed «Põhjas», «Väikekodanlased», «Vaenlased», «Foma Gordejev» jt. paljastasid kodanliku ühiskonna väikekodanlikkust, tardumust ja laostumist. Nad olid panuseks vene kirjanduse varaaia.

Eesrindlikud teadlased, kirjanikud, kunstnikud ja muusikud leidsid endas jõudu reaktioonilistest vooludest lahku löüa. Suurepäraseid vene luuletajad A. A. Blok ja V. J. Brjussov püüdsid üle saada kirjanduse irdumisest elust ja jätkata

Aleksander Aleksandrovitš Blok.

Aleksei Maksimoviš Gorki.

Gorki etendas tähtsat osa võitluses reaktsooniliste, dekadentlike vooludega kunstis. Tema sõnad: «Inimene — see kõlab uhkelt!» sisendasid inimestele usku oma jõusse, aitasid ilmnedä inimhinge kõige parematel ja kaunimatel joontel. Gorki äratas rahva võitlusele isevalitsuse ja kapitali ikke vastu. Tema teosed on tulvil optimismi, usku vene rahvasse ja tema õnnelikku tulevikku. Gorki oli tihedalt seotud bolševike parteiga. Ta pani aluse proletaarsele kirjandusele Venemaal, sotsialistlikule realismile.

Gorki ümber koondusid proletaarsed kirjanikud D. Bednõi, A. S. Serafimovitš ja teised.

1912. aastal algas Vladimir Vladimirovitš Majakovski (1893—1930) loominguline tegevus.

Tihedas seoses vene kirjandusega arenes teiste meie maa rahvaste kirjandus. Ka neile oli iseloomulik eesrindliku, rahvaliku kultuuri võitlus valitsevate klasside reaktsoonilise kultuuriga. Ukraina rahva hulgast võrsusid suurepäraseid kirjanikud ja luuletajad — Ivan Franko, Mihhail Kotsjubinski, Lesja Ukrainka. Sel ajal algas silmapaistvate valgevene poetide Janka Kupala ja Jakub Kolasi ning kasahhi rahvalauliku Džambuli loominguline tegevus. Oma suurepäraseid teosed löid osseedi luuletaja Kosta Hetagurov ja gruusia kirjanik Ilja Tšavtšavadze.

Kunst.

Formalistlike suundade levimine kunstis puudutas silmapaistvaid vene kunstnikke, muusikuid ja näitlejaid vähe. Sagedamini muutusid formalistideks keskpäraseid kunstnikud, kellele moc järgimine oli oma nime ümber kõmu loomise vahendiks.

Eesrindlik kunst arendas edasi vene kunsti suurkujude realistlikke traditsioone.

Kujutava kunsti valdkonnas saavutasid suurt edu sellised kunstnikud, nagu I. J. Repin, V. A. Serov ja M. A. Vrubel. Demokraatide

МОСКОВСКИЙ
ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ТЕАТР

Kunstiteatri embleem.

Valeri Jakovlevitš Brjussov. Kunstnik M. A. Vrubeli portree järgi.

ja realistidena esinesid oma loomingus kunstnikud V. M. Vasnetsov ja M. V. Nesterov. Sellesse ajajärku kuulub kunstnike I. E. Grabari, K. F. Juoni ja B. M. Kustodijevi ning skulptor S. T. Konenkovi loomingulise tegevuse algus, kelle talent puhkes täielikult õitsele nõukogude võimu aastail.

Vene ja maailma muusika ajaloos võitsid aukoha S. I. Tanejevi ja A. N. Skrjabini sümfoonilised teosed, A. K. Glazunovi, S. V. Rah-

maninovi ning A. T. Gretšaninovi sümfooniad ja ooperid. Need heliloojad, arendades edasi vene klassikalise muusika traditsioone, ütlesid uue sõna kunstis, kujutades oma teostes tõepäraselt rahva tundeid ja elamusi.

Teatrikunstis oli ülemaailmse tähtsusega sündmuseks Moskva Kunstiteatri tegevus. Teatri asutasid 1898. aastal kaks suurepäraselt kunstnikku — K. S. Stanislavski ja V. I. Nemirovitš-Dantšenko. See tõeliselt rahvalik teater püüdis igati kujutada elutõde, kasvatada vaataja esteetilist maitset maailma ja vene dramaturgia parimate eeskujude najal. Teatrielu suurepärasteks sündmusteks oli A. P. Tšehhovi («Kirsiaed», «Kolm õde», «Kajakas» jt.) ning A. M. Gorki näidendite («Põhjas» ja «Väikekodanlased») lavastamine.

Ülemaailmse kuulsuse tõid vene muusikateatrile sellised lauljad ja näitlejad, nagu F. I. Šaljapin, L. V. Sobinov ja A. V. Neždanova. Eesrindliku vene kultuuri mõju, kõigist Venemaa rahvustest kirjanike, kunstnike ja teadlaste koostöö, kollektiivne võitlus ühise vaenlase — Vene tsarismi vastu kajastus soodsalt meie maa arvukate rahvaste rahvusliku kultuuri arenemises.

Tsarism — kultuuri vaenlane.

Kultuuri ja hariduse alal teostas Vene isevalitsus reaktsioonilist, rahvavastast poliitikat. Kõigi vahenditega pidurdas ta eesrindliku kultuuri arenemist, takistas hariduse levimist rahva hulgas, hukutas puuduse ja jälitamistega rahva seast kerkinud talente.

Suurepärane vene õpetlane Metšnikov oli sunnitud Venemaalt lahkuma. Timirjazevit kiusati reaktsiooniliste ajalehtede veergudel taga kui jumalasalajat. Tsiolkovski geniaalseid avastusi ei tunnustatud ja ta jäi Kaluga gümnaasiumi tundmatuks õpetajaks. Rasketes materiaalsetes tingimustes töötas Mitšurin. Kibestunult kirjutas ta: «Meil Venemaal suhtutakse halvustavalt ja umbusklikult kõigesse venepärasesse, kõigisse vene inimeste originaalsetesse töödese.»

Isevalitsus ajas eesrindlikke õpetlasi ülikoolidest minema. 1911. aastal pandi toime Moskva ülikooli täielik laastamine. Sada kaks-kümmend viis parimat teadlast lahkus ülikoolist protesti märgiks valitsuse reaktsioonilise poliitika vastu, sest valitsus juurutas usupimedust, obskurantismi, ebausku.

Keskkoole oli riigis endiselt vähe. Isegi algkoole ei jätkunud. 1910. aastal ei õppinud algkoolis ligi 1 miljon last kohtade puudumise tõttu. Ohtused kursused tööliste ja rahvaülikoolid, mis asutati demokraatliku üldsuse summadega, suutsid ainult tühisel määral rahuldada rahva püüdlemist haridusele. Venemaa oli rahvahariduse tasemelt kõige mahajäänud maa Euroopas.

Lenin kirjutas 1913. aastal: «... umbes neli viiendikku lastest ja alaealistest Venemaal on jäetud rahvaharidusest!» Niisugust metsikut maad, kus rahvahulgad oleksid hariduse, val-

guse ja teadmiste poolest niivõrd *paljaks röövitud* — niisugust maad ei ole Euroopasse peale Venemaa enam ainsatki jäänud.»¹ Tsarism oli kultuuri vaenlane, pidurdas tema arenemist. Alles Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas piiramatud võimalused hariduse levitamiseks rahva hulgas, teaduse, kirjanduse ja kultuuri igakülgselt arenemiseks.

Ülesanne ja küsimusi.

korra pahesid ja roiskumist?

1. Tooge näiteid demokraatliku proletaarse kultuuri arenemise kohta. 2. Millistes teile tuntud ilukirjanduslikes ja kunstiteostes paljastatakse kõige eredamalt kapitalistliku

Kirjandust klassi- väliseks lugemiseks.

A. P o p o v s k i, Pavlov, Tallinn, 1948.

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 19. kd., lk. 116.

4.

§ 25. ESIMENE MAAILMASÕJA PÕHJUSED JA ISELOOM.

1914. aasta suvel puhkes esimene imperialistlik maailmasõda, millest võtsid osa 33 riiki elanike arvuga üle poolteise miljardi inimese. Sõda tõi loendamatuid kannatusi kogu maailma rahvastele, röövis miljonid inimesi. Selles sõjas tapeti 10 miljonit inimest ja haavata sai 20 miljonit inimest.

Imperialistlike vastuolude teravnemine.

Sõja peamiseks põhjuseks oli vastuolude tugevnemine imperialistlike suurriikide ja riikide gruppide vahel. Lenin õpetas, et sõjad on kapitalismi vältimatud kaaslased. Imperialismi tingimustes teravnus eriti võitlus kolooniate ja müügiturgude, juba jaotatud maailma ümberjaotamise pärast. Kapitalistlike maade ebaühtlase, hüppelise arenemise tagajärjel imperialismiajastul tõusis XX sajandi alguses majanduslikus mõttes ühele esikohale maailmas Saksamaa. Saksa imperialism, pretendeerides maailmavalitsemisele, alustas võitlust maailma ümberjaotamise ja kolooniate haaramise eest, püüdis kindlustada endale esikohta maailmaturul. Eriti teravad olid vastuolud Saksamaa ja Inglismaa vahel, kuna viimasele kuulusid tohutud koloniaalvaldused kõigis maailmajagudes.

Teravnesid ka vastuolud Prantsusmaa ja Saksamaa vahel. Juba XIX sajandi lõpul püüdis Saksa sõjaväeline klikk valla päästa sõda Prantsusmaa vastu, purustada ja kehtestada oma hegemoonia Euroopas. Ainult Venemaa vahelesegamine hoidis sõja ära. Imperialistlik Saksamaa ei loobunud oma plaanidest, pretendeerides lisaks veel Prantsusmaa kolooniatele Aafrikas. Prantsusmaa tahtis tagasi saada sõja tagajärjel Preisimaaga aastatel 1870—1871 kaotatud territooriume. Soovides tugevdada oma mõju Euroopas, püüdis prantsuse kodanlus haarata ka mõningaid Saksa alasid.

Vene tsarism oli majanduslikult sõltuv teistest imperialistlikest riikidest, eriti Prantsusmaast ja Inglismaast. Kuid ka temal olid omad imperialistlikud eesmärgid, pealegi muutusid vastuolud ühelt poolt tsaari-Venemaa ning teiselt poolt Saksamaa ja tema liitlase Austria-Ungari vahel äärmiselt pimevaks. Eriti suured olid need vastuolud Lähis-Idas ja Balkanil. Siia tungis hoogsalt sisse Saksa

kapital, ähvardades lõplikult likvideerida Venemaa mõju neis piirkondades.

Maailmasõda valla päästes püüdsid imperialistid lõhkuda rahvusvahelise proletariaadi tugevnevat ühtsust, ässitada eri maade töölisi üksteise kallale. Sel teel lootsid nad lämmatada kasvavat revolutsioonilist liikumist.

Kahe sõjalise grupeeringu moodustumine.

Vastuolude teravnemine imperialistlike riikide vahel viis kahe vaenuliku grupeeringu moodustumisele. Ühelt poolt kujunes juba XIX sajandi 80-ndail aastail Saksamaa, Austria-Ungari ja Itaalia sõjaline liit (Kolmikliit). Teiselt poolt moodustus XIX sajandi 90-ndail aastail Venemaa ja Prantsusmaa sõjaline liit, millega 1907. aastal ühines Inglismaa. Sellega jõudis lõpule teise imperialistlike riikide — Venemaa, Prantsusmaa ja Inglismaa bloki kujunemine (Kolmikleping ehk Antant).

Vastuolude teravnemine nende sõjaliste blokkide vahel viis Esimese maailmasõja puhkemisele. Initsiatiiv selle vallapästmisel kuulus Saksamaale, kes valmistus sõjaks paremini kui teised ning otsis soodsat momenti ja sobivat ajendit kallaletungiks.

Peamiste sõjast osavõtjate eesmärgid.

Missugused olid riikide eesmärgid selles sõjas? Sõjal oli vallutuslik, imperialistlik iseloom mõlema vaenuliku grupeeringu poolt. Teda peeti kodanluse ja mõisnike huvides, kes rajasid oma heaolu rahvaste verele ja kannatustele. Inglismaa püüdis säilitada oma ülevõimu maailmaturul ja tohutuid kolooniaid, mille riisumine andis hiiglaslikke kasumeid, ning kõrvaldada ohtlik konkurent Saksamaa näol. Prantsusmaa loosis saada tagasi Elsassi ja Lotringi ning hõivata Saari kiviõebasseini. Vene tsarism tahtis tugevdada oma positsioone Balkanil ja Lähis-Idas, laiendada oma läänepiiri, mis aga peamine, haarata Bosporus ja Dardanellid.

Mobilisatsioon armeesse 1914. aastal. Foto järgi.

Eriti suur oli saksa kodanluse isu. Saksamaa pretendeeris suurele osale Inglismaa ja Prantsusmaa kolooniatest, lootis kindlustuda Balkanil ja Lähis-Idas, hellitas Poola hõivamise, Ukraina, Baltimaade ja Valgevenemaa Venemaa küljest kiskumise plaane.

Sõja ajend. Sõja ajendiks sai Austria-Ungari troonipärija Franz-Ferdinandi tapmine 1914. aasta juunis serbia natsionalistide poolt. Austria-Ungari esitas Serbiale ultimaatumi, mis alandas viimase rahvuslikku väärikust. Vaatamata sellele, et Serbia võttis vastu peaaegu kõik selle ultimaatumi punktid, alustas Austria-Ungari valitsus Saksamaa poolt õhutatuna Serbia vastu sõda.

Venemaa oli Serbia liitlane. Vene valitsus kuulutas välja üldmobilisatsiooni. Saksamaa ultimaatum, milles nõuti mobilisatsiooni katkestamist, lükati tagasi. **19. juulil (1. augustil) 1914. a.** kuulutas Saksamaa Venemaale sõja. Seejärel astus sõtta Prantsusmaa, ja pärast seda, kui Saksamaa tungis kallale Belgiale, astus Saksamaa vastu sõtta ka Inglismaa. Nii algas maailmasõda.

Erinevate klasside ja nende parteide suhtumine sõjasse.

Vene kodanlus, nii nagu teistegi maade kodanlus, tervitas sõda, mis tõotas talle kergemat rikkumist sõjaliste tellimuste arvel ja uute turgude haaramist. Kodanlus ja aadlikud avaldasid täielikku toetust isevalitsusele. Kõik sõdivate riikide kodanlikud ja väikekodanlikud parteid olid oma valitsuste pool. Euroopa riikide sotsiaaldemokraatlikud parteid ja menševikud reetsid töölisklassi ürituse, läksid kodanluse lõa otsas. Nad toetasid tsarismi poolt püstitatud loosungit: kõigi jõudude ühendamise «oma isamaa kaitsmiseks», mis sisuliselt tähendas tsarismi kaitsmist.

Ainult bolševike partei, keda juhtis V. I. Lenin, jäi ustavaks oma internatsionaalsele kohusele. Ta pidas sõda röövsõjaks, vallutussõjaks ja püstitas loosungi muuta imperialistlik sõda kodusõjaks, sõjaks oma valitsuste, oma kapitalistide ja mõisnike vastu.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Miks tugevneb imperialismiajastul sõjaohu? 2. Missugused olid Esimese maailmasõja põhjused ja iseloom? Kes olid peamised süüdlased sõja puhkemises? Mis oli ajendiks sõja puhkemisele? 3. Tõestage, et Esimene maailmasõda oli peamiste osavõtjate poolt ebaõiglane sõda, vallutussõda. 4. Kuidas suhtusid Esimesse maailmasõjasse Vene ühiskonna mitmesugused klassid ja nende huve väljendavad poliitilised parteid?

**VSDTP
PETERBURI
KOMITEE
ÜLESKUTSE.**

(1914. aasta
augusti algus.)
(Väljavõtteid.)

On kätte jõudnud erakordse, ülemaailmse tähtsusega sündmused. Lõkendab Euroopa tulekahju, mille on igast küljest süüdanud konkureeriv kodanlus. Miljonid Venemaa, Saksamaa, Prantsusmaa, Austria, Inglismaa ning teiste riikide töölised ja talupojad on kistud ära rahuliku töö juurest ja seatud üksteise vastu surmarelvaga käes üksnes selleks, et oma veremerega luua olukorra peremeestele võimalus pigistada kapitali orjadest välja veel rohkem lisaväärtust.

Müüdav ja elu valitsejate ees roomav kodanlik ajakirjandus püüab kogu jõust süstida rahvahulkadesse vennatapjaliku natsionalismi mürki, et neid uimastada ja tõrkumatult tapatalgule viia.

Töölisajakirjandus on lämmatatud, ei ole enam tema sõna, mis on töölisklassidele praegu nii vajalik, ei ole kedagi, kes vene rahva timukale — Vene valitsusele — heidaks näkku, et mitte tema, tööliste ning talupoegade rõhuja ja mõrtsukas, ei pea esinema rahva nimel.

Niisugusel momendil ei saa sotsiaaldemokraatia vaikida. Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei elab, ja ainult tema võib nüüd öelda töölisklassidele: Seltsimehed! Valitsus ja kodanlus külvasid tuult — nad lõikavad tormil!

Loendamatuid viletsusi toob sõda vene rahvale ning eelkõige töölisklassile ja talurahvale.

Kuid toogu sõda ametlikule Venemaale ja tema liitlastele kaotuse või võidu, töölisklass mõistab niikuinii üha sügavamalt, et praegune kord püsib üksnes verel, vägivaltal ja pettusel, et sellisest olukorrast saab olla vaid üks väljapääs — revolutsioon. Euroopa sõda jätab maha sadu tuhandeid, võib-olla isegi miljoneid laipu. Ning ta vapustab ja viib segadusse ka riikide poliitilised süsteemid ja (nende) majandusliku aluse.

Ja sellel momendil peab proletariaat olema valmis, organiseeritud, et täies varustuses tormata kallale vägivalitsejate valitsusele ja teha lõpp nende võimutsemisele.

See ülesanne on ühine nii Venemaa kui ka Saksamaa ja Austria proletariaadile — likvideerida feodalismi ja pärisorjuse igandid, pühkida minema kõik monarhistlikud kilud, vabastada oma maa poliitilisest rõhumisest ja kehtestada demokraatlik vabariik!

See on meie esmane, järjekordne ülesanne!

Teadlikud töölised mõistavad seda hästi. Nende kohus on nüüd viia see propaganda laiadesse rahvahulkadesse, sõjaväe ridadesse, tagavaraväelaste hulka jm.; nende kohuseks antud momendil on kõigi vahenditega kindlustada

parteiorganisatsiooni, tugevdada arvuliselt tema ridasid, suurendada partei kassat, varuda relvi, et isevalitsusliku režiimiga lõpliku arveteõiendamise momendil proletaarne armee oleks valmis.

Iga teadliku sotsiaaldemokraadi kohuseks on mitte raisata jõude partisasi- ja eraviisiliseks tegutsemiseks, vaid rahulikult ja läbimõeldult kindlustada neid. Me kutsume teid seda kohust täitma, seltsimehed!

Maailmasündmused lähenevad. Saabuvaate vapustuste ja poliitiliste pöörete taga seisab juba sotsiaalse revolutsiooni vari. Selle lõppeasmärgi poole püüdleb kõigi maade proletariaat. Kuid vene proletariaadi teel seisab veel palju takistusi, ning vene tööliklassil tuleb teha kangelaslikke jõupingutusi, et isevalitsuslik kord jäljetult hävitada.

Nikolai Verise valitsus on viimne isevalitsuslik valitsus ja Nikolai Verine, see viimane Romanovite järglane, on viimne Vene tsaar. Kuni võimul on praegune valitsus ja rõhub karistamatult töörahva hulki, kuni võim ei ole läinud poliitiliselt vaba rahva kätte, niikaua ei saa olla rahu, niikaua jääb püsima lõputu verevalamise oht. Revolutsioon on lähenemas. Rakendame kõik jõud, et ta oleks võidukas. Organiseeruge, seltsimehed, tehke visa ja energilist tööd kuni otsustava momendini!

Maha isevalitsuslik monarhia!

Elagu sotsialism!

Elagu revolutsioon!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu Asutav Kogu!

Elagu rahvaste üheõiguslust!

Amnestia kõigile vabaduse märtreile!

Elagu Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei!

Küsimusi.

1. Kuidas hindasid bolševikud Esimest maailmasõda?
2. Millised ülesanded püstitas bolševike partei proletariaadile?
3. Millised loosungid esitas bolševike partei?

Venemaa ette-
valmistamatus.

Venemaa astus imperialistlikku sõtta ilma selleks küllaldaselt ette valmistumata. Pärast sõda Jaapaniga viidi Vene armees läbi rida ümberkorraldusi, mis parandasid tema olukorda. Kuid reforme ei viidud lõpuni. Ei olnud piisavalt suurtükke, vintpüsse ja laskemoona ning Venemaa mahajäänud majandus ei suutnud kindlustada sõjatööstuse kiiret arenemist. Üldreeglina juhatasid Vene vägesid endiselt nõrga ettevalmistusega, tihti aga lihtsalt andetud kindralid, kes ei mõistnud kaasaegse sõja mastaape.

Saksamaa
sõjaplaanid.

Püüdes vältida sõda kahel rindel, andis Saksamaa esimese hoobi Belgiale ja Prantsusmaale. Tema plaan seisis selles, et purustada Prantsusmaa välksõjas ja seejärel paisata kõik jõud Venemaa vastu. Sõja alguses pidi peamist lahingutegevust Venemaa vastu arendama Austria-Ungari.

Lõõnud puruks Belgia, liikus Saksa armee kiiresti Pariisi poole. Inglise-Prantsuse väed taganesid. Prantsusmaa oli väga raskest seisukorras.

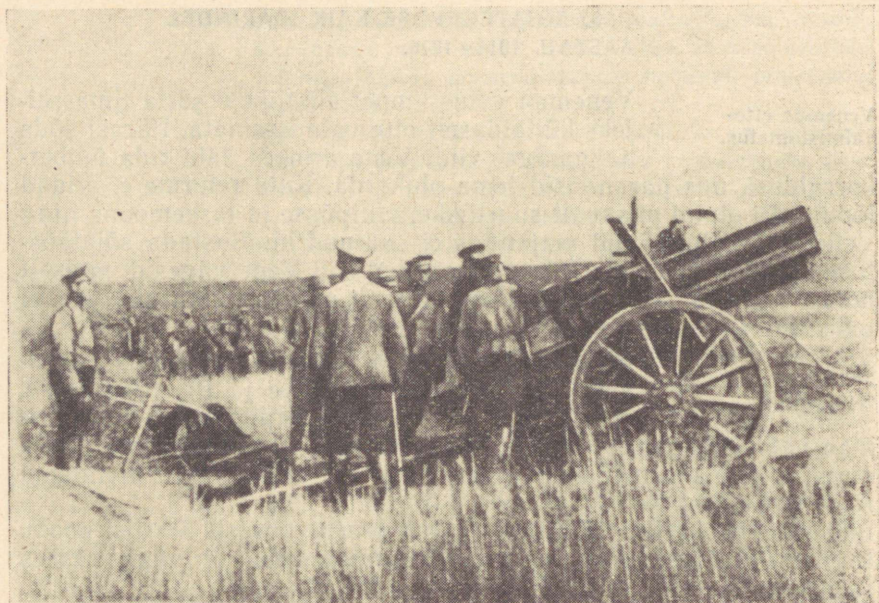
Liitlased nõudsid tsarismilt viivitamatu pealetungi alustamist, et tõmmata Saksa väed Läänerindelt eemale ja hoida seega ära Prantsusmaa purustamine. Olles veel mitte täielikult koondanud oma armeed, asus Venemaa liitlastele appi.

Sõja algus Ida-
(Vene) rindel.

Ida-(Vene)rinne kulges Balti merest kuni Rumeeniani. Ta jagunes kaheks rindeks: Looderinne (Balti merest kuni Bugi jõe alamjooksuni), mis oli suunatud Saksamaa vastu, ja Austria-Ungari vastane Edelarinne (piki Vene—Austria piiri kuni Rumeeniani).

1914. aasta augustis tungisid kaks Vene armeed Ida-Preisimaale ja andsid Saksa vägedele rea purustavaid lööke. Saksamaad ähvardas kogu Ida-Preisimaa kaotamine. Tal tuli kiiresti paisata suured jõud Läänerindelt Idarindele, et peatada Vene armee pealetung. See kergendas Prantsusmaa olukorda ja soodustas Saksa vägede pealetungi pareerimist läänes. Kuid Looderinde Vene armeede lõppes see enneaegne ja halvasti ettevalmistatud pealetung katastroofiga. Uhe armee juhataja kindral Rennenkampfi kuritegeliku viivitamise tagajärjel jäid teise armee (kindral Samsonovi armee) kaks korpust piiramisrõngasse ja hukkusid. Seejärel löid sakslased Ida-Preisimaalt tagasi ka Rennenkampfi armee.

Tunduvalt edukamalt tegutsesid Vene väed Edelarindel. Siin asusid neli armeed pealetungile ja andsid Austria-Ungari vägede pea jõududele hävitava löögi. Vene väed vallutasid Lvovi ja Tšernovitsõ ning blokeerisid Przemysli kindluse; peaaegu kogu Galiitsia oli hõivatud venelaste poolt. Austerlased kaotasid üle 400 000 sõduri

Vene patarei Edelarindel. Kaader 1915. aasta filmikroonikast.

ja ohvitseri. Saksamaa pidi paiskama Poolasse suured jõud, et päästa oma liitlane.

Vene armee pealetung purustas sakslaste välksõja plaani. Saksa armee ei suutnud saavutada otsustavat võitu Prantsusmaa üle, kuna varitses Vene vägede sissetungi oht Saksamaa enda territooriumile. Saksa väejuhatuse katseid Vene vägesid Poolast tagasi lüüa ei krooninud edu.

See oli võimalik vaid tänu vene sõdurite kangelaslikkusele ja ennatsalgavusele, see saavutati nende ühiste kolossaalsete jõupingutuste hinnaga.

Pärast 1914. aasta sügisesi lahinguid sattus Vene armee ise väga raskesse olukorda. Ilmnes Venemaa ettevalmistamatus sõjaks: ei jätkunud relvi ja lahingumooni, tööstus ei tulnud toime sõjaliste tellimustega ega transport vedudega.

1914. aasta sügisel tungis Venemaale sõda kuulutamata kallale Türgi, kuid peagi said tema väed Taga-Kaukaasias raskete kaotuste osaliseks.

Vene armee taganemine.

Vene armee edukas lahingutegevus 1914. aastal ja 1915. aasta alguses sundis Saksamaad ja Austria-Ungarit koondama oma peajõud 1915. aastal Venemaa vastu. Saksa väejuhatuse otsustas anda pealöögi Idarindel, et sundida Venemaad sõjast välja astuma ning seejärel

kogu võimsusega söösta Prantsusmaa ja Inglismaa kallale. Venemaa vastu koondati vastase tohutud jõud (ligi pool Saksamaa ja Austria-Ungari kõigist relvastatud jõududest).

1915. aasta kevadel ja suvel tuli Vene armeel, kellel oli terav puudus relvastusest ja lahingumoonast, pidada verist kaitsesõda hambuni relvastatud vaenlasega. Raskest olukorrast andis tunnistust ainuüksi see fakt, et kümnele lasule sakslaste poolt vastas Vene suurtükivägi ühega.

Liitlased ei osutanud Venemaale tõsist abi ega võtnud ette suuri pealetungioperatsioone Vene vägede olukorra kergendamiseks. Nad ei abistanud Venemaad isegi sõjatehnika ja lahingumoonaga. Vaenlase survele jättis Vene armee suurte kaotustega elavjõus ja tehnikas maha Poola, osa Baltimaadest, Lääne-Valgevenemaast ja Lääne-Ukrainast. Sõja algusest alates oli kaotatud üle 3,5 miljoni inimese surnute, haavatute ja vangilangenutena. Kaadriarmee oli peaaegu täielikult rivist välja löödud.

Kuid siiski ei õnnestunud Saksamaal Venemaad purustada. 1915. aasta sügisel kindlustusid Vene väed uutel positsioonidel ja peatasid vaenlase. Sõda võttis pikaleveniva positsioonisõja iseloomu. Idarinne aheldas endiselt Saksa-Austria vägede suured jõud enda külge.

Pealetung Edelarindel.

1916. aastal püüdis Saksamaa uuesti Prantsusmaad purustada, pidades Vene armeed pärast 1915. aasta lüüasaamist tõsisteks pealetungioperatsioonideks võimetuks. Veebruaris alustasid Saksa väed Verduni kindluse ründamist, mis kaitses teed Pariisi. Ka seekord tuli Venemaa oma liitlastele appi.

Pealöök anti Edelarindel: **1916. aasta mais** murdsid Vene väed andeka kindrali A. A. Brussilovi juhtimisel läbi Austria-Ungari

Brussilovi pealetungi ajal võetud esimesed sõjavangid. Foto järgi.

rindest. Austria-Ungari väed löödi puruks ja nad alustasid korratut taganemist. Ainuuksi vangilangenutena kaotasid nad üle 400 000 inimese. Jälle tõmbas Vene armee pealetung Saksamaa jõud läänest ära ja kergendas olukorda Verduni all. Purustamisest päästeti ka Itaalia (kes katkestas lepingu Saksamaaga ja astus 1915. aastal sõtta Antandi poolel). Itaalia armee oli sel ajal katastroofi äärel. 1916. aastal andsid Vene väed ka rea raskeid lööke Türgi armeele Taga-Kaukaasias ja paiskasid ta Venemaa piirist eemale. Kuid esialgset edu edasi arendada Vene vägedel ei õnnestunud. Tsaari peakorter ei andnud Edelarindele õigeaegselt vajalikke reserve ja lahingumoona. Sakslastel õnnestus suuri jõude koondades Vene vägede pealetung seisma panna.

1916. aasta kampaanial oli väga suur tähtsus kogu sõja käigule. Austria-Ungari armeele said osaks sellised kaotused, millest ta ei suutnud enam toibuda. Tänu Vene vägede tegevusele tekkis täiesti ilmne Antandi jõudude ülekaal. Keiserliku Saksamaa lootused võidule sõjas maeti lõplikult maha.

Ulesandeid ja küsimusi.

1. Jutustage sõjategevuse käigust Vene rindel 1914. aastal. Miks ei õnnestunud Vene armeel saavutatud edu edasi arendada? 2. Missugused olid sõjategevuse käik ja tulemused Ida-(Vene)rindel 1915. aastal? Missugused olid lüüasaamise peamised põhjused? 3. Jutustage sõjaliste operatsioonide käigust Vene rindel 1916. aastal. Millist mõju avaldasid nad kogu Esimese maailmasõja käigule? 4. Kandke kontuurkaardile tähtsamad operatsioonid Ida-(Vene)rindel.

111

§ 27. REVOLUTSIOONILISE KRIISI KÜPSEMINE VENEMAAL.

Majanduslik laos.

Pikaldane, veniv sõda kurnas välja kõik tsaari-Venemaa ressursid. Sõjaliste operatsioonide ulatus oli tsaaripoliitikele ja -kindralitele täiesti ootamatu. Armee jäi vintpüssideta ja padruniteta.

Langes söe- ja naftatoodang, rida tööstusharusid vähendas tootmist. Ei jätkunud toorainet, kütust ega kvalifitseeritud töölisi. 1915. aastal hoogustunud tööstuse mobiliseerimine parandas mõningal määral armee varustamist, kuid Venemaa majanduse nõrkuse tõttu ei saadud rinde vajadusi täielikult rahuldada. Üsna pea avaldus sõjaliste ettevõtete töös kogu Venemaa majanduse üldine kriis. Laos transpordis, tooraine, kütuse ja tööjõu puudumine võtsid järjest ähvardavama ulatuse. Terav kriis transpordis põhjustas häireid armee ja linnade varustamisel toiduainetega.

Armeesse oli kutsutud 47% tööväimeelistest meestest külas. Põllumajandus jäi ilma mitte ainult töölistest, vaid ka hobustest, keda pidevalt rekvireeriti armee jaoks. See tingis külvipindade vähenemise.

Laostus rahandussüsteem — rubla kurss langes katastroofiliselt, kasvas liigkasuvõtmine ja spekulatsioon. Sõja-aastail kasvas mit-

Naised-burlakid. 1915. aasta foto järgi.

mekordseks Venemaa võlg liitlastele, tugevnes tema sõltuvus väliskapitalist. Venemaad ähvardas poolkoloniaalseks riigiks muutumise oht.

Sõja kogu raskus lasus rahva — töölisklassi ja talurahva õlgadel. Jälle pikenes tööpäev 11—12 tunnini. Naiste ja laste tööjõu ekspuateerimine omandas tohutu ulatuse. Hindade kasv jõudis kiiresti ette töötasu suurenemisest. Ei jätkunud toiduaineid, leiba. Rahva kannatuste arvel rikastus kodanlus, kes sai sõjalistest telimustest fantastilisi kasumeid.

Rahva rahulolematuse kasv.

Nii linnas kui ka maal kasvas rahulolematuse. Sõda katkestas töölise ja talurahvaliikumise tõusu. Kuid juba 1915. aasta kevadest peale tugevnes streigiliikumine uuesti. Eriti teravalt lõi lõkkele võitlus Moskvas ja Petrogradis¹.

Tsarism õiendas töolistega julmalt arveid. Politsei tulistas demonstratsioone Kostromas ja Ivanovo-Voznessenskis. Petrogradi töölised vastasid sellele kuriteole suure poliitilise protestistreigiga. Kokku võttis 1915. aastal streigiliikumisest osa üle poole miljoni töölise. 1916. aastal omandas liikumine veel suurema ulatuse, haarates üle 1 miljoni inimese. Paljud streigid olid poliitilise iseloomuga ja toimusid loosungite all: «Maha sõda!», «Maha isevalitsus!»

¹ Esimese maailmasõja alguses nimetati Peterburi ümber Petrogradiks.

Sõja-aastail toimus üle neljasaja talupoegade väljaastumise mõisnike ja kulakute vastu, valitsuse agraarpoliitika vastu.

Sõja lõpuks tugevnes rahvuslik vabadusliikumine, mis andis tõsi-seid hoope tsarismile. Eriti võimas oli ülestõus Kesk-Aasias 1916. aastal, mida juhtis kasahhi rahva kangelane Amangeldõ Imanov.

Armeed revolutsioneerumine.

Sõdurite olukord rindel oli äärmiselt raske. Nad olid halvasti rietatud ja kehvade jalatsitega, poolnäljas, elasid veega ülejutatud kaevikutes.

Arste oli vähe, ei jätkunud hospidale ega ravimeid. Tuhanded sõdurid hukkusid, saamata õigeaegselt arstiabi.

Rasked sõjalised lüüasaamised, halb varustamine, väejuhatuse andetus, suured õigustamata kaotused tingisid sõjavastaste meeleolude kasvu; tugevdasid revolutsioonilist käärimist armees. Deserteerimine tsariarmeest omandas massilise iseloomu. Reas sõjaväeosades toimusid avalikud revolutsioonilised väljastumised; eesmistel positsioonidel algas vene ja vastase sõdurite stiihiline vennastumine.

Bolševike partei rahva eesotsas.

Töölisklassi, talurahva ja sõdurite revolutsiooniliste väljaastumiste eesotsas seisis bolševike partei. Bolševikud tegid revolutsioonilist tööd väga rasketes tingimustes — jälitamiste, areteerimiste, kodanlike parteide ja oportunistide poolt tagakiusamise olukorras. Sõjavastaste väljaastumiste eest areteeriti riigiduumi saadikud-bolševikud ja saadeti Siberisse, paljud bolševistlikud organisatsioonid purustati, ajalehed suleti.

Kuid bolševikud ei pannud relva käest, nad olid alati rahvaga, massidega, tegid suurt propagandatööd tagalas ja rindel.

Tohutu suur tähtsus oli V. I. Lenini teoreetilistel töödel, milles ta avas maailmasõja imperialistliku, vallutusliku iseloomu ja valgustas proletariaadi revolutsioonilise võitluse perspektiive. Oma geniaalses töös «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» põhjendas Lenin proletaarse revolutsiooni möödapääsmatust, näitas, et imperialism on kapitalismi arenemise viimne staadium, on roiskuv kapitalism. Sõja-aastail püstitas Lenin ja põhjendas erakordselt tähtsa seisukoha sotsialismi võidu võimalikkusest ühel maal. Ta näitas, et imperialismiperioodil ei saa sotsialism eri maade majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse tõttu võita üheaegselt kõigis maades. *On võimalik sotsialismi võit algul mõnel või isegi ühel, eraldi võetud maal. See oli sotsialistliku revolutsiooni uus teooria.*

Kaitstes järjekindlalt proletaarse internatsionalismi ideid, kutsusid bolševikud üles muutma imperialistlik sõda kodusõjaks, s. t. sõjaks isevalitsuse, mõisnike ja kapitalistide vastu.

IV riigiduma asumisele saadetud saadikud-bolševikud.
Foto järgi.

Revolutsiooni- line situatsioon.

Sõja-aastail tugevnes valitseva ladviku laostumine. Reaktsiooniliste mõisnike ja õukonnakamarilja nõudmisel vahetas Nikolai II korduvalt ministreid ja ministrite nõukogu esimehi. Kahe aasta jooksul vahetati neli ministrite nõukogu esimeest ja palju ministreid. Toimus tõeline ministrite sikhüppemäng. Kaasaegsed nimetasid ministrite nõukogu põlastavalt «kukerpallikolleegiumiks». Oukonnas omandasid suure mõju kelmid ja avantüristid, nagu Rasputin, kellele kuulus tsaariperekonna piiramatu usaldus. Müüdavus, riigivargus ja altkäemakšovõtmine omandasid kolossaalsed mõõtmed. Riigiparaat lagunes.

Isevalitsus ilmselt ei suutnud viia sõda võiduka lõpuni, nagu seda soovis kodanlus. See tugevdas opositsioonilisi meeleolusid kodanlikes ringkondades. Nad nõudsid üha tungivamalt kodanluse esindajate kaasatõmbamist riigivalitsemisele, nõudsid duuma ees vastutava «usaldusministeeriumi», s. t. valitsuse loomist, mis koosneks kodanluse usaldust ja toetust omavaist isikutest. Kodanlus lootis, et niisugune valitsus suudab viia sõja võiduka lõpuni ja lüüa revolutsioonilise liikumise riigis. Kõik see tähendas, et riigis küpses poliitiline kriis. 1916. aasta lõpuks oli Venemaal tekkinud revolutsiooniline situatsioon — mitte ainult «alamkihid» ei tahtnud elada endist viisi, vaid ka «ülemkihid» ei saanud valitseda endist viisi.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Kuidas mõjus sõda Venemaa majandusele? 2. Mis andis tunnistust tsaari-Venemaa ettevalmistamatusest sõjaks? 3. Tooge tõendeid selle kohta, et sõja peamine raskus lasus rahva õlgadel. Millistele tagajärgedele see viis? 4. Esitage fakte revolutsioonilise situatsiooni olemasolu kohta Venemaal 1916. aastal.

Tähtsamad aastaarvud.

19. juuli (1. august) 1914 Venemaa astumine Esimesse maailmasõtta.

August 1914 Vene vägede pealetung Ida-Preisimaal.

Kevad-suvi 1915 Vene armee taganemine.

Mai-juuli 1916 Vene armee pealetung Edelarindel.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

S. Golubov, Kui kindlused ei alistu, Tallinn, 1959.

A. Ignatjev, Viiskümmend aastat rivis, Tallinn, 1959.

M. Solohhov, Vaikne Don, Tallinn, 1957.

A. Tolstoi, Kannatuste rada, Tallinn, 1959.

sert. 6 st.

§ 28. TSARISMI KUKUTAMINE.

Poliitilise
kriisi ja majan-
duskriisi terav-
nemine.

Isevalitsuslik riigimasin varises kokku. Tsaaridünastia mandumine, tema võimetus riiki juhtida sai kõigile selgeks. Isegi monarhistlikud ringkonnad hakkasid ilmutama rahulolematust Nikolai II valitsusega. 1916. aasta detsembris tappis grupp vandenõulasi-monarhiste Rasputini, et päästa dünastia lõplikust usalduse kaotusest. Kuid see ei suutnud revolutsiooni ära hoida.

1917. aasta alguseks võttis poliitiline kriis riigis niivõrd terava iseloomu, et ähvardas iga hetk muutuda üldrahvalikuks ülestõuks.

Esimene maailmasõda, mis viis rahvahulkade puuduse ja viletsuse äärmuseni, kiirendas revolutsiooni küpsemist Venemaal. Ta «... on tekitanud niisuguse ääretu kriisi, on rahva materiaalsed ja moraalsed jõud niivõrd pingule tõmmanud ja andnud sääraseid hoope kogu praegusele ühiskonna organisatsioonile, et inimkond seisab valiku ees: kas hukkuda või anda oma saatuse kõige revolutsioonilisema klassi kätte, et kõige kiiremal ja radikaalsemal teel üle minna kõrgemale tootmisviisile».¹

Majanduse laos oli katastroofiline. Söö- ja toorainepuuduse tõttu jäid 1916/1917. aastal seisma paljud sõjalisi tellimusi täitnud suured tehased, algas massiline tööpuudus. Raudteetransport paralüeerus täiesti. 1917. aasta jaanuaris ei saadud vagunite puudusel vedada 1 miljonit puuda leiba Donimaalt Moskvasse ja Petrogradi. Suurtes linnades algas nälg. Seati sisse kaardisüsteem. Norm oli kõigest 200—400 g leiba inimese kohta päevas. Kuid ka kaartide eest ei antud sageli midagi. Kaupluste ustel rippusid kuulutused «Leiba ei ole ega tule». Poodide juurde tekkisid pikad järjekorrad. Öitses spekulatsioon. Toidukaupade hinnad tõusid 5—8 korda. Töötajate elatustase alanes järsult.

Toiduainete kriis, politsei omavoli, äärmine puudus — kõik see viis tööraha hulkade kiirele revolutsioneerumisele.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 339.

Leivajärjekord Petrogradis 1917. aasta veebruaris. Foto järgi.

**Rahvalikumise
tõus.**

Töolis-, talurahva- ja rahvuslik vabadusliikumine saavutasid 1917. aasta alguses enneolematu ulatuse. 1917. aasta jaanuaris tähistasid Petrogradi, Moskva ja teiste tööstuskeskuste töölised bolševike üleskutsel Verise pühapäeva aastapäeva võimsate streikide, rahvarohkete demonstratsioonide ja miitingutega. 9. jaanuaril 1917. a. alanud streik oli kõige suurem sõja algusest peale. Üksnes Petrogradis streikis 145 000 inimest. Streikisid Putilovi tehas ning pea-aegu kõik Viiburi ja Narva rajooni ettevõtted. Miiting Obuhhovi tehases lõppes kokkupõrkega sõjaväe ja ratsasandarmeeriaga. Moskvast võttis 9. jaanuari streigist osa üle 30 000 töölise. Politsei ja sandarmeeria katsid tööliste miitinguid ja demonstratsioone laiali ajada kutsusid esile uue streigilaine. Sel päeval toimusid streigid ja demonstratsioonid Bakuus, Harkovis ja Donbassi linnades. Enamikus oli streikidel poliitiline iseloom ja nad toimusid loosungi all «Maha isevalitsus!». Tugevnesid rahutused külas ja rahvuslikel ääremaadel. Üha rohkem haarasid revolutsioonilised meeleolud sõdureid ja madruseid. Rindel sagesid juhud, et keelduti minemast lahingusse, vennastuti vaenlasega. Üldse streikis 1917. aasta jaanuaris-veebruaris mittetäielikel andmetel 676 000 töolist. Võitluse avangardis oli Petrogradi proletaariat. Eriti aktiivsed olid Putilovi tehase töölised, kus oli tugev bolševike mõju. Maa läks vastu revolutsioonile.

Tsarism ja kodanlus revolutsiooni eelõhtul.

Tsaar ja õukonakamarilja hakkasid mõistma kujunenud olukorra kogu tõsidust, kuid mingeid järeleandmisi teha nad ei tahtnud. Nad lootsid alanud revolutsiooni relva jõul maha suruda.

Valitsevates ringkondades hakkas küpsema Saksamaaga separaat-(eraldi) rahu sõlmimise plaan, et kehtestada seejärel sõjaline diktatuur ja lüüa revolutsiooniline liikumine tääkide abil. Keiserlik Saksamaa, kellele sõjapidamine kahel rindel ei olnud jõukohane, hakkas juba varem otsima teed separaatarahu sõlmimiseks Venemaaga. Vene valitsuses tugevnesid üha enam saksasõbralikud elemendid. See oli kramplik katse iga hinna eest päästa Romanovite dünastia ja monarhistlik kord Venemaal.

Isevalitsuse tegevus kutsus esile kodanluse terava rahulolematuse, kes püüdis sõda jätkata koos liitlastega ja kasutada võidu tulemusi. Sõda oli kodanlusele kasulik, kuna kodanlus rikastus sõjaliste hangete arvel. Kodanlus mõistis, et valitsus ei ole võimeline sõda pidama ega riiki juhtima, et Venemaal küpseb revolutsioon.

See sundis kodanluse liidreid asuma paleepöörde ettevalmistamisele. Juba 1916. aasta lõpus küpses kodanlikes ja sõjaväelistes ringkondades vandenõu. Vandenõulaste gruppi kuulusid kindral Krõmov, kapitalistid Tereštšenko, Putilov ja Konovalov, oktobris-

ПУТИЛОВСКІЙ ЗАВОДЪ.

ОБЪЯВЛЕНІЕ.

Въ дополненіе къ объявленію моему отъ 22-го сего Февраля сообщаю, что ввиду закрытія Завода подлежатъ къ расчету рабочіе всѣхъ мастерскихъ, за исключеніемъ:

Жельзнодорожнаго цеха
Заводскаго Депо,
Испытательной станціи
Смотровельскаго и сторожеваго цеха,
Магазина Завода и
Центральной Электрической станціи.

0 днѣ выдачи расчета будетъ объявлено дополнительно.

Директоръ Завода
Генералъ-Маіоръ Дубницкій.

23 февраля 1917 года
Петроградъ.

Putilovi tehase direktsiooni teadaanne.

tid ja kadetid Gutškov, Miljukov ja isegi mõned suurvürstid. Nad kavatsesid 1917. aasta märtsikuu esimesel poolel kaardiväe abil kinni pidada tsaari rongi teel peakorterist Petrogradi, sundida tsaari troonist loobuma ja kuulutada tsaariks Nikolai II alaealine poeg, kusjuures regendiks oleks üks suurvürstidest. Kõne all oli konstitutsioonilise monarhia kehtestamine Venemaal. Neid plaane toetasid oma saadikute kaudu Petrogradis Inglismaa ja Prantsusmaa, kes püüdsid mitte lasta Venemaal sõjast välja astuda. Kodanlus lootis põhjendatult menševike ja esseeride abile.

See oli vene kodanluse kontrrevolutsiooniline vandenõu rahva vastu. Paleepöördega lootis kodanlus päästa monarhiat ja ära hoida revolutsiooni. Kuid proletariaadi ülestõus, mida toetas kogu rahvas, ajas nende kontrrevolutsiooniliste plaanide täideviimise nurja.

**Massilised
väljaastumised
Petrogradis.**

Revolutsioon lähenes kiiresti. Kogu 1917. aasta veebruarikuu oli üksainus tööliste streikide, demonstratsioonide ja miitingute ahel. Bolševikud kutsusid üles avalikule võitlusele tsarismi vastu, monarhistliku korra kukutamisele. Nad paljastasid kodanlust, kes püüdis sõlmida sobingut tsarismiga rahva arvel. Bolševike üleskutsed leidsid rahvahulkades suurt vastukaja.

Veebruari alguses eraldas valitsus, püüdes lähenevat revolutsiooni jõuga lüüa, Petrogradi omaette sõjaväeringkonnaks. Ringkonna juhatajale kindral Habalovile anti piiramatud volitused võitluseks revolutsioonilise liikumisega. Ent revolutsiooniline tõus jätkus.

14. veebruaril toimus Petrogradi tööliste võimas demonstratsioon loosungi all: «Maha sõda!», «Maha isevalitsus!» Menševike katsed muuta see kodanlikule riigiduumale usalduse avaldamise demonstratsiooniks (sel päeval algas duuma istungjärg) ei õnnestunud.

Sündmused Petrogradis leidsid laia kõlapinda Moskva ja teiste tööstusrajoonide tööliste juures.

**Bolševikud
valmistuvad
ülestõusuks.**

14. veebruari revolutsioonilised väljaastumised viisid rahvahulki vastu relvastatud ülestõusule. Bolševikud arendasid suurt tööd relvade varumisel, võitlussalkade moodustamisel, rahvahulkade mobiliseerimisel võitluseks. Oma lendlehtedes kutsusid nad rahvast ülestõusule. Läkitus «Töötajatele, töölistele, kodanikele, sõduritele» kirjutasid bolševikud: «Halli sinelisse ja sinisesse pluusi riietatud tööliklass ja talurahvas, andnud teineteisele käe, peavad tegema igaveseks lõpu Venemaad rõhuvale häbile.»

18. veebruaril algas revolutsiooniliste väljaastumiste uus võimas laine, mis ei vaibunud enam enne isevalitsuse kukutamist. Streikisid Putilovi tehase töökojad, seejärel aga kogu tehas. 22. veebruaril teatas direktioon tehase sulgemisest. See kutsus esile Petrogradi proletariaadi nõrdimuse.

Tulevahetus politseiga 1917. aasta veebruaris. Foto järgi.

Õhkkond Petrogradis oli äärmiselt pingeline. Pealegi halvenes järsult leivaga varustamine. Juurdevedu katkes peaaegu täiesti. Mõned töölisperekonnad ei söönud leiba 2–3 päeva järjest. 22. veebruaril algasid stiihilised rahutused. Näljaste inimeste salgad ründasid poode, peatasid tänavaliikluse, rahvas nõudis leiba ja sõja lõpetamist.

23. veebruaril (8. märtsil) tähistasid Petrogradi töölised bolševike üleskutsel rahvusvahelist naistepäeva streigiga, millest võttis osa 128 000 inimest. Tuhanded naised — töölised, koduperenaised, sõdurinaised — läksid tänavale hüüetega: «Leiba!», «Maha sõda!», «Andke tagasi meie mehed!» Juba sellel päeval hakkasid valitsusväed ilmutama kõhklemist ega kutsunud demonstrantides enam esile endist hirmu. Püüdes töölisi rahustada, suurendasid tsaarivõimud leivaküpsetamist ja teatasid, et leivavarusid on pealinnas küllaldaselt. Kuid see ei suutnud enam revolutsiooni peatada.

Üldstreik Petrogradis.

24. veebruaril streikis 200 000 inimest; 25. veebruaril muutus streik üldstreigiks — streikis üle 300 000 töölise. Kogu aeg toimusid punaste lipude all demonstratsioonid ja miitingud. Algasid kokkupõrked tööliste ja politsei vahel. Langesid esimesed ohvrid. Kuid politsei ei suutnud toime tulla töölistega, kes murdsid läbi politseikordonitest ja läksid linna keskusesse — Nevski prospektile. Kindral Habalov ei julgenud sel päeval relvi käiku lasta, kuna garnisoni sõjaväeosad ei olnud usaldusväärsed, mõned neist aga ilmutasid avalikku sümpaatiat revolutsioonilistele töölistele.

Bolševikud andsid välja lendlehe, milles nad kutsusid rahvast ülestõusule, ülevenemaalisele revolutsioonile. Nad kirjutasid: «On jõud-

Veebruarisündmused Kievis. Foto järgi.

nud kätte avaliku võitluse aeg... Pääsmine on viivitamatus ja igapäevases võitluses... Üksik väljaastumine võib kasvada ülevaenemaalseks revolutsiooniks. Kõik revolutsiooni punaste lippude alla! Maha tsaarimonarhia! Elagu kaheksatunniline tööpäev! Kogu mõisnike maa rahvale! Maha sõda!»

25. veebruari õhtul saatis Nikolai II kindral Habalovile kategoorilise käsu: «Käsin korratused pealinnas juba homme lõpetada!» Isegi sellel kriitilisel momendil ei mõistnud tsaar, et need ei ole «korratused», vaid rahvarevolutsioon, mis peagi pühib minema isevalitsusliku korra.

Õöl vastu 26. veebruari pani Habalov toime arvukaid areteerimisi (areteeriti bolševike Petrogradi komitee), tugevdas politsei relvastust; katustel, pööningutel ja kellatornides seati üles kuulipildujad. Tsaarivõimud rakendasid abinõusid revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumiseks kogu maal, eriti aga proletaarsetes keskustes.

Pärast Petrogradi komitee areteerimist sai ülestõusu juhtivaks keskuseks Petrogradis partei Viiburi rajooni komitee.

26. veebruari hommikul oli rahulik. Heas tujus Habalov ruttas tsaarile telegrammi saatma: «Täna, 26. veebruaril, on linnas hommikust peale rahulik.» Kuid kella kahesteistkümneks päeval täitusid linna

Ülestõus
Petrogradis.

tänavad demonstrantidega. Jälle suundusid tööliste demonstratsioonid linna keskuse poole ning neid võeti vastu püsside kogu-paukude ja kuulipildujatulega. Kogu päeva toimusid tööliste kokkupõrked politsei ja sõjaväega. Töölised võitlesid kangelaslikult. Valitsusvägedel õnnestus linna keskus puhastada, kuid nende võitsemine oli üürrike.

Tööliste kangelaslikkusel ja visadusel oli suur mõju sõduritele. Bolševikud tegid laialdast propagandatööd garnisoni sõjaväeosades. Kasarmutesse saadeti sadu agitaatoreid. Bolševike lendlehed kutsusid sõdureid toetama ülestõusnud rahvast. «Juba kolmandat päeva nõuame meie, Petrogradi töölised, avalikult isevalitsusliku korra, rahva voolava vere süüdlase hävitamist... Pidage meeles, seltsimehed sõdurid, et ainult töölisklassi ja revolutsioonilise armee vennalik liit toob vabadust orjastatud, hukkuvale rahvale... Elagu revolutsioonilise armee ja rahva vennalik liit!» Õhtul tõusis üles Pavlovski polgu üks rood ja avas tule töölistel tulinud politseinike pihta.

Armee üleminek
revolutsiooni
poolele.

27. veebruaril (12. märtsil) 1917. a. hakkasid sõjaväeosad massiliselt üle minema ülestõusnud rahva poolele. Tõusid üles Volõõnia, Preobraženski ja Leedu polgu sõdurid; keskpäeval

Пролетарій всьхъ странъ, соединитесь!

Товарищи!

Въ Петербургѣ революція! Солдаты присоединились къ рабочимъ. На сторону народа перешли Преображенскій, Волынский, Павловскій и Семевскій полки. Послѣ недолгихъ колебаній къ нимъ присоединился Кагсольскій полкъ. Возстаніе побѣдноно растеть. Возставшіе захватили арсеналъ, артиллерійское управленіе и выборгскую тюрьму (Кресты), изъ которой выпустили политическихъ заключенныхъ. Послѣ двухъ часовой осады взята возставшими Петропавловская крѣпость. По послѣднимъ извѣстіямъ взорвана охранка, возставшіе приближаются къ департаменту полиціи.

Россійскій пролетаріатъ долженъ поддержать Петербургское возстаніе! Иначе потоки пролитой тамъ народной крови останутся безплодными.

ТОВАРИЩИ, бросайте работу! Солдаты! Помните, что сейчасъ рѣшается судьба народа! Всѣ на улицу! Всѣ подъ красные знамена революціи! Выбирайте въ совѣтъ рабочихъ депутатовъ! Сплачивайтесь въ одну революціонную силу! Наша задача—создать временное революціонное правительство для созыва УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНІЯ

Да здравствуетъ революція!

Да здравствуетъ Демократическая Республика!

Да здравствуетъ Россійская Соціалъ-Демократическая Рабочая Партія

Долой войну!

VSDTP Keskkomitee Moskva büroo üleskutse. 28. veebruar 1917. a.

Московское Бюро Центральнаго Комитета Р. С. Д. Р. П.

Veebruarirevolutsioon rindel. Foto järgi.

hõivasid töölised arsenali ja relvastusid vintpüssidega. Esimeste polkude järel läksid revolutsiooni poolele üle ka teised sõjaväeosad (kokku umbes 70 000 sõdurit). Õhtuks oli linn ülestõusnud tööliste ja sõdurite käes. Õhtul areteeriti tsaariministrid. Revolutsioon oli võitnud.

Tsarismi katse purustada revolutsioon rindelt kutsutud sõjaväeosade abil kukkus läbi. Juba ülestõusu alguses hoiatasid kodanluse liidrid tsaari ähvardava ohu eest, palusid tal teha järeleandmisi. Vastuseks saatis Nikolai II väed kindral Ivanovi juhtimisel rahvaga arveid õiendama ja sõitis ise Petrogradi. Kuid see reis lõppes kurvalt. Väed läksid üle ülestõusnud rahva poolele, tsaari rong peeti Dnõ jaamas kinni ja saadeti Pihkvasse.

**Revolutsioon
kogu riigis.**

Teade Petrogradi proletariaadi ülestõusust kandus kiiresti üle kogu maa. Bolševistlikud organisatsioonid õhutasid rahvahulki toetama Piiteri töölisi. 28. veebruaril läksid tänavale Moskva töölised, keda toetasid aktiivselt garnisoni sõdurid. 1. märtsi õhtuks oli kogu linn ülestõusnute käes. Vabastati poliitvangid, hõivati arsenal ja vaksalid. Donbassis, Siberis, Uraalis ja Nižni Novgorodis toimu-

sid sõdurite ning tööliste ülestõusud. Tööliste järel tõusid üles sõdurid rindel ja sõjalaevastiku meremehed. Revolutsioon võitis kogu maal.

Veebruarirevolutsiooni iseloom ja liikumapanevad jõud.

Veebruarirevolutsioonil oli kodanlik-demokraatlik iseloom. Tema ees seisis ülesanded, mis jäid lahendamata esimese Vene revolutsiooni poolt 1905.—1907. a.: viia läbi riigikorra demokraatlik ümberkorraldamine, laiendada rahva poliitilisi õigusi, kehtestada demokraatlikud vabadused ja kaheksatunniline tööpäev, lahendada agraraarküsimus.

Oma liikumapanevate jõudude poolest oli see rahvarevolutsioon. Üheks võimsaks hoovuseks liitusid proletariaadi võitlus, talurahvaliikumine, rahutused armees ja laevastikus, meie maa rahvaste võimas rahvuslik vabadusliikumine.

Revolutsiooni initsiaator ja hegemoon oli vene proletariaat. See kindlustaski revolutsiooni võidu. Revolutsioon võitis väga kiiresti, kuna rahvahulgad, ja eriti vene proletariaat, olid läbi teinud poliitilise võitluse suure kooli, olid karastunud esimese vene revolutsiooni tules. Tsarism oli lõplikult oma aja ära elanud, üleni pehkinud, teda vihkas kogu rahvas. Isevalitsus ei leidnud mingisugust tõsist toetust ja varises kokku. Võitis rahvas, kes võitles barrikaadidel, valades verd visas ja ennastsalgavas võitluses. Ent võidu vilja maitstes eelkõige kodanlus. Mõõda rahva laipu ja verd sammus kodanlus võimu juurde.

Küsimusi ja ülesanne.

1. Kuidas püüdsid tsarism ja kodanlus revolutsiooni ära hoida? Miks kukkusid need katsed läbi? 2. Missugused olid Veebruarirevolutsiooni iseloom ja liikumapanevad jõud? 3. Koostage kronoloogia peamiste revolutsioonisündmuste kohta, mis viisid tsarismi langemisele. 4. Miks varises sadu aastaid püsinud isevalitsus nii kiiresti kokku?

≡

DOKUMENDID. *Vennad sõdurid!*

**I. BOLŠEVIKE
PETERBURI
KOMITEE
LENDEHT
SÕDURITELE.**

(26.—27. veebruar 1917. a.)

Kolmandat päeva nõuame meie, Petrogradi töölised, avalikult isevalitsusliku korra likvideerimist, kes on süüdlane rahva voolavas veres, süüdlane näljas, mis on määranud hukkamisele meie naised ja lapsed, emad ja vennad.

Pidage meeles, seltsimehed sõdurid, et ainult tööliklassi ja revolutsioonilise armee vennalik liit toob vabaduse orjastatud rahvale ja teeb lõpu mõttetule vennatapmissõjale.

Maha tsaarimonarhia! Elagu revolutsioonilise armee ja rahva vennalik liit!

*Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei
Peterburi Komitee.*

2. KINDRAL
HABALOVI
TELEGRAMM
KINDRAL-
STAABI ÜLE-
MALE KIND-
RAL ALEKSE-
JEVILE
27. VEEBRUA-
RIL 1917. a.

Antud 27. veebruaril kell 20.10.

Vastu võetud 28. veebruaril kell 0.55.

Palun Imperaatorlikule Kõrgusele ette kanda, et käsku korra jaluleseadmise kohta pealinnas ma täita ei suutnud. Enamik väeosasid reetis üksteise järel oma kohuse, keeldudes mässajate vastu võitlemast. Teised väeosad vennastusid mässajatega ja pöörasid relva Tema Kõrgusele ustavate vägede vastu. Kogu päeva võitlesid oma kohusele ustavaks jäänud väeosad mässajate vastu, kandes suuri kaotusi. Ohtuks hõivasid mässajad suurema osa pealinnast. Vandeale on ustavaks jäänud Talvepalee juurde tõmmatud mitmesuguste polkude väikesed väeosad, ...kellega jätkan võitlust.

Kindralleitnant Habalov.

3. KINDRAL
HABALOVI
TELEGRAMM
ALEKSEJEVI-
LE 28. VEEB-
RUARIL
1917. a.

Vastu võetud 28. veebruaril kell 11.30.

1) Minu käsutuses on Admiraliteedi hoones neli kaardi-väeroodu, viis eskadroni ja kasakasotnjat, kaks patareid; ülejäänud väed läksid üle revolutsionääride poolele või jäid nendega kokkuleppel neutraalseks. Üksikud sõdurid ja kambad hulguvad mööda linna, tulistavad möödaminejaid, võtavad ohvitseridelt relvi ära. 2) Kõik vaksalid on revolutsionääride käes tugeva valve all. 3) Kogu linn on revolutsionääride võimuses, telefon ei tööta, ühendust linnaosadega ei ole <...> 5) Revolutsionäärid areteerisid ministrid ... 6) Minu valduses ei ole toiduaineid. <...> 9) Kõik suurtükiväe üksused on revolutsionääride käes. 10) Minu käsutuses on sõjaväeringkonna staabiülem isiklikult. Teiste ringkonna institutsioonidega sidet ei ole.

Kindral Habalov.

Küsimus ja
ülesanne.

1. Missuguse üleskutsega pöördusid bolševikud ülestõusu käigus sõdurite poole? 2. Jutustage õpiku teksti ja kindral Habalovi telegrammide põhjal olukorrast Petrogradis 27.—28. veebruaril.

VENEMAA
SOTSIAALDE-
MOKRAAT-
LIKU TÖÖLIS-
PARTEI MANI-
FEST 27. VEEB-
RUARIL
1917. a.

(Väljavõtteid.)

KÕIGILE VENEMAA KODANIKELE

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Kodanikud! Venē tsarismi tugisambad on langenud. On varisenud kokku rahva luudele rajatud tsaristliku jõugu hüvang. Pealinn on ülestõusnud rahva käes. Revolutsioonilised sõjaväeosad tulid ülestõusnute poolele üle. Revolutsiooniline proletariaat ja revolutsiooniline armee peavad päästma maa lõplikust hävingust ja krahhist, mille tsaarivalitsus oli ette valmistanud ...

Töölisklassi ja revolutsioonilise armee ülesanne on luua

revolutsiooniline Ajutine Valitsus, kes peab seisma uue, sündiva vabariikliku korra eesotsas.

Revolutsiooniline Ajutine Valitsus peab välja andma ajutised seadused, mis kaitseksid rahva kõiki õigusi ja vabadusi, peab konfiskeerima kloostrite, mõisa-, kabineti- ja udellimaad ning andma need rahvale, kehtestama kaheksatunnilise tööpäeva ja kutsuma kokku Asutava Kogu üldise, otsese ja võrdõigusliku valimisseaduse alusel salajasel hääletamisel, arvestamata sugu, rahvust ja usutunnistust... Revolutsioonilise Ajutise Valitsuse koheseks ja edasilükkamatuks ülesandeks on luua suhted sõdivate rükkide proletariaadiga kõigi maade rahvaste revolutsiooniliseks võitluseks oma rõhujate ja orjastajate vastu, tsaarivalitsuse ja kapitalistliku kildkonna vastu ning verise tapatalgu viivitamatuks lõpetamiseks, millesse on kistud orjastatud rahvad.

Vabrikute ja tehaste töölised ning ülestõusnud väeosad peavad viibimata valima oma esindajad revolutsioonilisse Ajutisse Valitsusse, mis peab loodama ülestõusnud revolutsioonilise rahva ja armee valve all.

Kodanikud, sõdurid, naised ja emad! Kõik võitlusse! Avalikku võitlusse tsaarivõimu ja tema käsilastega!

Kogu Venemaa kohale kerkib ülestõusu punane lipp! Ule kogu Venemaa võtke enda kätte vabaduse üritus, kukutage tsaari orjad, kutsuge võitlusele!

Moodustage linnades ja külades üle kogu Venemaa revolutsioonilise rahva valitsus...

Edasi! Tagasiteed ei ole! Halastamatu võitlus!

Revolutsiooni punase lipu all!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu revolutsiooniline töölisklass!

Elagu revolutsiooniline rahvas ja ülestõusnud armeel!

Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei
Keskkomitee.

Küsimus ja
ülesanne.

1. Selgitage selle manifesti sisu. 2. Millise programmiga esinesid bolševikud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni käigus?

Töölise ja
soldatite saadi-
kute nõukogude
moodustamine.

Juba revolutsiooni käigus hakkas Petrogradi proletariaat moodustama tööliste saadikute nõukogusid kui revolutsioonilise võimu organeid. Nõukogud moodustati tööliste eneste initsiatiivil, kuna nõukogude idee elas rahva teadvuses juba 1905. aasta revolutsioonist peale. Bolševikud toetasid palavalt tööliste initsiatiivi. Nende ettepanekul moodustati *töölise ja soldatite saadikute* ühendatud *nõukogud*. Niisugune ühendus oli tööliste ja sõdurite ühise isevalitsusevastase võitluse seaduspärane tulemus. Ta kajastas töölisklassi ja talurahva liitu, mis kujunes võitluses tsarismi ikke vastu, kuna sõdurid olid enamikus sõdurisineleisse riietatud talupojad.

Esseerid ja
menševikud
Petrogradi
Nõukogus
enamuses.

Valimised *Petrogradi Nõukogusse* toimusid 27. veebruaril — revolutsiooni keerises, kui tänavail käis veel barrikaadivõitlus. *Enamuse said* neil valimistel *menševikud ja esseerid*. Nemad juhtisid nõukogu.

Menševike ja esseeride tunduv mõju rahvahulkades oli seletatav sõja ajal kujunenud olukorraga. Sõja-aastail muutus tugevasti töölisklassi koosseis. Enamik revolutsioonilise võitluse suure kooli läbi teinud vanadest kaadritöölisest oli mobiliseeritud armeesse. Ligikaudu 40% töölisest oli alles äsja külast tulnud või pärines linna väikekodanlikest kihtidest.

Revolutsiooni tõus tõmbas poliitilisse ellu kaasa miljoneid poliitikas halvasti orienteeruvaid inimesi. See väikekodanlik stiihia oligi menševike ja esseeride tugi. «Väikekodanluse hiiglalaine,» kirjutas Lenin, «ujutas üle kõik, lämmatas klassiteadliku proletariaadi mitte üksnes oma rohkusega, vaid ka ideeliselt, s. t. nakatas, haaras väikekodanlike vaadetega poliitikale väga laialdasi tööliste ringkondi.»¹

Peale selle oli veel rida asjaolusid, mis soodustasid menševike ja esseeride ülevõimu nõukogudes. Sõja-aastail nõrgendasid bolševike parteid lõputud repressioonid, areteerimised ja väljasaatmised, paljud silmapaistvad bolševikud olid asumisel või emigratsioonis, bolševike partei Petrogradi komitee aga areteeriti nõukogu valimiste eelõhtul.

Menševikud ja esseerid ei langenud niisuguste tsarismi repressioonide alla, neil olid oma legaalsed tugipunktid, nagu duuma menševistlik fraktsioon, mille kaudu nad said tööliste mõju avaldada.

Parim, kõige teadlikum osa töölisi, kes olid bolševike mõju all, ei võtnud valimistest osa, kuna nad võitlesid sel ajal linna tänavail tsaarivägedega. Valimiste kord oli kasulik menševikele: suurette-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 43.

Talupojad arutavad veebruarisündmusi. Foto järgi.

võtted, kus bolševike mõju oli tugev, saatsid nõukogusse ühe saadiku iga tuhande töölise kohta, samal ajal kui väike-ettevõtted, kus menševike mõju oli tugevam, saatsid nõukogusse ühe saadiku ettevõtte kohta.

Lõpuks, sõdurite hulgas oli veel tugev mõju esseeridel. Kõik see võimaldaski menševikel ja esseeridel haarata Petrogradi Nõukogu juhtimise revolutsiooni esimesel etapil enda kätte.

Kogu tegelik võim oli nõukogu käes, sõjaväeosad ja tööliste relvastatud salgad allusid ainult nõukogule.

Vaatamata menševike ja esseeride ülekaalule viisid nõukogud revolutsiooniliste rahvahulkade surve all proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlikku diktatuuri.

Bolševikke oli Petrogradi Nõukogus vähe, kuid nad esinesid revolutsiooni saavutuste kaitsjatena ja nende mõjutusel võttis nõukogu real juhtudel vastu revolutsioonilisi otsuseid. Nõukogu toetas tööliste initsiatiivi vabrikutes ja tehastes töölistamiilitsa moodustamisel, kes sai Punakaardi algeoks, võttis oma kontrolli alla Riigipanga ja Rahapaja, keelas mustsadalaste ajalehtede ilmumise ning hakkas välja andma oma iga päev ilmuvat ajalehte «Izvestija». Moodustati toiduainete komisjon, kes kontrollis leiva ja feiste toi-

dukaupade jaotamist linnas. Nõukogu hakkas teostama kontrolli riigi vahendite kulutamise üle.

Nõukogu jõudu ja autoriteeti näitab kas või see fakt, et endine riigiduumi esimees suurmõisnik Rodzjanko ei võinud sõita Pihkvasse tsaari juurde ilma nõukogu loata ja isegi keeldus minemast telefoni juurde kõnelemiseks tsaariga ilma nõukogu valveta.

Esseerid ja menševikud annavad võimu kodanluse kätte.

Kuid menševike ja esseeride tegevus nõukogudes ei kajastanud töölisklassi tõelisi meeleolusid ja huvisid. Petrogradi Nõukogust ei saanud revolutsioonilist Ajutist Valitsust. Nõukogu esseerlik-menševistlik juhtkond oli oportunistlikul seisukohal. Menševikud ja esseerid arvasid, et kuna revolutsioonil on kodanlik-demokraatlik iseloom, siis peab teda ka juhtima kodanlus kui organiseeritum ja valitsemiseks rohkem «ettevalmistatud» klass. Seepärast astusid nad välja võimu üleandmise eest kodanlusele koos nõukogude «kontrolli» sisseseadmiselega kodanliku valitsuse üle. Ainult bolševikud olid revolutsioonilise valitsuse moodustamise poolt nõukogusse kuuluvate parteide esindajatest. Menševikel ja esseeridel õnnestus läbi viia oma otsus ja leppida töölisklassi seljataga kodanlusega kokku. Nad esinesid tegelikult kodanluse kannupoistena, töölisklassi huvide reetjaina.

Kodanliku Ajutise Valitsuse moodustamine.

Revolutsiooni hoogne arenemine tabas kodanlust ootamatult. Alguses lootis ta veel sobingule isevalitsusega. Aga kui hakkas selguma revolutsiooni võit, ruttas kodanlus haarama initsiatiivi enda kätte.

27. veebruaril moodustati riigiduumi Ajutine Komitee eesotsas Rodzjankoga. Ajutine Komitee kuulutas oma manifestis, et ta võtab enda peale «riigi- ja avaliku korra taastamise» ning uue valitsuse moodustamise initsiatiivi. Kodanluse liidrid püüdsid monarhiat päästa võimu üleandmisega teisele isikule tsaariperekonnast ja astusid tsaariga läbirääkimistesse. Kuid rahvas vihkas tsarismi sedavõrd, et kodanlusel ei õnnestunud teda päästa. Ööl vastu **3. (16.) märtsi** loobus Nikolai II tronist oma venna Mihhaili kasuks, kuid järgmisel päeval oli ka Mihhail, mõistes, et ta ei suuda tsaaritroni päästa, sunnitud tronist loobuma.

Hirm rahva pahameele ees sundis kodanlust oma kontrrevolutsioonilistest plaanidest loobuma. «Suurvürsti kuulutamine valitsejaks,» rääkis avalikult Rodzjanko, «valab õli tulle. Me kaotame ja anname käest igasuguse võimu ning ei ole enam kedagi, kes suruks maha rahva rahutused.» Rahvahulgad ajasid nurja kodanluse katse säilitada monarhistlikku korda.

Menševikud ja esseerid aitasid kodanlusel võimu enda käes hoida. **2. (15.) märtsil** moodustati kodanluse liidrite ja Petrogradi Nõukogu esseerlik-menševistliku juhtkonna vahelise kokkuleppe tulemusena *Ajutine Valitsus*, mille koosseis kuulutati välja 3. märtsil. Valitsuse eesotsas oli vürst G. J. Lvov, valitsuse koosseisu kuulu-

sid aga suurkapitalistid A. I. Gutškov, A. I. Konovalov, M. I. Tereštšenko. Välisministriks määrati kadettide partei liider, kodanlik publitsist ja ajaloolane P. N. Miljukov. «Demokraatia» poolt läks valitsuse koosseisu esseer A. F. Kerenski.

See oli kodanluse ja kodanlustunud mõisnike valitsus. Lenin nimeatas seda poolmonarhiaks, mis ei anna rahvale maad ega rahu. Oma deklaratsioonis mööduis Ajutine Valitsus vaikides kõige elulisematest küsimustest: vabariigi kehtestamisest, imperialistliku sõja lõpetamisest, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamisest.

Kaksikvõimu klassiolemus.

Nii kujunes maal *kaksikvõim*, s. t. kahe võimu üheaegne eksisteerimine. Tegelik võim oli tööliste ja soldatite saadikute nõukogudel (alates

märtsist hakkasid kõikjal tekkima ka talupoegade saadikute nõukogud) — proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organeil. Samal ajal eksisteeris Ajutine Valitsus — kodanluse diktatuuri organ. Esseeride ja menševike reeturliku positsiooni tagajärjel õnnestus kodanlusel luua oma valitsus, kuid töölisklass ei lasknud kehtestada kodanluse ainuvõimu.

Kodanlik Ajutine Valitsus püüdis peatada revolutsiooni edasiarenemist ning kasutada revolutsiooni saavutusi kodanluse huvides. Ta tahtis jätkata imperialistlikke tapatalgud.

Esseerid ja menševikud, kes juhtisid Petrogradi Nõukogu, olid kodanluse kannupoisid. Kuid tingimustes, kus revolutsioon arenes tõusujoones ja temaga liitusid üha laiemad rahvahulgad, teostas nõukogu revolutsioonilisi ja demokraatlikke ümberkorraldusi. Keh-testati kodanlikud vabadused — sõna-, trüki-, koosolekute jm. vabadused. Töölised kehtestasid ise kaheksatunnilise tööpäeva, seadsid sisse kontrolli tootmise üle, moodustasid Punakaardi.

Ajutine Valitsus katsus allutada endale armeed. Kõigepealt püüdis ta viia sõdurid tagasi kasarmutesse, allutada nad endistele tsaariohvitseridele ja sundida neid jätkama sõda kuni võiduka lõpuni. Peegeldades tööliste ja sõdurite nõudmisi, andis Petrogradi Nõukogu 1. märtsil välja käskkirja nr. 1, mis muutis ära tsaariaegse korra armees, andis sõduritele kodanikuõigused ja tegi ettepaneku moodustada sõjaväeosades valitavad sõdurite nõukogud, kes kontrolliksid kindralite ja ohvitseride tegevust. Sellel käskkirjal oli suur tähtsus armee revolutsioneerimisel.

Esialgul usaldasid töölised ja talupojad nõukogu kokkuleplaslikku juhtkonda. Joobunud revolutsiooni edusammudest, ei suutnud nad kohe olukorras orienteeruda. Bolševikud olid alles väljunud põranda alt, paljud neist olid veel asumisel või vanglas. Selleks et paljastada esseeride ja menševike kokkuleplaslikku seisukohta, oli vaja aega. Kaksikvõim ei võinud olla kestev ja püsiv.

Veebruarirevolutsiooni ajalooline tähtsus.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon Venemaal oli võitnud. Isevalitsus oli kukutatud. Venemaast sai kodanlik vabariik. Viidi ellu rida kodanlik-demokraatlikke ümberkorraldusi: keh-

testati sõna-, trüki-, koosolekute ja usuvabadus, kuulutati välja ulatuslik amnestia. Kõik illegaalsed parteid tulid põranda alt välja.

Ent riigi elu põhiküsimused jäid lahendamata. Mõisnike maavaldust ei likvideeritud. Eksploataatorlik kodanlik kord jäi muutmata. Ajutine Valitsus oli visalt riigi sõjast väljaviimise vastu ja saatis rindele uusi miljoneid sõdureid.

Tohutu suure ulatusega tegevust rahvahulkade kasvatamisel ning kodanluse ja selle kannupoiste — esseeride ja menševike paljastamisel arendas bolševike partei. Riigis kujunesid tingimused revolutsiooni edasiarenemiseks, tema üleminekuks uuele, kõrgemale etapile — sotsialistlikule revolutsioonile. Mõne kuu pärast viis töölisklass liidus talurahvaga bolševike partei ja tema geniaalse juhi V. I. Lenini juhtimisel võidukalt läbi Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni, mis avas uue ajastu inimkonna ajaloos.

Küsimusi.

1. Miks said esseerid ja menševikud Petrogradi Nõukogus enamuse? 2. Mis on kaksikvõim? Kuidas ja miks ta tekkis? 3. Milles seisab Veebruarirevolutsiooni tähtsus? 4. Millised faktid annavad tunnistust vene kodanluse kontrevolutsioonilisusest?

Tähtsamad aastaarvud.

27. veebruar (12. märts) 1917 Sõdurite üleminek rahva poolele. Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võit. Petrogradi Nõukogu valimised.

2.—3. (15.—16.) märts 1917 Nikolai II loobub troonist. Ajutise Valitsuse moodustamine.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

V. Koževnikov, Koidule vastu, Tallinn, 1963.

Ülesandeid ja küsimusi kordamiseks.

1. Tõestage, et XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses jõudis kapitalism Venemaal oma kõrgeimasse ja viimsesse staadiumi. 2. Miks nimetas V. I. Lenin imperialismi roiskuvaks ja surevaks kapitalismiks? 3. Millised uued jooned ilmsesid Venemaa revolutsioonilises tööliikumises XX sajandi alguses? Missugust mõju avaldas see talurahvale? 4. Miks oli XX sajandi alguses Venemaal kodanlik-demokraatlik revolutsioon mõõdapääsmatu? Kuidas suhtusid sellesse Vene ühiskonna erinevad klassid? 5. Milles seisab põhiline erinevus bolševike ja menševike vahel revolutsiooni iseloomu, tema liikumapanevate jõudude ja perspektiivi hindamisel? 6. Missugused on 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamise põhjused? 7. Miks oli pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamist mõõdapääsmatu uus revolutsiooniline tõus? Kuidas püüdis tsaarivalitsus seda ära hoida? 8. Miks nimetas V. I. Lenin Stolõpini agraarreformi teiseks sammuks kodanliku monarhia poole? 9. Millist mõju avaldas Esimese maailmasõja käigule sõjategevus Ida-(Vene)ringel? 10. Millised tegurid põhjustasid kodanlik-demokraatliku revolutsiooni suhteliselt kiire ja kerge võidu 1917. aasta veebruaris? 11. Kirjutage vihikusse järgmised terminid ja selgitage nende tähendust: partei programm, partei põhikiri, proletariaadi diktatuur.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
I PEATÜKK.	IMPERIALISM KUI KAPITALISMI ARENEMISE KÕRGEIM JA VIIMNE STAADIUM. VENEMAA SOTSIAAL-MAJANDUSLIK ARENEMINE IMPERIALISMIAJASTUL.
§ 1. Tööstuse arenemine. Monopolide tekkimine ja ülevõim. XX sajandi alguse majanduskriis	5
§ 2. Finantskapitali tekkimine. Kapitali väljavedu. Venemaa majanduslik mahajäämus	9
§ 3. Põllumajandus imperialismiperioodil	14
§ 4. Venemaa poliitiline kord XX sajandi alguses. Kodanlus ja tsarism	16
II PEATÜKK.	REVOLUTSIOONILISE KRIISI KÜPSEMINE VENEMAAL XX SAJANDI ALGUSES. MARKSISTLIKU PROLETAARSE PARTEI LOOMINE.
§ 5. Töölis- ja talurahvaliikumine aastail 1900—1903	21
§ 6. Revolutsioonilise marksistliku partei loomine Venemaal	25
III PEATÜKK.	VENE-JAAPANI SÕDA AASTAIL 1904—1905.
§ 7. Vene-Jaapani sõja algus	34
§ 8. Port Arturi kangelaslik kaitsmine. Tsarismi lüüasaamine	37
IV PEATÜKK.	1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOON VENEMAAL — ESIMENE RAHVAREVOLUTSIOON IMPERIALISMIAJASTUL.
§ 9. Revolutsiooni algus	40
§ 10. VSDTP III kongress	46
§ 11. Revolutsiooni arenemine 1905. a. kevadel ja suvel	49
§ 12. Ülestõus soomuslaeval «Potjomkin». Bulõgini duuma	53
§ 13. Revolutsiooni tõus 1905. aasta sügisel	56
§ 14. Talurahva-, sõdurite ja rahvuslik vabadusliikumine 1905. aasta sügisel	61
§ 15. Relvastatud detsembriülestõus — revolutsiooni kõrgpunkt	64
§ 16. Revolutsiooni langus (1906—1907)	69
§ 17. Revolutsiooni lüüasaamine. 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajalooline tähtsus	72

V PEATÜKK.	VENEMAA REAKTSIOONIPERIOODIL (AASTAIL 1907—1910).	
§ 18.	1907. aasta 3. juuni riigipööre. Kontrevolutsiooni pealetung	77
§ 19.	Stolõpini agraarreform	78
§ 20.	Töölisliikumine ja bolševikud reaktsooniaastail	83
VI PEATÜKK.	UUS REVOLUTSIOONILINE TÕUS (AASTAIL 1910—1914).	
§ 21.	Töölis- ja talurahvaliikumine aastail 1910—1914	86
§ 22.	Bolševikud uue revolutsioonilise tõusu aastail	89
VII PEATÜKK.	VENEMAA KULTUUR IMPERIALISMIAJASTUL.	
§ 23.	Teaduse arenemine XX sajandi alguses	93
§ 24.	Kirjandus ja kunst XX sajandi alguses	97
VIII PEATÜKK.	ESIMENE MAAILMASÕDA.	
§ 25.	Esimese maailmasõja põhjused ja iseloom	102
§ 26.	Sõjategevuse käik Idarindel aastail 1914—1916	107
§ 27.	Revolutsioonilise kriisi küpsemine Venemaal	110
IX PEATÜKK.	KODANLIK-DEMOKRAATLIK VEEBRUARIREVOLUTSIOON.	
§ 28.	Tsarismi kukutamine	115
§ 29.	Kaksikvõim	126

Иван Антонович Федосов. ИСТОРИЯ СССР. Период империализма. Учебное пособие. 9 класс. Издание 2-е. На эстонском языке. Перевела с русского М. Арукаэву. Художественное оформление Э. Тали. Издательство «Валгус». Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Toimetaja E. Kaarde. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja S. Kohu. Korrektor S. Kõiv. Laduda antud 22. XI 1967. Trükkida antud 18. I 1968. Paber 60×90/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 8,25+0,25 (Kaardid). Arvestuspoognaid 8,81. Trükiarv 6000. Tellimise nr. 7865. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19.

A-29220

21 kop.